

132104-1

**TÜRK TURİZM SEKTÖRÜNDEKİ
GELİŞMELERİN CARİ İŞLEMLER
DENGESİNE MUHTEMEL ETKİLERİ:
AKDENİZ ÜLKELERİYLE
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**

**Filiz TUTAR
(Doktora Tezi)**

ESKİŞEHİR-1999

**TÜRK TURİZM SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELERİN
CARI İŞLEMLER DENGESİNE MUHTEMEL ETKİLERİ:
AKDENİZ ÜLKELERİYLE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**

Filiz TUTAR

DOKTORA TEZİ

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Prof.Dr.S.Rıdvan KARLUK

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Nisan 1999

DOKTORA TEZÖZÜ

TÜRK TURİZM SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELERİN CARİ İŞLEMLER DENGESİNE MUHTEMEL ETKİLERİ: AKDENİZ ÜLKELERİYLE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Filiz TUTAR

İktisat Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nisan 1999

Danışman: Prof.Dr.S.Rıdvan KARLUK

Turizm olayı, 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla gelişmeye başlamıştır. Günümüzde turizmin gerek dünya ekonomisindeki yeri, gerekse uluslararası mal ve hizmet ticaretindeki payı, onu en büyük sektörlerden birisi konumuna getirmiştir. Gelişme yolundaki ülkemiz açısından da turizm büyük önem taşımaktadır.

Kalkınma çabasındaki ülkelerin karşılaştıkları sorunların başında döviz darboğazı gelmektedir. Bu konuda turizm zenginliklerine sahip ülkelerin, turizm değerlerini uluslararası turizme açmakla döviz elde edebilmek için bir alternatifleri bulunmaktadır.

Turizmin ülke ekonomisindeki etkisi sadece döviz kazançlarıyla sınırlı değildir. Turizmin ekonomide istihdama, iç fiyatlara, devlet gelir ve harcamalarına, diğer sektörlerle, döviz kuruna ve yatırımlara da etkisi vardır.

Bu çalışmada, turizmin özellikle döviz kazandırıcı yönü ve bunun cari işlemler dengesine muhtemel etkileri üzerinde durulmuştur. Bu etkiler sadece ülkemiz için araştırılmamış, turizmde rakibimiz sayılabilecek Akdeniz ülkeleriyle de karşılaştırılmalı bir analiz yapılmıştır.

Türkiye’de 1983 yılından itibaren hızla gelişmeye başlayan turizm sektörü, ekonomideki ağırlığını da giderek artırmaya başlamıştır. Bu ağırlık sadece cari işlemler dengesinde değil, GSMH içindeki payı, toplam istihdam içindeki yeri şeklinde de kendini göstermektedir.

Turizm sektöründen, her yıl artan miktarlarda elde edilen döviz gelirlerinin olmaması durumunda, ülkemizin cari işlemler açıklarının büyük ölçüde artacağı yapılan araştırmada ortaya çıkmıştır.

İnceleme konusu yaptığımız Akdeniz ülkelerini gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler şeklinde iki gruba ayırabiliriz. Turizm döviz gelirlerinin, istisnasız her iki grup ülke için de cari işlemler dengesi yönünden önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür. Fakat bu önemin gelişmekte olan ülkeler açısından daha da büyük olduğu belirlenmiştir.

Bu nedenle turizm potansiyellerini henüz tam kullanamayan Türkiye’nin ve benzer durumdaki diğer Akdeniz ülkelerinin elde ettikleri turizm dövizlerini artırarak, cari işlemler dengelerini sağlama yönünde şansları bulunmaktadır.

A B S T R A C T

Tourism has started to develop rapidly since the second half of the 20 th century. The share of the tourism in the world economy and also within the international trade of goods and services sold have made it one of the biggest sectors nowadays. It has a big importance for our country which is in the way of development, too.

The biggest trouble of developing countries is getting foreign currencies hardly. To overcome this problem, there is an alternative for the countries which have tourism related values, to be able to get foreign currencies by offering their tourism attractions to the international tourism.

The effect of the tourism is not only restricted with the currency profits. But tourism has affects to the employmentf on national economics, to the internal prices, to the balance of the income and outgo of goverment spendings, to other sectors, to the rate of currency and to the investments, too.

In this study, influence of tourism to get currency and its possible contributions to the current accounts were particularly studied. These effects have not been only investigated for our country, but also a comparative analysis of the Mediterranean countries, which can be counted as our rivals, has been performed.

The tourism sector which has rapidly developed in Turkiye since 1983 is gradually increasing its significance over the economy. That significance is not only over the current accounts, but it is also significant over it's share in the GNP and on the total employment.

In the study it's revealed that, if we haven't got increasing amounts of the currency profits every year by the tourism sector, the gaps of the current accounts will increase in a large scale.

We can separate the Mediterranean countries-that are taken as the investigation subject-in two ways: The developed countries and the developing ones. It was seen that the tourism currency profits are important in the way of current accounts for both group of the countries with no exception. However it was found out that this has a great importance much more for the developing countries.

For that reason, Turkiye and other similar Mediterranean countries, which have not used its tourism potentials at an optimum level so far, have a chance to get the balance of current accounts by increasing their tourism currency.

DEĞERLENDİRME KURULU VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

İmza

Danışman: Prof. Dr. S. Rıdvan KARLUK :

Üye: Prof. Dr. Salih ŞİMŞEK :

Üye: Prof. Dr. Kenan MORTAN :

Filiz TUTAR'ın, **Türk Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Cari İşlemler Dengesine Muhtemel Etkileri: Akdeniz Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz** başlıklı tezi, 4./5./1999 tarihinde yukarıdaki Jüri tarafından Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, İktisat Anabilim Dalı'nda, Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Ö N S Ö Z

Bugüne kadar yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma, tezimin hazırlanması sırasında değerli vakitlerini ayıran danışmanım Sn.Prof.Dr.S.Rıdvan KARLUK'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, büyük bir özveriyle tezin yazımında çok büyük emeği geçen Sn.Ceyda TAŞAR'a şükranlarımı burada belirtmek isterim.

Filiz TUTAR

TABLULAR LİSTESİ

No	Tablo Adı	Sayfa No
1	Dış Turizm Bilançosu.....	10
2	Planlı Dönem Öncesinde (1950-1962) Türkiye’de Turizm	46
3	1963-1980 Yıllarında Türkiye’ye Gelen Turist, Çıkan Vatandaş Sayıları ve Ortalama Harcamaları	47
4	1981-1997 Yıllarında Türkiye’ye Gelen Turist, Çıkan Vatandaş Sayıları ve Ortalama Harcamaları	49
5	Türkiye’de Turizm Yatırımlarında Sabit Sermaye Yoğunluğu	51
6	Sabit Sermaye Yatırımları İçerisinde Turizm Sektörünün Payı (Cari Fiyatlar, Milyar TL)	52
7	Özel Sektör ve Kamu Sektörü Turizm Yatırımları (Cari Fiyatlarla, Milyar TL)	53
8	Genel Ekonomi ve Turizm Sektörü Sabit Sermaye Yatırımlarında Kamu ve Özel Sektörün Payları (%)	54
9	Türkiye’de Turistik Yatak Kapasitesinin Gelişimi (1980-1997)	55
10	Yabancı Sermaye İzinleri İçerisinde Turizm Sektörü Payları (Milyon Dolar)	58
11	Yatırım Teşvik Belgeleri İçerisinde Turizm Sektörü Payları (Milyar TL)	60
12	Türkiye’nin Dış Turizm Gelirleri, Giderleri ve Dış Turizm Dengesi (1963-1980)	63
13	Türkiye’nin Dış Turizm Gelirleri, Giderleri ve Dış Turizm Dengesi (1981-1997)	64
14	Türkiye’nin Dış Turizm Gelirlerinin Gayri Safi Milli Hasıla İçindeki Payı (1963-1997)(Cari Alıcı Fiyatlarıyla)..	66
15	Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri İle Karşılaştırması (Milyon Dolar)	72

16	Turizm Gelirlerinin İthalatı Karşılmasının Gelişimi (1963-1997) (Milyon Dolar).....	74
17	Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Açıklarına Oranları	76
18	Turizm Gelirlerinin Cari İşlemler Dengesi İle Karşılaştırması.....	77
19	Türkiye'ye 1999-2005 Yılları Arasındaki Gelecek Yabancı ve Turizm Gelirlerinin Tahmini Değerleri	78
20	Dünya Uluslararası Turist Girişleri ve Turizm Gelirleri (1950-1997)	82
21	En Çok Turist Çeken İlk 20 Ülke (1990-1997).....	83
22	En Çok Turizm Geliri Elde Eden İlk 20 Ülke(1990-1997).....	84
23	Dünyada Uluslararası Turizme Katılanların Tahmini Gelişimi (1995-2020) (Milyon Kişi)	88
24	2020 Yılında En Çok Turist Çekecek Ülkeler	89
25	2020 Yılında En Çok Turist Gönderecek Ülkeler	89
26	Fransa'ya Gelen Turist Sayıları ve Turizm Gelirleri	92
27	Fransa'da Uluslararası Turizmin Ekonomideki Yerine İlişkin Veriler (1991-1997) (Milyon Dolar).....	93
28	İspanya'ya Gelen Turist Sayıları ve Turizm Gelirleri ...	94
29	İspanya'da Uluslararası Turizmin Ekonomideki Yerine İlişkin Veriler (1991-1997) (Milyon Dolar).....	96
30	İtalya'ya Gelen Turist Sayıları ve Turizm Gelirleri	97
31	İtalya'da Uluslararası Turizmin Ekonomideki Yerine İlişkin Veriler (1991-1997) (Milyon Dolar).....	98
32	Portekiz'e Gelen Turist Sayıları ve Turizm Gelirleri	99
33	Portekiz'de Uluslararası Turizmin Ekonomideki Yerine İlişkin Veriler (1991-1997) (Milyon Dolar).....	100
34	Yunanistan'a Gelen Turist Sayıları ve Turizm Gelirleri	102
35	Yunanistan'da Uluslararası Turizmin Ekonomideki Yerine İlişkin Veriler (1991-1997) (Milyon Dolar).....	103
36	Mısır'a Gelen Turist Sayıları ve Turizm Gelirleri	104
37	Mısır'da Uluslararası Turizmin Ekonomideki Yerine İlişkin Veriler (1991-1995) (Milyon Dolar).....	105
38	İsrail'e Gelen Turist Sayıları ve Turizm Gelirleri	106
39	İsrail'de Uluslararası Turizmin Ekonomideki Yerine İlişkin Veriler (1991-1995) (Milyon Dolar).....	107
40	Fas'a Gelen Turist Sayıları ve Turizm Gelirleri	108
41	Fas'da Uluslararası Turizmin Ekonomideki Yerine İlişkin Veriler (1991-1995) (Milyon Dolar).....	109
42	Tunus'a Gelen Turist Sayıları ve Turizm Gelirleri	110
43	Tunus'da Uluslararası Turizmin Ekonomideki Yerine İlişkin Veriler (1991-1995) (Milyon Dolar).....	112
44	Cezayir'e Gelen Turist Sayıları ve Turizm Gelirleri	113

45	Cezayir’de Uluslararası Turizmin Ekonomideki Yerine İlişkin Veriler (1991-1994) (Milyon Dolar).....	114
46	K.K.T.C’ye Gelen Turist Sayıları ve Turizm Gelirleri ..	115
47	K.K.T.C’de Uluslararası Turizmin Ekonomideki Yerine İlişkin Veriler (1990-1996) (Milyon Dolar).....	117
48	Kıbrıs Rum Kesimi’ne Gelen Turist Sayıları ve Turizm Gelirleri	118
49	Kıbrıs Rum Kesimi’nde Uluslararası Turizmin Ekonomideki Yerine İlişkin Veriler (1991-1995) (Milyon Dolar).....	119
50	Türkiye’ye Gelen Turist Sayıları ve Turizm Gelirleri	123
51	Türkiye’de Uluslararası Turizmin Ekonomideki Yerine İlişkin Veriler (1990-1997).....	124

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>No</u>	<u>Sekil Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1	Turistik Arz Potansiyel Eğrisi (1)	19
2	Turistik Arz Potansiyel Eğrisi (2).....	20
3	Turizm Talebi-Harcanabilir Gelir İlişkisi.....	27
4	Dünya Turizm Hareketlerinin Yöneldiği Bölgeler (1997)	86
5	Dünya Turizm Gelirlerinin Bölgelere Göre Dağılımı (1997).....	87

KISALTMALAR

- BYKP** : Beş Yıllık Kalkınma Planı
DİE : Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT : Devlet Planlama Teşkilatı
HM : Hazine Müsteşarlığı
İSO : İstanbul Sanayi Odası
TCMB : Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TOBB : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TUGEV : Turizm Geliştirme Vakfı
TÜRSAB : Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
TÜSİAD : Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
TYD : Turizm Yatırımcıları Derneği
WTO : World Tourism Organization

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
DEĞERLENDİRME KURULU VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	vi
ÖNSÖZ	vii
ÖZGEÇMİŞ.....	viii
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

Birinci Bölüm

TURİZM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK ETKİLERİ

1. TURİZM SEKTÖRÜNÜN TANIMI, KAPSAMI VE ÖDEMELER BİLANÇOSU İÇİNDEKİ YERİ	3
1.1. Tanım	3
1.2. Turizmin Sınıflandırılması	5
1.3. Ödemeler Bilançosu	8
2. TURİZM SEKTÖRÜNÜN YAPISAL ÖZELLİKLERİ	11
2.1. Turizm Sektörünün Sektörler Ayrımındaki Yeri	12
2.2. Turizm Sektörünün Özellikleri	13
2.3. Turizm Ürünleri ve Özellikleri	14
2.4. Turizm Arzı	16
2.5. Turizm Talebi	20
2.5.1. Turizm Talebini Etkileyen Faktörler	21
2.5.1.1. Demografik faktörler	21
2.5.1.2. Politik ve sosyal faktörler	21
2.5.1.3. Psikolojik faktörler	21
2.5.1.4. İktisadi faktörler	22
2.5.2. Turizm Talebinin Özellikleri	24
2.5.3. Turizm Talebinin Fiyat Esnekliği	25
2.5.4. Turizm Talebinin Gelir Esnekliği	26
2.6. Turizmde Arzın Talebi Karşılması	27

3. TURİZMİN ULUSAL EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	28
3.1. Dış Ödemeler Dengesine Etkisi	28
3.2. Gelir Etkisi	30
3.3. Ek İhracat Olarak Etkisi	33
3.4. İstihdama Etkisi	33
3.5. İç Fiyatlara Etkisi	35
3.6. Devlet Gelir ve Harcamalarına Etkisi	37
3.6.1. Turizmin Devlet Gelirlerine Etkisi	37
3.6.2. Turizmin Devlet Harcamalarına Etkisi	38
3.6.3. Turizmin Net Kamu Geliri Etkisi	38
3.7. Diğer Ekonomik Sektörlere Etkisi	39
3.7.1. Turizmin Tarım Sektörüne Etkileri	39
3.7.2. Turizmin Sanayi Sektörüne Etkileri	39
3.7.3. Turizmin Hizmetler Sektörüne Etkileri	40
3.8. Döviz Kuru Üzerindeki Etkisi	41
3.9. Yatırımlar Üzerindeki Etkisi	42

İkinci Bölüm

TÜRK TURİZMİNİN GELİŞİMİ VE EKONOMİYE KATKILARI

1. TURİST SAYISI YÖNÜNDEN GELİŞİM	45
1.1. Planlı Dönem Öncesinde Gelen Turist Sayıları	45
1.2. Planlı Dönemde Gelen Turist Sayıları	46
1.2.1. 1980'lere Kadar Gelişim	46
1.2.2. 1980'lerden Sonra Gelişim	48
2. TURİZM YATIRIMLARI YÖNÜNDEN GELİŞİM	49
2.1. Turizm Yatırımlarında Sabit Sermaye Yoğunluğu	50
2.2. Toplam Yatırımlar İçerisinde Turizm Yatırımlarının Payı	51
2.3. Özel Sektör ve Kamu Sektörünün Turizm Yatırımları	52
2.4. Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımları	57
2.5. Turizm Sektöründe Sağlanan Teşvikler	59
3. TURİZM GELİRLERİ YÖNÜNDEN GELİŞİM	61
3.1. Planlı Dönem Öncesinde Turizm Gelirleri	61
3.2. Planlı Dönemde Turizm Gelirleri	61
3.2.1. Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı	64
3.2.2. Turizm Gelirlerinin Çoğaltan Etkisiyle Sağladığı Gelirler.....	65
4. TURİZMİN İSTİHDAMA KATKISI	68
4.1. Doğrudan İstihdam Etkisi	69
4.2. Dolaylı İstihdam Etkisi	70

5. TURİZMİN EKONOMİYE KATKILARI	70
5.1. Net Turizm Gelirleri	70
5.2. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı	71
5.3. Turizm Gelirlerinin İthalat Giderleri İle Karşılaştırılması	73
5.4. Turizm Gelirlerinin Ödemeler Bilançosuna Katkıları	75
5.4.1. Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Açıklarına Oranları	75
5.4.2. Turizm Gelirleri ve Cari İşlemler Dengesi	76
6. TÜRK TURİZMİNİN GELECEKTEKİ GELİŞME	
PROJEKSİYONLARI	78

Üçüncü Bölüm

TURİZMDE RAKİP ÜLKELERLE TÜRK TURİZMİNİN EKONOMİK KARSILAŞTIRMASI VE TÜRK TURİZMİNİN GELECEĞİ

1. DÜNYA TURİZMİNİN GELİŞİMİ	80
1.1. Dünya Turizminin 1950-1997 Yılları Arasında Gelişimi	80
1.1.1. Dünyada En Çok Turist Çeken Ülkeler	83
1.1.2. Dünyada En Çok Turizm Geliri Elde Eden Ülkeler	84
1.1.3. Bölgesel Turizm Eğilimleri	85
1.2. Dünya Turizminin Önümüzdeki Dönemde Olası Gelişimi	87
1.2.1. Turist Sayısı Yönünden Gelişim	88
1.2.2. Turizm Gelirleri Yönünden Gelişim	90
2. RAKİP ÜLKELERDE TURİZMİN GELİŞİMİ	90
2.1. Fransa Ekonomisinde Turizm	91
2.1.1. Turist Sayıları	91
2.1.2. Turizm Gelirleri	91
2.1.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı	92
2.1.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı	92
2.1.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri	92
2.2. İspanya Ekonomisinde Turizm	93
2.2.1. Turist Sayıları	94
2.2.2. Turizm Gelirleri	94
2.2.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı	95
2.2.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı	95
2.2.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri	95
2.3. İtalya Ekonomisinde Turizm	96
2.3.1. Turist Sayıları	96
2.3.2. Turizm Gelirleri	97
2.3.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı	97
2.3.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı	97
2.3.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri	98
2.4. Portekiz Ekonomisinde Turizm	98
2.4.1. Turist Sayıları	99
2.4.2. Turizm Gelirleri	99
2.4.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı	100

2.4.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı	100
2.4.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri	100
2.5. Yunanistan Ekonomisinde Turizm	101
2.5.1. Turist Sayıları	101
2.5.2. Turizm Gelirleri	101
2.5.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı	101
2.5.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı	102
2.5.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri	102
2.6. Mısır Ekonomisinde Turizm	103
2.6.1. Gelirler Turist Sayıları	103
2.6.2. Turizm Gelirleri	104
2.6.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı	104
2.6.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı	105
2.6.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri	105
2.7. İsrail Ekonomisinde Turizm	106
2.7.1. Turist Sayıları	106
2.7.2. Turizm Gelirleri	106
2.7.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı	107
2.7.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı	107
2.7.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri	107
2.8. Fas Ekonomisinde Turizm	108
2.8.1. Turist Sayıları	108
2.8.2. Turizm Gelirleri	108
2.8.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı	109
2.8.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı	109
2.8.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri	110
2.9. Tunus Ekonomisinde Turizm	110
2.9.1. Turist Sayıları	110
2.9.2. Turizm Gelirleri	111
2.9.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı	111
2.9.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı	111
2.9.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri	111
2.10. Cezayir Ekonomisinde Turizm	112
2.10.1. Turist Sayıları	112
2.10.2. Turizm Gelirleri	112
2.10.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı	113
2.10.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı	113
2.10.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri	113
2.11. Kıbrıs Ekonomisinde Turizm	114
2.11.1. 1974 Öncesinde Kıbrıs Turizmi	114
2.11.2. KKTC Ekonomisinde Turizm	115
2.11.2.1. Turist sayıları	115
2.11.2.2. Turizm gelirleri	115
2.11.2.3. GSMH'da turizm gelirlerinin payı	116
2.11.2.4. Turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı ...	116

2.11.2.5. Cari işlemler dengesi ve turizm gelirleri	116
2.11.3. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Ekonomisinde Turizm	117
2.11.3.1. Turist sayıları	117
2.11.3.2. Turizm gelirleri	117
2.11.3.3. Turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı ...	118
2.11.3.4. Cari işlemler dengesi ve turizm gelirleri	118
3. RAKİP ÜLKELERİN TÜRK TURİZMİ İLE EKONOMİK	
KARŞILAŞTIRMASI	119
3.1. AB Üyesi Akdeniz Ülkeleriyle Karşılaştırma	119
3.1.1. Turist Sayıları Yönünden Karşılaştırma	122
3.1.2. Turizm Gelirleri Yönünden Karşılaştırma	123
3.1.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı Yönünden	
Karşılaştırma	123
3.1.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı Yönünden	
Karşılaştırma.....	124
3.1.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri Yönünden	
Karşılaştırma	125
3.2. Ortadoğu ve Doğu Akdeniz Ülkeleriyle Karşılaştırma	125
3.2.1. Turist Sayıları Yönünden Karşılaştırma	125
3.2.2. Turizm Gelirleri Yönünden Karşılaştırma	125
3.2.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı Yönünden	
Karşılaştırma.....	126
3.2.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı Yönünden	
Karşılaştırma.....	126
3.2.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri Yönünden	
Karşılaştırma	127
3.3. Kuzey Afrika Ülkeleriyle Karşılaştırma	127
3.3.1. Turist Sayıları Yönünden Karşılaştırma	127
3.3.2. Turizm Gelirleri Yönünden Karşılaştırma	127
3.3.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı Yönünden	
Karşılaştırma	128
3.3.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı Yönünden	
Karşılaştırma	128
3.3.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri Yönünden	
Karşılaştırma	128
5. TÜRK TURİZMİNİN GELECEĞİ	129
SONUÇ	132
KAYNAKÇA	142

G İ R İ Ő

Hizmetler sektörü içerisinde yer alan turizm sektörü, ekonomik olduğu kadar sosyal, kültürel ve politik etkilere de sahiptir. Bu çalışmada turizmin ülkemizdeki ekonomik etkileri ve spesifik olarak da cari işlemler dengesi üzerindeki etkisi incelenmekte, bu yönüyle rakip Akdeniz lkeleriyle karşılaştırmalı bir analiz yapılmaktadır.

Turizmin temel ayırımı, iç turizm-dış turizm şeklinde yapılabilir. Çalışmada konu gereği, dış turizm ele alınmaktadır. Bu yüzden, turizm denildiğinde dış turizm, turist denildiğinde ise yabancı turistlerin kastedildiği anlaşılmalıdır. Şüphesiz ki bu ayırım, i turizmi önemsiz görmekten değil, araştırma içeriği yönünden yapılmaktadır.

Türkiye’de 1980 li yıllardan itibaren hızla gelişmeye başlayan turizm sektörünün, günümüzde belirli göstergeler açısından nereye geldiği ve henüz bir turizm ülkesi olup olmadığını sorgulamak, çalışmanın eksenini oluşturmaktadır. Bu sorulara cevap verebilmek için Akdeniz’e kıyısı bulunan 12 ülkenin durumu ile ayrı ayrı karşılaştırmalar yapılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde turizm temel tanımlarından yola çıkılarak, turizmin ekonomik etkileri incelenmiştir. Turizmin ulusal bir ekonomi üzerindeki

etkileri, dış ödemeler dengesine, halkın gelirlerine, ek ihracata, istihdama, iç fiyatlara, devlet gelir ve harcamalarına, diğer ekonomik sektörlere, döviz kuruna ve yatırımlara etkileri şeklinde ele alınmıştır.

İkinci bölümde ülkemizde turizmin gelişimi ve ekonomiye katkıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, ülkemizde turizm olayının gelişimi; turist sayısı, turizm yatırımları, turizm gelirleri ve istihdama katkıları yönünden incelenmiştir. Turizmin Türk ekonomisine katkılarını ortaya koyabilmek amacıyla net turizm gelirleri, turizm gelirlerinin ihracata oranı, turizm gelirlerinin ithalat giderlerini karşılama oranı ve turizm gelirlerinin ödemeler bilançosuna katkıları irdelenmiştir. Ülkemizde turizm gelirlerinin dış ticaret açıklarına ve cari işlemler dengesine katkıları da bu konu içerisinde ortaya konulmuştur.

Son bölümde ise Türk turizmi, rakip sayılabilecek 12 Akdeniz ülkesi ile ekonomik yönden karşılaştırılmış ve Türk turizminin geleceği konusunda görüşler belirtilmiştir. Bu bölüm içerisinde, dünya turizminin 1950 yılından bu yana gösterdiği gelişim ve günümüzdeki ulaştığı boyut verildikten sonra, önümüzdeki dönemde olası gelişimi için yapılan tahminler belirtilmiştir. Rakip Akdeniz ülkesi olarak seçilen 12 ülkenin (Fransa, İspanya, İtalya, Portekiz, Yunanistan, Mısır, İsrail, Fas, Tunus, Cezayir, KKTC ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi) 1990 yılından bu yana turizmde gösterdikleri gelişim rakamsal olarak yer almaktadır. Türk turizminin, rakip ülkelerinin turizmleri ile ekonomik karşılaştırması yapılırken, ülkeler; AB üyesi ülkeler, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz ülkeleri, Kuzey Afrika ülkeleri olarak üç grupta ele alınmıştır.

Sonuç olarak, Türk turizminde 21. Yüzyıla girerken alınması gereken yapısal tedbirlerin neler olacağı üzerinde durulmuştur. Çünkü, Dünya Turizm Örgütünün tahminlerine göre önümüzdeki yüzyılda uluslararası turizm hareketlerinde cazibe merkezleri değişim gösterebilecektir. Bu nedenle, bu bölgesel eğilim farklılaşması karşısında, önceden yapılması gereken çalışmalar bulunmaktadır.

Birinci Bölüm

TURİZM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK ETKİLERİ

1. TURİZM SEKTÖRÜNÜN TANIMI, KAPSAMI VE ÖDEMELER BİLANÇOSU İÇİNDEKİ YERİ

1.1. Tanım

İlk çağlardan bu yana, yani insanlığın var olması ile birlikte seyahat hareketleri başlamıştır. İnsanlar, çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilmek için önce yakın çevresi ile ilişki halinde olmuştur. Zamanla insanların beslenme, arama, öğrenme, merak ve benzeri nedenlerle hareket etmeleri onları turizm olayının içine itmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında oldukça artan turizm olayının tanım olarak neleri içerdiğini incelemek yerinde olacaktır.

Turizm kelimesinin salt anlamına incek olursak, köklerinde iki unsurun var olduğunu, yani **hareket** ve **geri dönüş** olayının olduğunu hemen anlayabiliriz¹. Öznesini insanın oluşturduğu turizmin ilk tanımlanmaya çalışıldığı yıllarda, iki önemli boyutu olan **seyahat** ve **konaklama** aktiviteleri üzerinde durulmuştur². Bu tanımlar, turizmin çok yönlü bir olay olduğu fark edildiği ölçüde değişmiştir.

¹ O. Mesut SEZGİN - Yıldırım ACAR, **Turizm Tanıtma - Pazarlama - Ekonomi**, Ankara, 1993, s.1.

² Azize TUNÇ - Firuzan SAÇ, **Genel Turizm Gelişimi - Geleceği**, Ankara, 1998, s.15.

Uluslararası Bilimsel Turizm Uzmanları Birliği (Aiest), İtalya'nın Palermo kentinde 1954 yılında toplanan kongresinde Prof.Walter HUNZIKER ve Kurt KRAPP'ın turizme ilişkin yapmış oldukları tanım çalışmasını benimsemiştir. Buna göre turizm, yabancıların devamlı yerleşmemek ve gelir elde etmemek koşuluyla, gittikleri bölgelerdeki seyahatlarından ve geçici konaklamalarından doğan olayların ve ilişkilerin bütünüdür³.

Ancak Aiest, bu tanıma 1970'li yıllarda boş zaman konusunu da eklemiştir⁴. Boş zaman unsurunu, turizm tanımı içerisine dahil eden Prof.Ernest SPOTT'tur. Spott, turizmi şöyle tanımlamıştır: "Turizm, dinlenme ve onunla ilişkili gereksinmelerin doyumu nedeniyle boş zaman harcanmasından ortaya çıkan, tüketim harcamasıyla belirlenen geçici yer değiştirmeye bağlı olan ilişkiler ve olayların bütünüdür"⁵.

Turizmin genel olarak tanımı yapılırken aşağıdaki unsurların mevcut olup olmadığına bakılmalıdır:

- Kişilerin sürekli olarak oturdukları yerin dışında olması,
- Seyahat nedeninin geçici olması,
- Seyahat nedeninin bir yerde çalışmak, iş yapmak amacını gütmemesi,
- Gittikleri yerde tüketici durumunda olması,
- Geçici konaklamadan sonra sürekli ikametlerine geri dönülmesi gibi öğelere dikkat edilmelidir⁶.

Yukarıda saydığımız özellikleri kapsayan geniş anlamlı turizm; insanların boş zamanlarını değerlendirmek amacı ile devamlı oturdukları yerden başka yerlere seyahatlerini ve bu seyahatleri sırasında konaklamaları ve konaklamalarından doğan ihtiyaçları ile ilişkileri kendisine konu alan sosyal , ekonomik ve kültürel bir olay ve bir hizmet endüstrisidir⁷.

³ J. Christopher HOLLOWAY, **The Business of Tourism**, 3 rd Ed., Pitman Publishing, London, 1988, s.2.

⁴ Sait EVLİYAOĞLU, **Genel Turizm Bilgileri**, Ankara, 1989, s.48.

⁵ Ergün GÖKSAN, **Turizm Olayı**, İzmir, 1978, s.12.

⁶ A. J. BURKART - S. MEDLIK, **Tourism; Past, Present and Future**, William Heinemann Ltd., London, 1981, s.40

⁷ Savaş ÜRGER, **Genel Turizm Bilgisi**, Akdeniz Üniversitesi Ya. No:53, Antalya, 1993, s.12.

Günümüzde sanayileşme, kişi başına düşen gelirin artması, refah seviyesinin yükselmesi, insanların serbestçe kullanabilecekleri boş zamanlarının çoğalması, turizme farklı bir şekil vermiş ve 20 nci yüzyılın sosyal ve ekonomik bir olayı olması niteliğini kazandırmıştır⁸.

Turizmin günümüzde ekonomik bir nitelik kazanması ile turizm olayının boyutlarını tanımlamak ve sonuçlarını tahmin etmek son derece güç ve karmaşık bir uğraş haline dönüşmüştür. Turizm olayının çok boyutlu olması ve diğer ekonomik faaliyetler ile olan ilişkisi nedeniyle anlamlı bir tanımlama yapmayı zorlaştırmakla beraber, yine de mevcut olan durumu anlatmak ve oluşacak problemleri çözmek amacına yöneliktir⁹.

1.2. Turizmin Sınıflandırılması

Çok geniş bir konu olan turizmin sınıflandırılması da çok değişik biçimlerde yapılmaktadır. Belli başlı turizm sınıflandırmalarını belirttikten sonra, konumuz açısından önemli olan iç turizm - dış turizm sınıflandırmasını ayrıntılarıyla inceleyeceğiz.

Seyahat amaçlarına göre;

- Dinlenme, rekreasyon ve eğlence turizmi,
- Kültürel turizm,
- Dini turizm,
- Sağlık turizmi,
- İş/Kongre turizmi,
- Av turizmi¹⁰,

Turist sayılarına göre;

- Kişisel turizm,
- Kitlesele turizm,

Seyahat edilecek yerlere göre;

- Kıyı turizmi,

⁸ Orhan İÇÖZ - Metin KOZAK, **Turizm Ekonomisi**, Ankara, 1998, s.23.

⁹ Füsun İSTANBULLU DİNÇER, " **Turizm ve Turist Tanımlarındaki Gelişmeler** ", TURİZM YILLIĞI 1993, Ankara, 1993, s.108.

¹⁰ Ziya ERALP, **Genel Turizm**, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Y.O. Yayın No: 3, Ankara, 1983, s.66

- Yat turizmi,
 - Yayla turizmi,
 - Termalizm turizmi,
 - Dağ turizmi,
- Mevsimplere göre;
- Yaz turizmi,
 - Kış turizmi,
 - Yarı mevsim turizmi,
- Turistlerin gelir düzeylerine göre;
- Lüks turizm,
 - Geleneksel turizm,
 - Sosyal turizm,
- Ulaştırma araçlarına göre;
- Hava yolları turizmi,
 - Deniz yolları turizmi,
 - Kara yolları turizmi,
- Turistlerin geldiği yerlere göre;
- İç turizm,
 - Dış turizm.

Şüphesiz ki, yukarıda sayılanların dışında başka yönlerden turizm türleri sınıflandırmaları yapılabileceği gibi, yeni ortaya çıkan turizm türlerinden de (etnik turizm¹¹, spor turizmi, özel ilgi turizmi¹² gibi) söz etmek mümkündür.

Bir ülkede oturan kişilerin kendi ülkesi içinde seyahat, yeme-içme ve konaklama gibi tüketim davranışlarında bulunurken, kendi milli paralarını kullanarak turizm amacıyla yaptıkları turistik gezilere iç turizm denir. Bu turizm türünün ekonomide önemi; milli gelirin bölgelerarası dağılımı ve milli gelirin artışı yönündedir.

¹¹ John URRY, **The Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Societies**, Sage, London, 1990, s.64.

¹² Bob BROTHERTON- Bülent HİMMETOĞLU, "Beyond Destinations Special Interest Tourism", ANATOLIA AN INTERNATIONAL JOURNAL OF TOURISM AND HOSPITALITY RESEARCH, V.8, N.3, Fall 1997, s.12

Ülkemizde özellikle 1970'li yıllardan sonra iç turizm hareketlerinde belirgin bir gelişme görülmektedir. Türkiye'de iç turizmin gelişmesinde rol oynayan unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Otel, motel ve diğer konaklama işletmeleri çoğalmıştır.
- Devlet bu tür işletmeler için teşviklerini artırmıştır,
- Halkın refah düzeyi eskisine göre yükselmiştir,
- Ülke içinde ulaşımı kolaylaştıran karayolları şebekesi ve otobanlar yapılmıştır,
- Turizm konusunda halk daha istekli ve kültürlü hale gelmiştir.

Uluslararası turizm olarak da adlandırılan dış turizm türü, bir ülke vatandaşının turizm amacıyla başka bir ülkeye seyahat etmesini ifade etmektedir. Dış turizm, turistik hareketin yöneltildiği yere göre iki kısma ayrılabilir:

-Aktif dış turizm ya da gelen dış turizm: Yurt dışından gelen yabancı turistlerin turistik faaliyetlerini ifade eder. Incoming turizm de denilen aktif dış turizm, dış turizm bilançosunun aktifindedir. Bu nedenle bu turizm türüne aktif dış turizm denilmektedir¹³. Aktif dış turizmde gelir unsuru söz konusudur. Örneğin, yabancı turistlerin Türkiye'ye gelmeleri ve döviz bırakmaları aktif dış turizmi ifade eder.

- Pasif dış turizm ya da giden dış turizm: Bu tür turizm faaliyeti outgoing turizm diye de adlandırılmaktadır. Bu tür turizm faaliyetinde gider söz konusudur. Bir tanım yapmak gerekirse, pasif dış turizm bir ülke vatandaşlarının turizm amacıyla başka ülkelere yaptıkları seyahatleri ifade eder¹⁴. Örneğin, Türk vatandaşlarının yurt dışına çıkmaları ve orada turistik harcamalar nedeniyle döviz bırakmaları pasif dış turizm hareketi yaratır.

Açıklamalardan da çıkarılacağı gibi, aktif dış turizm döviz arzı, pasif dış turizm döviz talebi doğurur. Turizmden meydana gelen döviz arz ve talebi arasındaki fark ise bize bir ülkenin net turizm gelirlerini vermektedir. Bu konu ileride daha ayrıntılı ele alınacaktır.

¹³ Çiğdem ÖNER, *Seyahat Ticareti*, İstanbul, 1997, s.10.

¹⁴ Robert W.McINTOSH - Charles R.GOELDNER, *Tourism Principles, Practices, Philosophies*, 5 th Ed., John Wiley and Sons Inc., New York, 1986, s.6.

1.3. Ödemeler Bilançosu

Ödemeler bilançosu (veya dış ödemeler dengesi), belirli bir dönemde (genellikle bir yıl) bir ülkenin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerinin döviz cinsinden değerini gösteren bir tablodur¹⁵. Ödemeler dengesi, bir ülkenin diğer ülkelerle bir yıl içerisinde gerçekleşen mal, hizmet, sermaye ve turistik ilişkilerinden doğan döviz gelirlerini ve giderlerini gösteren bir tablodur. Bu açıdan işletmelerdeki bilanço yerine, daha çok kâr-zarar tablosuna benzer. Stok değil, akım niteliğindedir. Ödemeler bilançosu, tıpkı diğer bilançolarda olduğu gibi, aktif ve pasif bölümlerden meydana gelir. Ödemeler bilançosunun aktifinde döviz girdisi (geliri) sağlayan unsurlar yer alırken, pasif kısmında döviz giderlerine (çıktısı) neden olan unsurlar yer alır¹⁶.

Bir ülkenin toplam döviz giderleri toplam döviz girdilerinden fazla ise ödemeler dengesinin açık verdiği, toplam döviz gelirlerinin giderleri aşması durumunda ise ödemeler dengesinin fazla verdiği söylenebilir.

Bir ülkenin ödemeler bilançosuna dahil edilen işlemler o ülkenin diğer ülkelerle olan ilişkilerini gösterdiği için, bu ülkenin uluslararası turizmden kaynaklanan döviz gelir ve giderlerinin ekonomi açısından önemi ödemeler dengesindeki yeri ile ölçülmektedir¹⁷. Turizm, ödemeler bilançosunda cari işlemler içerisinde, görünmeyen kalemler kısmında yer almaktadır.

Ödemeler bilançosunun belli bir dönemde bir ülkenin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini ifade ettiğini daha önce belirtmiştik. Ekonomik ilişkilerin kapsamına giren mal ve hizmetlerin çeşitli olması nedeniyle ayrı ayrı bilançoların düzenlenmesine ihtiyaç vardır. Bu amaçla, ülkelerarası mal hareketleri için dış ticaret bilançosu, hizmet hareketleri için hizmet bilançosu ve sermaye hareketleri için de sermaye bilançosu düzenlenir. Aynı şekilde dış turizm gelir ve giderlerinin ekonomik etkilerinin incelenmesinde bu amaçla özel olarak düzenlenen dış turizm bilançosundan hareket edilir.

Dış turizm bilançosu, bir ülkenin diğer ülkelerle olan turistik ilişkilerinden doğan döviz hareketlerini yıllık olarak ifade eden bir bilançodur¹⁸.

¹⁵ S.Rıdvan KARLUK, **Uluslararası Ekonomi**, 5. Baskı, İstanbul. 1998, s.352.

¹⁶ Erol İYİBOZKURT, **Uluslararası İktisat Teori ve Politika**, Bursa, 1995, s.224.

¹⁷ Douglas PEARCE, **Tourist Development**, Pergamon, New York, 1981, s.55.

¹⁸ HOLLOWAY, A.g.k., s.250.

Bu bilanço dar ve geniş anlamda ele alınabilir. Dar anlamda dış turizm bilançosu, sadece turistik hareketlerden kaynaklanan döviz gelir ve giderlerini ifade eder. Uluslararası turistlerin yaptığı her türlü turistik harcamalar dış turizm bilançosunun aktifine, o ülke vatandaşlarının yabancı ülkelerde yaptıkları harcamalar ise pasifine kaydedilir. Bilançonun aktif ve pasif toplamları karşılaştırılarak dış turizm bilançosuna ilişkin değerlendirmelerde bulunulabilir.

Geniş anlamda dış turizm bilançosu, turizme ilişkin işlemlerden doğan tüm döviz gelir ve giderlerini kapsar. Dış turizm bilançosunun aktifi bir yıl içinde turistik hareketler nedeniyle ülkeye giren döviz, pasifi ise turistik hareketler nedeniyle dış ülkelere transfer edilen döviz gösterir.

Dış turizm bilançosu için dönem sonunda (genellikle yıl sonunda) üç değişik durum söz konusu olabilir. Aktif dış turizm bilançosu, turistik hareketler sonucu ülkeye giren dövizin, çıkan dövizden fazla olduğunu gösterir. Bu durumda turizm, ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasında olumlu bir rol oynar. Döviz ihtiyacı içerisinde bulunan ülkeler için bu arzu edilen bir durumdur.

Pasif dış turizm bilançosu, turistik hareketlerin yarattığı döviz çıkışının, döviz girişinden fazla olmasıdır. Eğer ödemeler dengesi açık veriyorsa, pasif dış turizm bu açığı artırıcı yönde olumsuz bir etki yaratır. İstenilmeyen bir durumun giderilmesi için, yani o ülke vatandaşlarının turistik amaçlı döviz taleplerinin azaltılabilmesi için, dış seyahatlerin kısıtlanması, seyahat vergilerinin artırılması, yurt dışına çıkışlarının sınırlandırılması, yurt dışına çıkarken götürülebilecek kişi başına döviz miktarının sınırlandırılması gibi önlemler alınır.

Denk dış turizm bilançosu, turizm bilançosunun aktif ve pasif toplamlarının birbirine eşit olması, bir yıl içerisinde turizm hareketlerinden doğan döviz giriş ve çıkışlarının eşit olduğunu ifade eder. Böyle bir durumda dış turizm bilançosunun ödemeler dengesi üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkisinden söz edilemez¹⁹.

¹⁹ İlyas ŞIKLAR, *Turizm Ekonomisi*, (Ders Notları), Eskişehir, 1995, s.108.

TABLO-1
DIŞ TURİZM BİLANÇOSU

AKTİF (DÖVİZ GİRDİLERİ)	PASİF (DÖVİZ ÇIKTILARI)
<ul style="list-style-type: none"> -Turistlerin konaklama giderleri, -Turistlerin ulaştırma işletmelerine yaptıkları ödemeler, -Turistlerin yeme-içme için yaptığı ödemeler, -Turistik tüketim malları ihracı, -Turistik yatırım amacıyla gelen yabancı sermaye, -Dış ülkelerdeki turizm yatırımlarından kâr transferi, -Yabancılara kiralanan turizm tesislerinin kira gelirleri, -Yurt içinde eğitilen yabancı turizm personelinin eğitim ve diğer giderleri, -Yabancılara yaptıkları turizm amaçlı reklam ve tanıtma harcamaları, -Yabancı turizm işletmelerinden alınan komisyonlar, -Dış ülkelerin turizm ve tanıtma bürolarının yaptığı tüm harcamalar, -Yabancı seyahat bürolarının giderleri, -Yabancı turistlerin ulusal banka ve sigorta kuruluşlarına yaptıkları komisyon ve prim ödemeleri, -Yabancılara rehberlik hizmetleri için yaptığı ödemeleri, -Turistlerin eğlence yerlerindeki harcamaları, -Turistlerin park, müze ve benzeri yerler için ödedikleri giriş ücretleri, -El sanatları ve hediyelik eşya satışları, -Diğer döviz girdileri. 	<ul style="list-style-type: none"> - Vatandaşların dış ülkelerdeki konaklama giderleri, - Vatandaşların dış seyahatlerde yabancı ulaştırma işletmelerine yaptıkları ödemeler, - Vatandaşların yurtdışında yeme - içme için yaptığı ödemeler, - Turistik tüketim malları ithali, - Turistik yatırım amacıyla yurt dışına çıkan sermaye, - Yabancı ülkelerde kiralanan turizm amaçlı tesislerin kira ödemeleri, - Yurt dışında eğitilen turizm personelinin eğitim ve diğer giderleri, - Yabancı turizm işletmelerine yapılan komisyon ödemeleri, - Dış ülkelerde açılan ulusal turizm ve tanıtma bürolarının tüm giderleri, - Dış ülkelerde yerli işletmelerin büro giderleri, - Vatandaşların dış ülkelerdeki banka ve turizm sigorta işletmelerine yaptığı çeşitli komisyon ve prim ödemeleri, - Vatandaşların dış ülkelerde rehberlik hizmetleri için yaptığı ödemeler, - Vatandaşların yurt dışında eğlence yerlerinde yaptığı harcamalar, - Vatandaşların yurt dışında park, müze ve benzeri yerler için ödedikleri giriş ücretleri - Hediyelik ve hatıra eşya satın alımları, - Diğer döviz çıktıları.
AKTİF TOPLAMI	PASİF TOPLAMI

Kaynak: Hasan OLALI - Alp TİMUR, **Turizm Ekonomisi**, İzmir, 1988, s.93.

2. TURİZM SEKTÖRÜNÜN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Üçlü sektör ayırımı içerisinde, turizm sektörü hizmetler sektörü içerisinde yer almaktadır²⁰. Şüphesiz ki bu, diğer sektörler ile turizm sektörünün bağlantısı yoktur anlamına gelmemektedir. Turizm sektörünün tanımını, oluşumunu ve sektörler ayırımı içerisindeki yerini şu şekilde incelememiz mümkündür:

Turizm sektörü, ulusal ve uluslararası düzeyde gördüğü fonksiyonlar ve yarattığı sonuçlar bakımından önemlidir. Çünkü bu sektörün kapsamına üretiminin tamamı ya da önemli bir kısmı yabancı ve yerli turistler tarafından tüketilen mal ve hizmet üretimi ve bu üretim ile ilgili sınai ve ticari faaliyetlerin girdiği söylenebilir²¹.

Turizm sektörü ürünü tüketiciye götürmek yerine, tüketiciyi üretim yerine getirmektedir. Bu durum bu sektörü bir ekonomik faaliyet olarak yabancıların ziyaretlerinden doğan faydaya yöneltmiştir. Tüketici ise ulaştırılması mümkün olmayan mallardan yararlanmak istediği için turistik yöreye kendisi gitmektedir. Hava, dağlar, iklim gibi şimdiye kadar yararlanılmayan unsurları (serbest malları) turizm sektörü ekonomik mallara dönüştürmektedir.

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalarımızın ışığında turizm sektörü; ulusal ve uluslararası düzeyde turizm kavramı tanımındaki fonksiyonları kapsayan, hizmetler sektöründen geniş ölçüde, tarım ve sanayi sektörlerinden belli ölçülerde yararlanarak, serbest malları da değerlendiren bir turizm endüstrisi oluşturmak için genel ekonominin belli bir kesiminde ortaya çıkan yatırım, önlem, planlama ve uygulama faaliyetlerinin bütünü şeklinde tanımlanabilir²².

Geniş kapsamlı turizm sektöründe;

- Turizm endüstrisinin kurulması ve işletilmesi,
- Turizm sektörüne yardımcı imkanların yaratılması,
- Turizm sektörüne yardımcı hizmetlerin teşvik ve izlenmesi faaliyetleri yer alır.

Turizm sektörünün sınırları içerisine giren unsurları, turizm tesisleri, turizm endüstrisini tamamlayıcı imkanlar ve turizm endüstrisine yardımcı hizmetler

²⁰ S.Rıdvan KARLUK, *Türkiye Ekonomisi*, 5. Baskı, İstanbul, 1997, s.193.

²¹ Hasan OLALI - Alp TİMUR, *Turizm Ekonomisi*, İzmir, 1998, s.236.

²² A.J.BURKART - S.MEDLIK, *Tourism: Past, Present and Future*, William Heinemann Ltd., London, 1976, s.45.

şeklinde üç ana grup halinde toplayabiliriz. Bunları alt grupları ile ele alırsak, sektörü oluşturan elemanları şöyle verebiliriz²³ :

Turizm tesisleri;

i. Konaklama tesisleri,

- Otel,
- Motel,
- Tatil köyü,
- Kamping,
- Pansiyon,
- Oberj,

ii. Lokanta ve eğlence yerleri,

iii. Turizm ulaşım işletmeleri,

iv. Seyahat organizatörleri,

v. Tıbbi turizm ve tesisleri,

- Termalizm tesisleri,
- Teşhis ve tedavi merkezleri,
- Hastane ve sağlık kuruluşları,

vi. Tanıtma ve enformasyon faaliyeti yapan kuruluşlar,

vii. Diğer turizm tesisleri,

Turizm endüstrisini tamamlayıcı imkanlar ve hizmetler

i. Hatıra eşyası ve benzeri küçük el sanatları,

ii. Turistik değerlerin korunması ve değerlendirilmesi faaliyetleri,

iii. Genel kamu hizmetleri,

iv. Yerel yönetim hizmetleri,

v. Ulaştırma hizmetleri.

2.1. Turizm Sektörünün Sektörler Ayırımındaki Yeri

Ekonomide üç kesim ayırımından hareket ederek, ekonomik faaliyetleri tarım, sanayi ve hizmet sektörleri şeklinde değerlendirdiğimizde, turizm sektörü hizmetler sektörü içinde yer alır. Bununla birlikte, turizm sektörü ekonominin tarım

²³ Tunca TOSKAY, **Turizm, Turizm Olayına Genel Yaklaşım**, İstanbul, 1983, s.109.

ve sanayi sektörlerinden daha geniş faydalanmakta, ihtiyacına göre onlara şekil vererek, bu sektörlerden aldığı girdileri kullanıp, turistik mal ve hizmet üretiminde bulunmaktadır. Yaratılan ürünler ise parasal ölçülerle değerlendirilen hizmet üretimi olmaktadır. Bu üretimi sonuç olarak, yabancı ve yerli turist sayısı ile iç ve dış turizm gelirleri şeklinde ölçülüp değerlendirilmektedir.

Birleşmiş Milletler'in yapmış olduğu ayırımı göre, hizmetler sektörü şu ana gruptan meydana gelmektedir:

- Devlet hizmetleri,
- Genel kamu hizmetleri,
- Teşebbüs ve özel kurumların hizmetleri,
- Dinlenme, eğlence ve benzeri hizmetler,
- Kişisel hizmetler.

Turizm sektöründeki ekonomik faaliyetler; dinlenme, eğlence ve benzeri hizmetler kapsamına girmektedir²⁴.

2.2. Turizm Sektörünün Özellikleri

Turizm sektörünün belli başlı özellikleri aşağıda sıralanmıştır:

-Turizmde hammadde genellikle doğal, tarihi ve kültürel değerler olduğu için, hammadde yönünden dışa bağımlılık az olmaktadır. Sektör, serbest malları değerlendiren bir üretime sahip olduğundan bölgesel kaynaklara dayalı bir gelişme ortamı yaratmaktadır.

-Turizm sektörü hizmetler sektörünün içinde yer alması nedeniyle, diğer sektörlerle de yakın ilişkidir. Yerli ve yabancı turistlere satılan mal ve hizmetler çok sayıda faaliyet dalı tarafından üretilmektedir. Bazen üretimin bir kısmı turistlere doğrudan doğruya tüketilmek üzere sunulmakta, diğer bir kısmı ise nihai talebin diğer unsurlarına veya ara tüketime yönelmektedir.

-Turizm sektöründe emek-yoğun üretim nedeniyle, istihdam yoğunluğu oldukça yüksektir. Turizmde genellikle genç nüfus ve yarı vasıflı işgücü istihdam edilir²⁵.

²⁴ TUNÇ - SAÇ, A.g.k., s.50.

²⁵ B.K. SPINRAD - S.B. SEWARD - F.J. BELISLE, "International Significance of Tourism", TOURISM IN THE CARIBBEAN - THE ECONOMIC IMPACT, Ottawa, 1982, s.9.

-Turizm sektöründe mal ve hizmetlerin üretildiği anda tüketilme zorunluğu vardır. Bu malları stoklama imkansızdır. Boş bir otel odasını, güneşli bir yaz gününü depoya koymak mümkün değildir.

-Turistik bölgelerin sahip olduğu turistik değerlerin farklılık göstermesi, turizmin mevsimlik özelliği ve turistik mal ve hizmet üreticilerinin fiyatları kendilerinin belirlemesi, piyasanın monopolcü rekabet ve oligopol şartları altında çalışmasına neden olmaktadır.

-Turizmde risk ortamı yüksektir. Turizm, ülke içindeki ve dünyadaki ekonomik ve sosyal olaylardan büyük ölçüde etkilenmektedir²⁶.

-Turistik tüketim, zorunlu olmayan tüketim grubuna girmektedir. Talebin fiyat esnekliğinin çok yüksek olduğu turizmde ani fiyat değişimleri doğal olarak talep artışına veya azalışına neden olmaktadır²⁷.

-Seyahat ve turistik tüketim eğilimlerindeki sürekli değişme, turistik üretime dinamik bir boyut kazandırmaktadır.

-Turizm sektörü arzında ve turizm talebinde ekonomik davranışlar yanında gelenekler, dünya görüşü, sosyal yapı, moda ve kişisel tüketim özelliği rol oynamaktadır. Turistin sağlayacağı turistik yararlar özellikle çevrenin doğurduğu dış faktörlerin daha çok etkisinde kalmaktadır²⁸.

-Turizmin sektörler kesiti olması nedeniyle, sektörel analizlerde kullanılacak sağlıklı bir veri toplama sisteminin oluşturulmasını engellemektedir²⁹.

2.3. Turizm Ürünleri ve Özellikleri

Turizm tanımından hareketle, insanların devamlı ikamet ettikleri yerler dışına seyahatları, konaklamaları, turizm işletmelerinin ürettikleri mal ve hizmetleri satın almaları ve tekrar daimi ikametgah yerlerine dönmelerine kadar geçen süre içinde birbirinden farklı çok sayıda mal ve hizmeti talep edeceklerini söylemek

²⁶ Stephen F.WITT - Luiz MOUTINHO, **Tourism Marketing and Management Handbook**, Prentice Hall, Cambridge, 1989, s.221.

²⁷ Doğan TUNCER, "Turizm Sektöründe Entegrasyon ve Avrupa'da Bir Kaç Örnek", HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ, İİBF DERGİSİ, Haziran, 1983, s.79.

²⁸ Mustafa SAĞCAN, "Turizm Çevre İlişkileri ve Turizm Kaynaklarının Korunması", TURİZM YILLIĞI 1985, Ankara, 1986, s.131.

²⁹ OLALI - TİMUR, A.g.k., s.243.

mümkündür³⁰. Bu durumda turistik ürünü şöyle tanımlayabiliriz: Turist kabul edilen bölgede üretilen ve turist tarafından alınabilen her türlü mal ve hizmet turistik üründür. Turistin seyahati boyunca satın alacağı mal ve hizmetleri bir paket olarak düşünürsek, bu paketi meydana getiren mal ve hizmetlerin tümü turistik ürünü oluşturur.

Makro açıdan yapılan bu tanımlama toplam ürünü ifade etmektedir. Toplam ürün de birçok alt üründen oluşmaktadır. Turistik ürünler üç grupta toplanabilir³¹: Birinci grup, turizmde anahtar faktör olan yolcu taşımacılığı ile ilgili faaliyetlerdir. Yolcu taşımacılığı, karayolu, havayolu ve denizyolu ile mümkün olmaktadır. İkinci grup, konaklama, yeme-içme ve eğlence faaliyetleri ile ilgili hizmetlerdir. Üçüncü grup, turizmde gittikçe artan bir öneme sahip olan seyahat acentaları ve tur operatörlerinin verdiği hizmetlerdir. Ayrıca, devletin turizmle ilgili kurumları ve ticari bankaların turistlere yönelik hizmetleridir.

Turistik ürünün özellikleri ise şunlardır:

-Turistik ürün, üretildiği yerde tüketilmek zorundadır. Bu tür ürünler tüketicinin ayağına gitmez, tüketici bu ürünün üretildiği yere gelir³².

-Turistik ürün, ulaştırma, konaklama, yeme-içme ve diğer birçok servisin bileşimidir³³.

-Diğer endüstrilerde üretimi söz konusu nihai ürünler depolama imkanına sahiptirler. Fakat turizmde üretimin turistin tüketime hazır olduğu anda gerçekleşiyor olması, turizm endüstrisinde ürünün stoklanması imkanını vermemektedir.

-Turistik ürünün, değişik amaçlar için seyahat edenlerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte olması gerekir.

-Turizmde ulusal ve uluslararası düzeyde rekabet çok fazla olduğu için, turistik üründe fiyat çok önemlidir³⁴.

³⁰ Adem ŞAHİN, **İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından Türkiye'de Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi**, TOBB Yayın No: 149-61, Ankara, 1990, s.14.

³¹ BURKART-MEDLİK, (1976) A.g.k., s.45.

³² H.Peter GRAY, **International Travel - International Trade**, MA: Heath Lexington Books, Lexington, 1970, s.167.

³³ ÜRGER, A.g.k., s.164.

³⁴ E.Nilgün KIRCIOĞLU, - S.Selçuk NAZİLLİ, **"Turizmde Ürün Kavramı"**, DIŞ TANITIM VE TURİZM, İş Bankası Yayın No: 253, Ankara, 1983, s.245.

-Özellikle grup turlarında turist, daha sonra faydalanacağı, tüketeceği mal ve hizmetler için peşin ödeme yapmaktadır. Bu durum önceden yapılan ödemenin karşılığının ne ölçüde alınabileceği konusunda kuşku oluşturmaktadır³⁵.

-Turistik ürünün satın alınmasında tüketiciye son kararı verdiren, kişisel ve duygusal etmenlerdir³⁶.

2.4. Turizm Arzı

Turizm arzı, belirli bir piyasada, belirli bir fiyatta ya da bedelsiz olarak tüketicilere sunulan turistik ürünün tümüdür³⁷. Yapılan bu tanıma bağlı olarak turizm arzı, turistik tüketimde yer alan ve turizm talebinin gereksinimlerini karşılamak için gerekli mal ve hizmetlerin tedarik edilmesini kapsayan üretime dayalı faaliyetlerin tamamıdır.

Bir kısım turizm uzmanlarına göre, turizm arzı kendi özel talebini yaratmaktadır. Turizm arzına etki eden faktörleri dört grupta toplayabiliriz. Bunlar doğal veriler, sosyal veriler, psikolojik veriler ve ekonomik verilerdir.

Doğal veriler, turistik zenginliklerin en önemlisidir. İnsanların herhangi bir katkısı ve emeği olmadan, doğal olarak meydana gelmiştir. Her yörenin kendine özgü iklimi, coğrafi şekli, jeolojik yapısı, doğa harikaları, kaplıca ve şifalı suları vardır. Sosyal veriler, bir yörenin tarihi zenginlikleri ile sosyal görünüşleridir. Sosyal verileri tarihi eserler ve anıtlar, fuar, sergi ve seminerler ve diğer sosyal görünüşler olarak değerlendirebiliriz. Psikolojik veriler, çeşitli ülkelerde yaşayan insanlar arasındaki tarihi, dini, ailevi ve kültürel ilişkiler, toplumun gelenekleri, davranışları ve yöneticilerin davranışları turizm olayında psikolojik verileri oluşturmaktadır³⁸. Ekonomik veriler turistlerin ihtiyacını karşılayabilecek nitelikteki konaklama işletmeleri ile diğer turistik tesislerin arz ettikleri hizmetin kalitesi, diğer bir deyişle bir ülkedeki turizm endüstrisinin durumu ekonomik veri olarak tanımlanmaktadır.

³⁵ ŞAHİN, A.g.k., s.17.

³⁶ Alparslan USAL, "Turizm Alanındaki Tüketici Tiplerine Bir Yaklaşım" DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ, İBBF DERGİSİ, Y.1, S.1-2, Ağustos 1983, s.173.

³⁷ Nazmi KOZAK - Meryem AKOĞLAN - Metin KOZAK, Genel Turizm, Ankara, 1994, s.37.

³⁸ Donald E. LUNDBERG, The Tourist Business, 4 th Ed., CBI Publishing Co., Boston, Mass., 1980, s.174.

Turizm arzının özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz³⁹:

- Turizmde arz ancak büyük yatırımlarla oluşturulabilir.

- Turizm endüstrisinde üretilen mal ve hizmetlerin stok edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle turizm arzını oluşturan mal ve hizmetlerin üretildiği anda tüketilmesi zorunludur.

- Turizm arzına ikame olanaklarının yüksek olması, kriz dönemlerinde risklerin dağıtımını güçleştirmektedir.

- Turizm arzı, diğer turistik istasyonlardaki fiyatların etkisi ve tüketici eğilimleri ve gereksinimlerindeki farklılıklar gibi dış etkenlerin etkisi ile ayrılıklar gösterir.

- Turizm arzının temel özelliği, emek-yoğun üretime dayalı olmasıdır.

- Turizm arzı, kapasite kullanımına dayalı bir esnekliğe sahiptir. Konaklama tesislerinde kapasiteyi yatak sayısı ifade eder. Bu nedenle kapasite kullanımını günlük, aylık, mevsimlik ve yıllık geceleme sayısı ile hesaplamak gerekir.

- Turizm arzının diğer bir özelliği de, turizm endüstrisini tam rekabet piyasasından uzaklaştırmasıdır. Çünkü turizm arzının, turizm talebinden değişik uzaklıklarda bulunması, talep yönünden tam rekabeti bozar ve uzaklık, zaman faktörleri bakımından uygun koşullara sahip olanlar için olumlu etkiler yaratır. Turizm mevsimi dışında turizm talebinin yoğunluğunu kaybetmesi, konaklama tesislerinde boş kapasitelerin oluşmasına ve turizm arzı bakımından tam kapasiteye yakın bir ortamın gerçekleşmemesine neden olur. Bu sonuç, bazı tesislerin durgun mevsimlerde kapanmasına, diğerlerinin ise indirimli fiyatlar uygulamalarına neden olur.

- Turizm arzı inelastik bir özelliğe sahiptir. Bu özellik ekonomik açıdan önem taşımaktadır.

Turizm endüstrisi de diğer endüstriler gibi, ekonomik değişkenlere karşı tepki gösterir. Örneğin, konaklama fiyatlarının artışı ve konaklama tesisleri kurmak için gerekli üretim faktörlerinin fiyatlarının azalması karşısında yatak sayısının

³⁹ TUNÇ - SAÇ, A.g.k., s.68-69.

artması gerekir. Bu değişkenler için belirli bir sürenin geçmesi gerektiğinden, turistik arz analizlerinde zaman faktörünün göz önüne alınması gerekir.

Zaman faktörü göz önüne alındığında üç dönemden söz etmek gerekir. Çok kısa dönem, kısa dönem ve uzun dönem. Diğer sektörlerde olduğu gibi turizmde de çok kısa dönemde arz esnekliği sıfırdır. Diğer sektörlerden farklı olarak turizmde kısa dönem arzı inelastiktir. Pazar fiyatları çok düşük düzeyde olsa bile, tam kapasitede faaliyette bulunmak için baskı oluşabilecektir. Bu durumda üreticiler, fiyatları ve promosyon faaliyetlerini değiştirerek talep ile arz kapasitelerini uyumlu hale getirebilmek için yapabilecekleri herşeyi yapacaklardır. Girişimcilerin, tesislerini sezon dışında kapatmaya karar verebilecekleri dönemi içeren uzun dönemde ise, arz daha da esnek olacaktır⁴⁰.

Turizm arz potansiyeline inelastik özellik kazandıran etkenleri şu şekilde sıralayabiliriz. Bir ülkedeki turistik arzı oluşturan unsurlardan en önemlisi deniz, göl, çevre güzellikleri gibi doğal kaynaklar ve harabeler, anıtlar gibi tarihi değeri olan yapılarıdır. Turizm arzını oluşturan bu unsurların miktarlarının artırılması ya mümkün değildir ya da imkansız denilecek kadar güçtür. Bu da söz konusu unsurlarda oluşan turistik arza esnek olmayan bir özellik vermektedir⁴¹. Örneğin fiyat ne olursa olsun, bölgede geçmiş yüzyıllardan kalan tarihi kalıntı sayısını artırmak mümkün olmayacaktır. Çünkü bu tür eserlerin sayısı sınırlıdır. Bu da söz konusu unsurlara ilişkin arz eğrisinin dik bir eğri olacağı anlamını taşır⁴². Aşağıda Şekil 1'de esnek olmayan (esneklik:0) bir arz eğrisi gösterilmektedir.

Turizm arzı, turizm yatırımlarının bir fonksiyonudur. Turistik potansiyeli yaratan psikolojik ve endüstriyel kaynakların geliştirilmesi uzun vadeli çabayı, maddi ve kültürel yatırımları gerektirir. Bu nedenle arz potansiyelinin gerçekleşmesi ve olumlu sonuçların alınması, maddi ve sosyal yatırımların bir fonksiyonu olarak kabul edilir. Turizm arzı, turizm yatırımlarının arttığı oranda yükselmektedir. Değişen şartlar karşısında yatırım kararının alınması ile

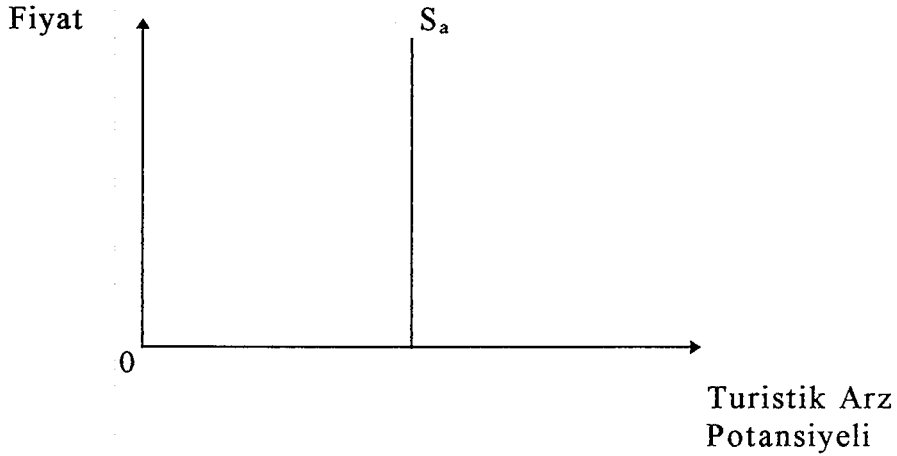
⁴⁰ Adrian BULL, **Economics of Travel and Tourism**, Pitman Publishing, Melbourne, 1991, s.85.

⁴¹ Hasan OLALI, "Türkiye'de Turizmin Geliştirilmesinde Turistik Potansiyel ve Arz Kapasitesi", TÜRKİYE'DE TURİZMİN GELİŞTİRİLMESİ SEMİNERİ, İzmir 2-6 Eylül 1979, s.82-89.

⁴² ŞIKLAR, A.g.k., s.48-49.

yatırımların gerçekleşmesi arasında bir zaman farkı bulunduğundan, arzın kısa dönemde yükseltilmesi olanağı oldukça sınırlıdır.

ŞEKİL - 1
TURİSTİK ARZ POTANSİYELİ EĞRİSİ (1)

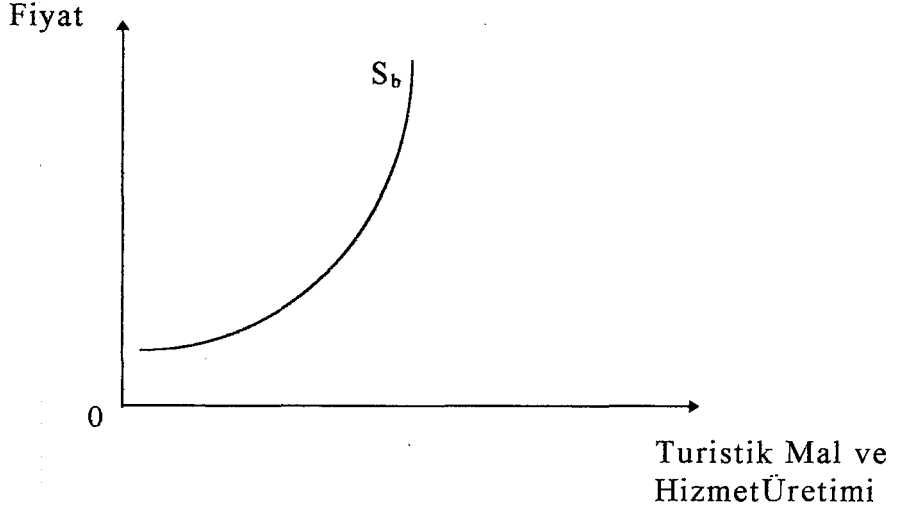
Turizm arzı, sert bir maddi ve mali yapıya sahiptir. Sosyal verilerin büyük bir kısmı değiştirilemeyeceği gibi, turizm endüstrisine bağlı varlıkların (deniz, göl, çevre güzellikleri, tarihi kalıntılar gibi) payı döner varlıkların payına oranla çok büyüktür. Bağlı varlıkların, yıllık işletme gideri olarak amortisman ve faiz adı altında üretilen mal ve hizmet ünitelerine dağılımı birçok etkenlerin sonucunda oluşan doluluk oranına bağlıdır. Böylelikle, bağlı varlıkların ve değişmez giderlerin ağırlığı turizm endüstrisinin arz potansiyeline esnek olmayan bir özellik kazandırır.

Kısa dönemler içinde fiyat değişimleri karşısında turistik potansiyelin tepkisi çok yetersizdir. Bu nedenle turizm piyasasını yönlendiren ana unsur genellikle talep olmaktadır.

Turizm arzına, turistik mal ve hizmet üreten kişi ve işletmeler açısından bakıldığında, arzın istenildiği anda artırılması veya azaltılmasının zor olduğu görülmektedir. Çünkü, turistik işletmelerin toplam sermayelerinin %80-90 gibi oldukça büyük bir bölümü sabit sermayeden meydana gelmektedir. Bu payın mal ve hizmet ünitelerine dağıtımını, doluluk oranına bağlıdır. Özellikle kısa dönemde, söz konusu arz unsurlarının fiyat değişimleri karşısındaki arz esneklikleri 1 den küçük olacaktır. Başka bir deyişle turistik işletmelerde hizmet arzının fiyat esnekliği sert

bir yapı gösterecek ve 1 den küçük ancak 0 dan büyük bir değer alacaktır. Aşağıda turistik mal ve hizmet üretiminin esnekliği sert olan arz eğrisi gösterilmektedir.

ŞEKİL - 2
TURİSTİK ARZ POTANSİYEL EĞRİSİ (2)

Turizm arzında esnekliğin 1 den küçük olmasının nedeni, turizm arzının fiyat değişikliklerine hızla uyum sağlayamamasıdır. Örneğin; mal ve hizmetlerin fiyatı yükselince hızla otel yapmak, restoran açmak mümkün değildir. Aynı şekilde fiyatlar düşüncü de otelleri kapatmak, ulaşım araçlarını seferden kaldırmak oldukça zordur.

2.5. Turizm Talebi

Turizm talebi, seyahat etme isteğinde bulunan ve bu isteği karşılamaya imkan verecek kadar gelire sahip olan insanların miktarıdır. Talep, bir turistin belli bir fiyat seviyesi veya döviz kuru dahilinde elde etmek istediği ve fiilen elde etmeyi kabul ettiği turistik mal ve hizmetlerin bütünüdür, şeklinde tanımlanabilir.

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı gibi bir ülke için turizm talebi, ülke içi ve ülke dışı turizm talepleri olmak üzere iki ayrı unsurdan oluşmaktadır. Ülke içi turizm talebi, vatandaşların kendi ülkeleri içinde kalmak kaydıyla turizm ihtiyaçlarını tatmin etme isteğine dayanan taleptir. Ülke dışı talep ise, bir ülke vatandaşlarının yabancı ülkelerde turizm ihtiyaçlarını giderme istemlerinden oluşur. Ancak dünya dışı turizm talebi, kendi ülkeleri dışında seyahat

etmek isteyenlerin toplamı olmakla birlikte, ülkeler açısından dış aktif turizm talebi ve dış pasif turizm talebi olarak bir ayırımın yapılmasını gerektirmektedir⁴³.

Toplumsal açıdan turizm talebi, turizm endüstrisine yönelik talep olarak düşünülür. Toplumsal açıdan turizm talebi, yeterli satın alma gücüne ve boş zamana sahip insanların turistik mal ve hizmetlerden belirli bir piyasada, belirli bir fiyata ya da bedelsiz olarak rasyonel ve irrasyonel nedenlerle belirli bir dönemde satın almaya veya yararlanmaya karar verdikleri miktardır⁴⁴.

2.5.1. Turizm Talebini Etkileyen Faktörler

Turizm talebini etkileyen birçok faktör vardır. Bu faktörleri iktisat dışı faktörler ve iktisadi faktörler başlıkları altında ele alacağız. İktisat dışı faktörler şunlardır:

2.5.1.1. Demografik faktörler: Bu faktörler toplumda yaşayan kişilerin yaş, cinsiyet, medeni durum, meslek, eğitim ve kültür düzeyine bağlı olarak turistik faaliyetlere katılmada, ne kadar turistik talep yaratacağını tayin edecektir⁴⁵.

2.5.1.2. Politik ve sosyal faktörler: Turizme katılmak isteyen potansiyel bir turist kendi ülkesinde yürürlükte olan rejim, özellikle yabancı ülkelere gitmeyi yasaklayıcı yasaları yürürlüğe koymuş ise, turizm talebi daralacaktır. Bu tür yasalar veya uygulamalar ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartların etkisiyle veya siyasal nedenlerle gündeme gelebilmektedir. Konuya gidilecek ülke açısından yaklaşıldığında da durum farklı değildir. Turistin gideceği ülkede politik istikrarsızlıklar, aşırı bürokrasi getiren yasal düzenlemeler ve ekonomik darboğazlardan kaynaklanan bir talep daralması görülebilir.

2.5.1.3. Psikolojik faktörler: Turizme katılacak kişinin dinlenme ve gezmeyi amaçladığı düşünülürse, ziyaret ettiği bölgede güven ve emniyet içinde bulunmak isteyeceğini tahmin etmek pek zor değildir. Turistik talebin artırılabilmesi için ev sahibi ülkede ve özellikle turistik yörelerde, turistleri psikolojik olarak

⁴³ OLALI - TİMUR, A.g.k., s.195.

⁴⁴ Hasan OLALI, *Turizm*, Ankara, 1991, s.124.

⁴⁵ Robert W. McINTOSH - Shashikant GUPTA, *Tourism Principles, Practices, Philosophies*, Grid Inc., Columbus, Ohio, 1980, s.82.

tedirgin edecek bir ortamın bulunmaması gerekir. Emniyet duygusunun yanında, ziyaret edilecek ülkedeki sağlık koşulları ve bölge insanların turiste davranış biçimleri de potansiyel turistleri psikolojik olarak etkileyen unsurlar arasında yer alır⁴⁶.

2.5.1.4. İktisadi faktörler: İktisadi faktörler aşağıda verilmiştir:

- Milli gelir: Genellikle turistik tüketim için, üretim faaliyetlerine katılan elemanların yeterli minimum gelir miktarına kavuşmaları şarttır. Minimum gelir miktarı, değişik sosyal sınıflarda bulunanların turizme katılmasını sağlayan gelir düzeyini ifade eder. Seyahat etmek için gelire ihtiyaç olduğuna göre, ekonomik refah ölçüsü olan milli gelir ile turizm talebi arasında bir bağlantı vardır. Turizm talebi milli gelir hacmine bağlı olduğundan, milli gelir veya GSMH'nın global bir değer olarak turistik tüketimi etkilediği söylenebilir.

Zaman içinde turistik tüketim hacmi milli gelirdeki gelişmeye bağlıdır. O halde gelirler arttıkça turizm talebi artar, azaldıkça turizm talebi azalır. Genellikle, milli geliri düşük az gelişmiş ülkelerde turizm talebi düşük, milli geliri yüksek gelişmiş ülkelerde ise turizm talebinin yüksek olduğu sonucuna varılır.

Milli gelirin bir toplam olması, ülkelerin gerçek zenginlik ölçüsü olarak kabul edilmesini engeller. Çünkü milli gelir yüksek olsa bile, eğer ülke nüfusu da fazla ise kişi başına düşen gelir miktarı düşük olacaktır⁴⁷. Bu nedenle milli gelirin yükseldiği bir refah ölçüsü sayılamayacağı gibi, milli gelir ile turistik hareketlerin hacmi arasındaki ilgi de azalmış olur.

- Kişi başına düşen gelir miktarı: Gelir ile turizm talebi arasında bir ilişki kurulmak istenildiğinde, kişi başına gelir miktarının esas alınması daha uygun olmaktadır. Bir ülkedeki seyahat etme oranlarının da kişi başına gelirin bir fonksiyonu olduğu bilinmektedir. Kişi başına gelir ile seyahat etme faaliyetleri arasındaki ilişki de doğru yönlü bir ilişkidir. Yani, kişi başına gelir arttıkça bireylerin seyahat etme amacıyla harcadıkları para miktarı da artmaktadır. Az gelişmiş ülkelerdeki düşük kişi başına gelir miktarı turizm için harcama yapma, diğer bir deyişle turistik talep yaratma imkanını ortadan kaldırmaktadır.

⁴⁶ Hasan Zafer DOĞAN, "Gençlik Turizminin Psikolojik Temelleri" GENÇLİK TURİZMİ KONFERANSI, Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1992, s.8.

⁴⁷ C.Necat BERBEROĞLU, Makro İktisat Teorisi, Eskişehir, 1995, s.122.

- Milli gelirin dağılışı şekli: Gerek global olarak, gerekse ülke bazında turizm talebini etkileyen, sadece milli gelirin ve kişi başına gelirin düzeyi değildir. Bu unsurların yanı sıra, gelirin dağılımı da turistik talep yaratmada etkili olmaktadır. Marjinal tüketim eğilimi, yüksek gelir gruplarında düşük, düşük gelir gruplarında ise daha yüksektir. Bu nedenle gelir dağılımının adil hale gelmesi, düşük gelir gruplarında gelirden tüketime ayrılan payın artacağı anlamına gelir. Böylece turistik talepte de bir artışın beklenmesi doğaldır. Ancak bazı iktisatçılar bu etkinin genellikle gelişmiş ülkelerde ortaya çıkacağını, az gelişmiş ülkelerde ise gelir dağılımının turistik talebi artırıcı yönde etki yaratmasına şüphe ile bakmak gerektiğini ifade etmektedirler. Bu iktisatçılara göre, az gelişmiş ülkelerde gelir daha adil dağılsa bile, sanayileşme gayretleri içinde bulunan ve ödemeler bilançosu açık veren bu ülkelerde döviz giderlerinin asgariye indirilmesi zorunluluğu nedeniyle uluslararası turizm talebine sınırlamalar getirilebilmektedir.

Kişilerin geliri ile ilgili her türlü iyileşmenin tek başına turizm talebini artıracığı düşünülmemelidir. Örneğin, kişinin tatile ayıracağı boş zamanı yoksa, geliri ne kadar yüksek olursa olsun, turizm açısından bir talep unsuru olarak değerlendirilmeyecektir. Bu nedenle, demografik, politik ve ekonomik faktörlerin tümünün birarada değerlendirilmesi gerekmektedir.

- Turizmle ilgili diğer mal ve hizmet fiyatları: Turizm sektöründe piyasaya arz edilen turistik ürüne olan talep, normal mal talebinden farklı olarak, çekicilik, ulaşılabilirlik ve kolay elde edilebilirlik faktörleri tarafından etkilenmektedir. Diğer bir deyişle, turizme olan talep birbirine bağlı olarak çeşitli hizmetlere yönelik talebi de artıracaktır. Örneğin bir turist'in seyahati, ulaştırma, konaklama ve yeme-içme hizmetlerinin tümünü talep etmesi gibi. Bu üç unsur, ülkenin turistik değerleri ve potansiyel turistlerin zevk ve tercihleri ile birleşerek, değişik özelliklere sahip farklı tüketim kalıplarının ortaya çıkmasına neden olacaktır. Öte yandan, turistik arzı oluşturan unsurların her birindeki fiyat değişiklikleri, söz konusu tüketim kalıplarının yeniden şekillenmesine neden olacaktır.

Turizm sektöründeki fiyat değişiklikleri, sunulan hizmetlerin dayanıksız tüketim malı niteliğinde olması nedeniyle gelir, ikame edilebilir olması nedeniyle de ikame etkisi yoluyla talebi önemli ölçüde etkileyecektir.

Diğer şartlar sabit iken, turistik mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artışlar, reel geliri azaltıcı yönde etki yaratacaktır. Bu da turistik talebin azalması anlamına gelecektir. Bu etkileşime gelir etkisi denilir. Diğer taraftan turistik mal ve hizmetlerin fiyatları sabit iken, diğer mal ve hizmetlerin fiyatları düşerse, turistik mal ve hizmetler nisbi olarak daha pahalıya geleceğinden turistik talepte bir daralma görülebilir. Bu etkileşime de ikame etkisi adı verilmektedir.

- Fiyatlar genel seviyesi: Fiyatlar genel seviyesindeki değişimler de turistik talep üzerinde etkili olmaktadır. Fiyatlar genel düzeyindeki artış gelir artışından büyükse, gelir düzeyi reel olarak azalacaktır. Bu da direkt olarak turistik talepte bir azalma anlamına gelecektir. Ancak fiyatlar aşırı ölçüde artmadığı sürece gelir düzeyi yüksek sanayileşmiş ülkelerden kaynaklanan talepte önemli bir değişiklik gözlenmediği tespit edilmiştir.

2.5.2. Turizm Talebinin Özellikleri

Turizm talebi, ekonomideki diğer mal ve hizmetlere yönelik talebe göre bir takım farklılıklar ve değişik özellikler gösterir. Bu özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Turizm talebi bağımsız bir taleptir. İnsanları seyahate yönelten çeşitli nedenler vardır. Bu nedenler, insanların çevre değiştirme isteği ve kişisel etkiler altında kalmasının bir sonucudur⁴⁸.

- Turizm talebi çok yönlüdür ve karmaşık bir özelliğe sahiptir. Fiziksel bir rahatlığa, psikolojik bir mutluluğa ulaşmak için seyahat edenler ile ticaret amaçlı seyahat edenler arasında bir farklılık olduğu gibi, konaklamanın gerçekleştiği bölgedeki gıda, eğlence, konut, diğer mal ve hizmetler gibi değişik gereksinimlerin baskısına ve yoğunluğuna göre de farklılıklar bulunmaktadır⁴⁹.

- Turizm talebi, mutlaka kişisel gelirlerin kullanılmasını ifade eder. Öğrencilerin turist kapsamına girmemelerinin en önemli gerekçelerinden birisi, kendilerinin belli dönemlerde elde ettikleri sürekli gelirlerinin olmamasıdır.

⁴⁸ İÇÖZ - KOZAK, A.g.k., s.88.

⁴⁹ TOSKAY, A.g.k., s.117.

- Turizm talebinin ikame olanaklarının fazla olması, turistik tüketimdeki tercihlere ekonomik, sosyal, politik ve mali nitelikteki unsurların etki etmesi turizm talebine aşırı esnek bir özellik kazandırır⁵⁰.

- Turistik tüketime konu olan mal ve hizmetler arasında da aşırı bir rekabet vardır. Bu rekabet kişisel tercihlere bağlı olarak ortaya çıkar. Konaklama süresi ile uzaklık arasında bir rekabet olduğu gibi, turistik tüketim harcamalarından konaklamaya akan pay ile ulaştırmaya akan pay arasında da bir rekabet söz konusudur. Diğer bir deyişle, turistin geldiği yer ile turistik istasyon arasında bir rekabet vardır ve mesafe uzadıkça konaklama süresi kısalmır⁵¹.

- Turizm talebi ekonomideki lüks ve kültürel nitelikteki diğer mal ve hizmetlerle rekabet halindedir. İkame olanakları turizmden başka alanlarda ve çok sayıda olduğu için, turistik mal ve hizmetlerin yerini özellikle lüks nitelikteki mal ve hizmetler alabilir.

- Turizm talebi, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre de değişiklikler gösterir. Örneğin, gelişmiş ülkelerdeki turizm talebi ile gelişmekte olan ülkelerdeki turizm talebinin özellikleri birbirinden farklıdır⁵².

- Turistik hareketler belirli mevsimlerde yoğunlaştığı için, turizm talebi de mevsimlik bir özellik taşır. Son yıllarda mevsimsel özelliklere bağlı olarak yeni turizm türlerinin geliştirilmesi, her turistin farklı amaçlara farklı turizm türlerini tercih etmesi dikkate alındığında, mevsimsel özelliklerini yitirmeleri sonucunda söz konusu turizm türlerine olan turizm talebinin düşmesinin nedeni daha iyi anlaşılacaktır. Örneğin, kış turizmi, golf turizmi, av turizmi, dağ turizmi, kıyı turizmi gibi turizm türlerine yönelik turizm talebi mevsimlik özelliğe sahiptir.

2.5.3. Turizm Talebinin Fiyat Esnekliği

Herhangi bir turist, turizmle ilgili bir tüketim tercihinde bulunurken, bu konudaki kararı ekonomik, sosyal ve politik faktörlerden geniş ölçüde etkilenmektedir. Hatta turizm talebinin birçok turistik bölge açısından mevsimlik bir

⁵⁰ McINTOSH - GUPTA, A.g.k., s.81.

⁵¹ Robert W. McINTOSH - Charles R.GOELDNER - J.R.Brent RITCHIE, **Tourism Principles, Practices, Philosophies**, John Wiley and Sons Inc., New York, 1995, s.298.

⁵² Hasan Zafer DOĞAN, **Turizmin Sosyo-Kültürel Temelleri**, İzmir, 1987, s.45.

özellik gösterdiği düşünülürse, bu faktörlere doğal faktörleri de ilave etmek gerekir. Öte yandan belirli bir bölgeye olan turistik talebin çok yakın ikamelerinin bulunduğu da daima gözönünde tutulmalıdır.

Turizm talebinin fiyat esnekliği, turizm talebinde oluşan değişme miktarının, turistik mal ve hizmet fiyatlarında meydana gelen değişmeye oranlanması ile bulunur. Esneklik katsayısı 1 den büyükse turizm talebi esnek, 1 den küçük ise turizm talebi esnek değildir. Turizm talebinin fiyat esnekliği konusunda yapılan çalışmalar, talebin fiyat karşısındaki esnekliğinin oldukça yüksek katsayılar verdiğini göstermiştir. Elde edilen bu sonuç da, turistik mal ve hizmet fiyatlarında oluşan değişmelerin talep miktarında daha fazla gelişmelere neden olacağı anlamına gelir⁵³.

Turistik talep analizlerinde diğer bir önemli esneklik de, çapraz esnekliktir. Çapraz esneklik, turizmde tamamlayıcı ve ikame mal ve hizmetlerin fiyatları ile turizm talebi arasındaki ilişkileri açıklar. Bu malların fiyatlarında oluşan değişiklikler karşısında turizm talebinin miktarında meydana gelen değişmeler çapraz esneklik ile bulunur. Turizm talebinin çapraz esneklik katsayıları tamamlayıcı mallar için negatif, ikame mallar için pozitif değerler alır. Örneğin tatil fiyatlarındaki düşme, kişinin tatili sırasında diğer tüketim mallarından daha fazla miktarlarda talep etmesine neden olur.

2.5.4. Turizm Talebinin Gelir Esnekliği

Turizm talebinin gelir esnekliği, talep miktarındaki değişme miktarının gelirdeki gelişmeye oranlanması ile hesaplanabilir. Turizm talebinin gelir esnekliğini ayrıntılı olarak incelemeye evvel, turizm talebi harcanabilir gelir ilişkisi üzerinde durmak gerekecektir. Diğer tüketicilerde olduğu gibi, turistlerin mal ve hizmetlere olan talepleri de kişisel harcanabilir gelir düzeylerinden etkilenir.

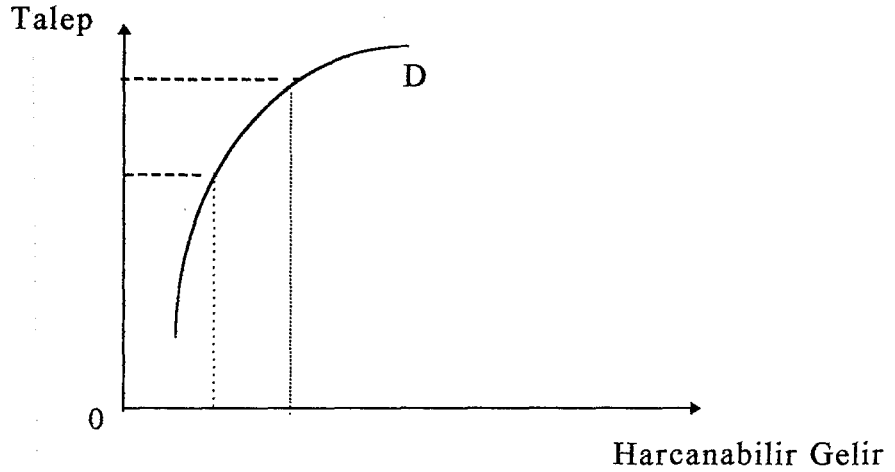
Kişisel harcanabilir gelir düzeyi artarken, turizme olan talep de artmaktadır. Genelde turizmin gelir esnekliğinin 1 den büyük olduğuna inanılır. Turizm, ihtiyatlı bir harcama gerektirdiği için gelirdeki gelişmelere karşı oldukça duyarlıdır. Turizm, gelir düştüğünde vazgeçilebilecek ilk harcamalardan birisi

⁵³ Orhan İÇÖZ, **Turizm Talebinin Yapısal Analizi ve Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebini Etkileyen Faktörler**, (Basılmamış Doçentlik Çalışması), İzmir, 1991, s.93.

olduđu gibi, aynı zamanda gelir arttıđında turizme yönelik talebin de artacađı beklenir. Bununla birlikte bazı kimseler turizm talebinin gelir esnekliđinin en azından zengin űlkelerde katı olduđunu ($e < 1$) dűşűnűrler. Őrneđin bir İngiliz aile yıllık programına gűre seyahate çıkabilir. Aile, gelirinin dűşmesi ile birlikte seyahat harcamalarını gűçlendirmek için diđer gelirlerinden kesinti yapabilir⁵⁴.

ŞEKİL - 3

Turizm Talebi - Harcanabilir Gelir İlişkisi

Turizm talebinin gelir esnekliđinin yűksekliđi, seyahatin bűyűk űlűde tűketim koŐullarına ve ekonomik beklentilerine bađlı olmasının ana nedenidir. Ekonomik durgunluk dűnemlerinde aileler, seyahat ve dayanıklı tűketim mallarına ayırdıkları payı azaltarak daha çok tasarruf yapmaya yűnelirler. Aile bireyleri yeme-içme, barınma ve giyinme gibi temel gereksinimlerinden űzveride bulunmaktansa, tatil yapmamayı tercih ederler. Ancak tatil harcamalarından yapılan tasarrufu artırmak, daha űnceden planlanmış bir tatil programının iptaline neden olmayabilir. Bunun yerine kiŐiler, tatil sűresini kısa tutma, daha yakın bir bűlgeye gitme veya seyahat harcamalarını minimum dűzeyde tutma gibi yűntemleri tercih edebilirler.

2.6. Turizmde Arzın Talebi KarŐılaması

Arzı belirleyen unsurlar arasında yer alan altyapı gűzűnűnde tutulduđunda, bu tesislerin geniŐ űlűde mevcut otel, restoran, mađaza ve benzeri tesislerin sayısı tarafından belirleneceđi sűylenebilir. Belirli bir turistik bűlge için,

⁵⁴ McINTOSH - GOELDNER - RITCHIE, A.g.k., s.331.

ciddi piyasa araştırmaları ile bölgedeki sosyo-ekonomik faktörler çok iyi değerlendirilmeli ve turistik talep tahmin edilmelidir. Tahmin edilen bu talep ve bölgenin gerçekleri ışığında da arzın planlanması gerekir.

Gerçekleşmesi beklenen talebi karşılayabilecek büyüklükteki turistik mal ve hizmet arzını piyasaya sunabilmek, planlamacıların karşılaştıkları önemli bir sorundur. Arzın belirlenebilmesi konusunda çeşitli istatistikî yöntemler vardır. Bu yöntemler, konumuzla doğrudan ilgili olmadığı için burada ayrıntıları ile ele alınmayacaktır⁵⁵.

Fakat yine de, mevcut arz kapasitesi ile toplam talebin birbirine yakın olarak gerçekleşmesine çalışılmalıdır. Çünkü, arzın çok altındaki talep, mevcut kaynakların verimli kullanılmaması gibi bir sonuç ortaya çıkartırken, talebin arzın çok üzerinde gerçekleşmesi de bazı olumsuz durumların (çifte rezervasyonlar, düşük kaliteli hizmet gibi) yaşanmasına neden olabilir. Bu yüzden planlama çalışmalarının titizlikle yapılması gerekmektedir⁵⁶.

3. TURİZMİN ULUSAL EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

3.1. Dış Ödemeler Dengesine Etkisi

Turizm sektöründe, bir tüketici tercih ettiği bir turistik ürünü satın almak ya da ona sahip olmak için o ürünün bulunduğu ülkeye gitmek zorundadır. Söz konusu tüketicinin yapacağı çeşitli harcamalar, o ülkenin ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yaratacaktır. Diğer sektörlerde ise, bir ürünü ihraç ederek döviz girdisi sağlayabilmek için çeşitli araçlardan yararlanılacak ve bu amaçla bazı harcamalar yapmak gerekecektir. Bu nedenle, diğer sektörlerde (sanayi ve tarım gibi) yapılacak uluslararası ticari ilişkilerde mal ve hizmet ile döviz akımı arasında ters ve çift yönlü bir ilişki kendisini gösterir. Turizm sektöründe turist ve döviz akımı aynı merkeze yönelik olduğundan, tek yönlü bir ilişki vardır.

Uluslararası turizm nedeniyle elde edilen dövizler, döviz arzı ve talebi üzerinde etkili olmaktadır. Bu etki, turist gönderen ülkede döviz talebi, turist kabul

⁵⁵ Ayrıntı için bkz. Hasan OLALI, *Turizm Politikası ve Planlaması*, İstanbul, 1990, s.177-190.

⁵⁶ Charles KAISER - Larry E. HELBER, *Tourism Planning and Development*, Boston, Mass., 1978, s.27.

eden ülkede ise döviz arzını uyarıcı ve artırıcı rol oynamakta ve sonuçta ödemeler dengesi üzerindeki etki olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ülkenin döviz kazançları, turistik döviz kayıplarından fazla olduğu sürece ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunacaktır⁵⁷. Turizmin döviz kazandırma yönü, bir tür ihracat şekli olması ile ilgilidir. Çünkü turizmden elde edilen gelirler görünmeyen ihracat, turistlere satılan her türlü mal ve hizmet ek ihracat olarak kabul edilmelidir⁵⁸.

Turizmin ödemeler dengesi açıklarını kapatmadaki rolü araştırılırken veya ölçülmeye çalışılırken dikkat edilmesi gereken birkaç husus bulunmaktadır⁵⁹. Birinci olarak, turistik dövizleri elde etmek için katlanılan giderler (döviz giderleri) ile döviz gelirleri arasındaki oran 1 in altında olmalıdır. İkinci olarak, kazanılan 1 birimlik dövizin milli para olarak fiyatının 1 den büyük olması gereklidir. Yani net döviz kazancının, bu kazancı elde etmek için yapılan ve milli para ile belirtilen toplam giderlerden fazla olması gereklidir. Üçüncü olarak da, turizm sektörünün döviz kazancı payının, söz konusu ülkede turizm sektörü bulunmaması durumunda getireceği dövizden fazla olması gereklidir⁶⁰.

Bu durum sadece iki şekilde gerçekleşebilir. Birincisi, turizm sektörünün değişim oranının ihracat sektörlerinden yüksek olması veya bir mahalli ürünün turistlere satılması sonucu sağlanacak dövizin, fiilen ihracında getireceği dövizden fazla olmasıdır. İkincisi, turizm sektöründe elde edilen net döviz gelirlerinin diğer sektörlerde kazanılan ya da ithal ikamesi etkisi meydana getiren sektörlerde sağlanan döviz tasarruflarından fazla olmasıdır.

Turizmden elde edilen döviz gelirlerinin, ekonomiye katkısı konusunda gözönüne alınması gereken bir diğer nokta da, turizm hizmeti üretimi nedeniyle döviz çıkışı gerektiren harcamaları ifade eden ek ithalattır. Ek ithalat kapsamındaki konular şu şekilde sıralanabilir:

- Turistik tesisler için ithal edilen her türlü inşaat ve donanım malzemesi,
- Turistlerin tükettikleri mal ve hizmetler için yurt dışından alınan mallar,

⁵⁷ Orhan İÇÖZ, **Turizmin Bölgesel Etkileri ve Kuşadası Örneği**, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 1987, s.23.

⁵⁸ Hasan OLALI - Alp TİMUR, **Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri**, (ENKA 1985 yılı Ekonomi Dalı Birincilik Ödülü), İzmir, 1986, s.3.

⁵⁹ Alp TİMUR, **Turizmin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Bakımından Bir Değerlendirme**, (Doçentlik Tezi), İzmir, 1982, s.4.

⁶⁰ OLALI - TİMUR, (1986) A.g.k., s.39.

- Ülkede yabancı sermaye ile kurulmuş turistik işletmelerin kâr transferleri,
- Turizm sektöründe çalışan yabancı personele ödenen ücretler,
- Tanıtım ve reklam için yurt dışına yapılan ödemeler,
- Turizm sektörü için yetiştirilen personelin yurt dışındaki eğitim harcamaları,
- Yurt dışında yapılan turistik yatırımlar⁶¹.

Bu tür harcamalar, ülkenin turizm nedeniyle elde edeceği döviz kazançlarında bir kaçak, bir sızıntı (leakages) olmasını ifade eder⁶². Döviz sızıntılarına eklenebilecek diğer bir kalem de, ülke vatandaşlarının ülkeye ziyarete gelen turistlerin tüketim alışkanlıklarından etkilenerek, ithal malı tüketimine daha fazla yönelmeleri şeklinde kabul edilebilir. Şüphesiz ki, bu kalem ile ilgili hesaplamaların yapılabilmesi oldukça güçtür. Turizm nedeniyle ortaya çıkan döviz sızıntılarının azaltılabilmesi için en sağlıklı yol, turizm sektörü geliştikçe ülke ekonomisinin üretim kapasitesinin de gelişmesidir. Bu sayede, gerek sektöre hizmet verecek işletmelerin inşası aşamasında, gerekse işletilmesi aşamasında yurt dışından getirilecek mal ve hizmetlerin miktarı azaltılabilecektir.

3.2. Gelir Etkisi

Ülkeye gelen turistlerin ve iç turizme katılan ülke vatandaşlarının yapmış oldukları tüketim harcamaları ile artan turizm talebini karşılamak, turistik altyapı ve üstyapıyı iyileştirmek, hizmet kalitesini yükseltmek amacıyla yapılan turistik tüketim harcamaları gerek turizm sektöründe, gerekse sektörü besleyen diğer sektörlerdeki üretim faktörlerinin gelirlerini oluşturmaktadır⁶³.

Turistik tüketim harcamaları ile turistik yatırım harcamalarının doğrudan meydana getirdikleri gelir etkisinin yanında, bu harcamaları gelir olarak elde eden ekonomik birimlerin çeşitli sebeplerle yapmış oldukları harcamalar, ekonomi içinde

⁶¹ Öcal USTA, *Turizm, Turizm Olayına ve Türk Turizm Politikalarına Yapısal Yaklaşım*, İstanbul, 1988, s.24.

⁶² PEARCE, A.g.k., s.51.

⁶³ Alp TİMUR, "Turizmin Gelir Yaratici Etkisi", *TURİZM YILLIĞI DERGİSİ*, Ankara, 1986, s.189.

devir ederek dolaylı şekilde yeni gelirlerin meydana gelmesini sağlamaktadır⁶⁴. Bu mekanizmanın ilerlemesi sonucu meydana gelen nihai turizm geliri, iç ve dış turistlerin yapmış oldukları turistik tüketim harcamaları ile turistik yatırım harcamalarına oranla oldukça yüksektir.

Turizm sektörünün yarattığı geliri ölçebilmek için, turizmle ilgili faaliyet alanlarında toplam üretimde bulunan ve turizme aktarılan payın bulunması gerekir. Böylece, diğer sektörlerden bir kısmı, turizm sektörüne aktarılan mal ve hizmetleri ürettiğine ve turizme yönelik çalışan bu sektörlerde başka sektörlerden girdiler satın aldıklarına göre, ortaya gelir yaratma süreci çıkmaktadır. Örneğin, oteller ve lokantalar, yiyecek-içecek maddeleri teminini iç piyasadan karşılamakta ve böylece iç gelirlerin ortaya çıkması gerçekleşmektedir. Toptancılar veya imalatçılar da bu ürünleri, çiftçilerden veya köylülerden satın aldıklarına göre, yaratılan gelir tarım kesimine kadar uzanmaktadır. Böylece turist harcamaları, üretimin yapıldığı yere kadar uzanan geniş bir alanı kapsamaktadır.

Özellikle, belirli bir vergi sistemi ve diğer önlemler sayesinde, turist harcamalarındaki ithal unsuru ne kadar azaltılabilirse, yalnız döviz şeklindeki net gelirler değil, aynı zamanda doğrudan doğruya turistlerin harcamalarından doğan gelirler de o kadar fazlalaşmış olur. Bu durum, turistlerin yaptıkları harcamaların dolaysız bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bir başka anlatımla, turizm sektörünün önce kendisindeki, daha sonra da turizm sektörüne giden malları üreten sektörlerdeki üretimde yaratılan gelir söz konusudur. Turistik harcamaların dolaylı etkileri de bulunmaktadır. Turistik harcamalardan sağlanan gelirin bir kısmı tüketim amacıyla, yöredeki üretilen mal ve hizmetlere ayrılmaktadır. Bu harcamalar, çeşitli üretim sektörlerinde yeniden bir kez daha, kısmen ve mal hizmetlerin tüketimine yönelik bir gelir yaratmaktadır. Böylece turizmden elde edilen gelirlerdeki son artış, ülkeye giren ilk gelir miktarını geçmiş ve ulusal gelirin genel düzeyi yükselmiş olmaktadır. Bu bakımdan, gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda turizmin

8

⁶⁴ Douglas C. FRECHTLING, "Assesing the Economic Impacts of Travel and Tourism - Introduction to Travel Economic Impact Estimation", TRAVEL, TOURISM, AND HOSPITALITY RESEARCH (Edited by J.R.Brent RITCHIE - Charles R.GOELDNER), John Wiley and Sons Inc., New York, 1994, s.363.

geliştirilmesinden yana olanlar bu başlangıç harcamalarının çoğaltan etkisi üzerinde durulmaktadır⁶⁵.

Bir ekonomideki turizm ile ilgili çoğaltan katsayısı (k)⁶⁶, ülkeye turizm aracılığıyla giren gelirin, ülke içinde el değiştirerek, değişik kesimlerin gelirini oluşturması sonucunda yaratılan toplam nihai gelirin başlangıçta o ülkeye giren turizm gelirin oranlanması ile elde edilen katsayı olarak açıklanmakta ve şu şekilde formüle edilmektedir⁶⁷:

$$k = \frac{1}{1-mpc}$$

Formülde;

k : Çoğaltan katsayısını,

mpc : Marjinal tüketim eğilimini ifade etmektedir.

Bazı iktisatçılar, ekonomide belirli bir dönemde elde edilen gelirin bir kısmının ithalat harcamaları gibi nedenlerle ekonomiye katkıda bulunmadığı için (sızıntı), değerlendirme dışı bırakılması gerektiğini belirtmektedirler⁶⁸. Böyle bir durumda çoğaltan katsayısı şu şekilde formüle edilmektedir:

$$k = \frac{1-tpm}{1-mpc+mpm}$$

Formülde;

tpm : Yabancı turistlerin ithal malı tüketim eğilimi,

mpm : Ülke vatandaşlarının yurtdışında tüketim eğilimi⁶⁹.

Bir ekonomide turizmden elde edilen gelir, değişik kesimler (oteller, seyahat acentaları, yiyecek-içecek işletmeleri, toptancılar, personel harcamaları, vergiler vb.) tarafından paylaşılmaktadır. Örneğin, bir otel işletmecisi, turist harcamalarından elde ettiği gelirini, çeşitli satın alımlar için diğer sektörlerle

⁶⁵ Manuel BAUD-BOVY - Fred LAWSON, **Tourism and Recreation Development**, Architectural Press, London, 1977, s.21.

⁶⁶ Turizm için çoğaltan katsayısı (Tourism Multiplier) ilk kez Brian ARCHER - Christine B. OWEN tarafından "**Towards A Tourist Regional Multiplier**", JOURNAL OF TRAVEL RESEARCH, Vol.XI, Fall 1972, s.9-13'te kullanılmıştır.

⁶⁷ John M. BRYDEN, **Tourism and Development**, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s.73.

⁶⁸ PEARCE, A.g.k., s.61.

⁶⁹ Donald E. LUNDBERG, **The Tourist Business**, 5 th Ed., CBI Publishing Co., Boston, 1985, s.283.

aktararak, onların da zincirleme bir süreç içinde kendi alımlarında bulunmaları için bu geliri yeniden harcamalarına yol açacaktır.

Başlangıçta otel işletmesinden çıkan gelir, el değiştirme süreci içinde çoğalarak sektörden sektöre geçmektedir. Böylece, turizm sektörü tarafından başlatılan çoğaltan etkisi ortaya çıkmaktadır. Ekonomide sızıntıların başladığı noktada, turizmin çoğaltan etkisi sıfıra yaklaşmaktadır.

Turizm gelirinin ölçülmesinde dikkate alınması gereken diğer bir yöntem ise, turizmin katma değer etkisidir. Turizmin katma değer etkisi, bir ülkede turizm sektöründen elde edilen gelir ile, bu gelirin elde edilmesi için diğer sektörler mal ve hizmet girdileri için yapılan harcamaların çıkarılması sonucunda elde edilen fark olarak açıklanmaktadır⁷⁰.

3.3. Ek İhracat Olarak Etkisi

Turizm, ulusal ekonomi için önemli bir ek ihracat kaynağıdır. Ekonomik ilerlemeler ve turizm geliştikçe, turistlerin yabancı ülkelerde yaptıkları alışverişler de artmaktadır. Turizm amaçlı ziyaretçiler böylece ülkeye ek ihracat kaynağı yaratırlar.

Bu alışverişler, turistin kültürel, sosyal ve ödeme imkanı çevresine ve ülkenin ekonomik durumuna göre değişiklikler göstermektedir. Bu değişiklikleri üç bölümde toplayabiliriz⁷¹:

- Ekonomide geri kalmış ülkelere, endüstride ilerlemiş olanlara doğru yapılan turizm ticareti,
- Endüstride ilerilik bakımından aynı seviyede bulunduğu halde hammadde ve işçilik ücreti gibi sebeplerle maliyetlerin değişik olmasından ülkeler arasında yapılan turistik değişimler,
- İleri endüstri ülkelerinden turistlerin, ekonomide geri kalan ülkelere yaptıkları geziler.

3.4. İstihdama Etkisi

Turizm sektörünün emek-yoğun bir özelliği vardır. Bu nedenle

⁷⁰ OLALI - TİMUR, (1988) A.g.k., s.130.

⁷¹ Ergun GÖKSAN, **Turizm Ekonomisi ve İşletmeciliği**, İzmir, 1986, s.12-13.

turistik tüketim harcamaları, turizm sektörüne doğrudan, bu sektöre girdi veren sektörlerle de dolaylı istihdam imkanları sağlamaktadır. Bunun doğal sonucu olarak turizm, meydana getirdiği genel istihdam etkisi ile ülkedeki toplam istihdamı artırmaktadır.

Bir ülke ekonomisinde ve turizm sektöründe turizm sayesinde artırılan üç tip istihdam vardır. Bunlar;

- Turizm sektöründe yer alan tesislerdeki turist harcamaları nedeni ile bu tesislerde meydana gelen doğrudan istihdam,

- Turistik harcamalar sonucu gerçekleşmeyen, fakat turizm ile ilgili olduğundan turistik arz içinde yer alan, sektöre girdi veren diğer sektörlerde oluşan dolaylı istihdam,

- Ülke vatandaşlarının turizm nedeniyle elde ettiği gelirleri yeniden harcaması sonucu meydana gelen ek istihdam. Buna turizm çoğaltanının etkileri sonucu ortaya çıkan uyarılmış istihdam da demek mümkündür.

Turizm harcamalarının istihdam etkisi, turizm talebinin yoğunluğuna bağlıdır. Bir başka deyişle, bir ülkeye ya da bölgeye karşı olan turistik talep ne kadar artıyorsa, turizmin o ülke ya da bölgedeki doğrudan veya dolaylı istihdam etkisi o kadar fazla olacaktır. Yani istihdam artışı, talep artışına paralellik gösterecektir. Turizm talebindeki artışa cevap verebilmek, turistik tesis yatırımlarının artması ile mümkündür. Turistik tesis yatırımları işgücü talebini artıracak gibi, talebin mevsimlik dalgalanma özelliği sebebiyle yoğun mevsimlerde turistik işletmelerin de işgücü talebi yükselecektir. İşgücü talebinin mevsim dışında azalıyor olmasına rağmen, yine de bir devamlılık görülecektir⁷².

İstihdam açısından turizm sektörünün taşıdığı özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Turizmin meydana getirdiği istihdam, genellikle mevsimlik bir karaktere sahiptir.

- İstihdamın büyük bölümü konaklama tesislerinde çalışmaktadır.

- İşgücünün turistik tesisler arasındaki hareketliliği oldukça yüksektir.

⁷² Edward INSKEEP, **Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach**, Van Nostrand Reinhold, New York, 1991, s.368-370.

- Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, turizm sektöründe yeni istihdam imkanları sağlamak için gerekli sermaye başlangıçta oldukça yüksektir.
- Turizm sektörü büyük ölçüde kalifiye personele ihtiyaç duyar.
- Turizm sektöründe istihdam edilen kadın personel sayısı, diğer sektörlerle göre daha yüksektir.
- Sektördeki özel çalışma şartları, uzun çalışma saatleri, hafta sonu ve diğer tatillerdeki yoğun çalışma şartları, sektörde çalışanların aile teşkilini zorlaştırdığı gibi, sosyal bakımdan da bazı zorluklar doğurur.
- Turistik işletmelerin büyüklüğü, istihdam edilecek personel sayısını etkiler.

3.5. İç Fiyatlara Etkisi

Fiyat, gerek iç gerekse uluslararası piyasada turizm talebini etkileyen en önemli ekonomik faktörlerden birisidir. Fiyat, turist gönderen ülke açısından ele alındığında, gidilen yerin çekim gücü, ulaşılabilirlik şartları, seyahat öncesi bilgi ve hizmetler gibi faktörlerle birlikte turist çeken ülkeye yönelik talebin belirleyicisi olmaktadır⁷³. Günümüz insanının rasyonel bir satın alma yapacağı varsayımı ile, diğer birçok faktörlerin yanısıra kendisi için en önemli tercih belirleyici faktör olarak fiyatı gözönüne alması son derece doğaldır. Uluslararası turizmde rekabet şartlarının marjinal hesaplamalara dayandırıldığı hatırlanırsa, fiyat faktörünün önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Fiyat değişmelerinin turistik talep üzerindeki etkisini turizm talebini incelerken ele aldığımız için, tekrar bu konuya girilmeyecektir. Asıl üzerinde durulması gereken konu, turizm ve enflasyon arasındaki, turistik harcamalardan enflasyona ve enflasyondan turistik harcamalara doğru olan çift yönlü etkileşimdir.

Turizmin ekonomide enflasyonist bir baskı yaratmasının başlıca nedenleri şu şekilde sıralanabilir⁷⁴:

- Artan turizm harcamalarının çoğaltan mekanizması aracılığı ile gelire katlanarak yansımaları o ekonomideki toplam talebin artmasına neden olmaktadır. Artan toplam talep karşısında, toplam arz yeterli derecede artmıyorsa, bu

⁷³ OLALI - TİMUR, (1988) A.g.k., s.138.

⁷⁴ ŞIKLAR, A.g.k., s.117.

ekonomide genel bir talep fazlası ortaya çıkacaktır. Bu da, fiyatlar üzerinde yukarıya doğru bir baskı yaratacaktır. Bu durumda iktisadi politikanın bir yandan ülkedeki toplam üretimi (toplam arzı) artırmaya dönük önlemler, bir yandan da, özellikle kısa dönemde, yurt içi toplam talebi azaltıcı yönde sürdürülmesi gerekir.

- Turistik talepte ortaya çıkan artış, genel olarak turizm arzının esnek olmayan yapısına bağlı olarak sektörde fiyat artışları yaratabilir. Böyle bir durumda turistik talebi kısıcı ve turizm hareketlerini kısıtlayıcı politikalar yerine, turistik arzı artırıcı iktisat politikası uygulamalarına yer verilmelidir. Örneğin, kapasite yaratıcı turistik tesis yatırımlarına teşvik verilmesi, vergi indirimleri uygulamaları gerçekleştirilebilir.

- Ülkedeki turizm gelirleri ile giderleri arasındaki fark, dış turizm bilançosunun durumu da fiyat artışlarına neden olabilir. Dış turizm giderlerinin gelirlerden büyük olması, yani pasif dış turizm bilançosu durumunda, artan döviz talebi nedeniyle döviz fiyatı yükselecek, böylece ulusal paranın değeri düşecektir. Bu da fiyat artışlarının ortaya çıkmasına neden olabilir.

- Turistik mal ve hizmetleri üretmenin maliyetinde gözlenen artışlar, fiyatların da artmasına neden olabilir. Turistik mal ve hizmetleri üretmenin maliyeti, üretim faktörlerine ödenen fiyatlardaki artışlardan, yani ücret, kira, faiz ve kâr marjı artışlarından kaynaklanacaktır. Üretim faktörlerinin fiyatlarındaki artışların nedenleri ise şu şekilde sıralanabilir:

- Turizm sektörü emek-yoğun üretim teknolojisinin kullanıldığı bir sektör olduğu için, turistik talepteki artışa bağlı olarak turistik işletmelerde çalıştırılacak işgücü talebinin de artması ücretlerin, özellikle kalifiye işgücüne ödenen ücretlerin artmasına neden olabilir.

- İthal malların yoğun olarak kullanılması durumunda, yerli para biriminin değer kaybetmesi nedeniyle, söz konusu turistik işletmelerde maliyetler artabilir.

- Turizm sektöründe rekabetin artması nedeniyle artan reklam giderleri ve rakiplerden daha kaliteli hizmet üretebilme arzusu, maliyetleri yükseltebilir. Yukarıda saydığımız nedenlerle maliyetlerin artması durumunda, turistik tesisleri işleten girişimcilerin kâr marjlarını koruma arzusu fiyatlarda bir artışı da beraberinde getirecektir.

- Turizm hareketlerinin mevsimlik özellik taşıması ve turistik talebin belirli mevsimlerde yoğunlaşması bu dönemlerde fiyat artışına neden olabilir⁷⁵.

Enflasyonun turizm üzerine etkisi ise genellikle iç turistik talebin azalması ile sonuçlanmaktadır. Çünkü enflasyon, özellikle orta gelir grubunda tasarruf yapma ve kültürel ihtiyaçlara fon ayırabilme imkanlarını ortadan kaldırmaktadır. Öte yandan yurt içinde fiyatlar hızla artarken, döviz kurundaki artış bunun gerisinde kalıyorsa bu durum yabancı turistler için fiyatların artması anlamına gelir. Öte yandan aynı durum yerli turistler açısından ele alındığında, yurt dışındaki fiyatlar daha cazip hale geleceğinden pasif dış turizm talebi artacaktır. Bunun dışında, ülke içinde yaşanan enflasyonun sosyal etkileri (ahlaki dejenerasyon gibi) turizm sektörünü de olumsuz yönde etkileyecektir.

3.6. Devlet Gelir ve Harcamalarına Etkisi

Turizmin ekonomik etkilerini devlet açısından incelemek istediğimizde, konuyu iki yönden ele almamız gerekmektedir. Bunlardan birincisi devletin turizm sayesinde elde ettiği gelirler olurken, ikincisi devletin turizm sektörüne yönelik olarak yaptığı harcamalardır.

3.6.1. Turizmin Devlet Gelirlerine Etkisi

Devletin iç ve dış turizmden elde ettiği gelirler; turizm yatırımlarından ve turistik tesislerde çalışanların kazançlarından alınan doğrudan vergileri, gümrük resimleri ve harçları, turistlerin tüketmiş oldukları mal ve hizmetlerden alınan dolaylı vergileri, sektöre verilen kredilerin faizleri kapsar. Ayrıca mülkiyetine kamunun sahip veya ortak olduğu tesislerden elde edilen gelirler de vardır.

Devlet gelirleri, ortak olduğu veya mülkiyetine sahip bulunduğu tesis gelirleri dışarıda tutulursa, genelde vergi gelirleri şeklindedir⁷⁶. Bu sebeple, devletin turizmden elde ettiği gelirleri, vergi gelirlerini sağlama iradesine ve uygulamasına bağlı olarak vergi tekniklerinin bir fonksiyonu şeklinde ortaya çıkmaktadır.

⁷⁵ PEARCE, A.g.k., s.62.

⁷⁶ Clare A. GUNN, *Tourism Planning*, 2 nd Ed., Taylor and Francis, New York, 1988, s.4.

3.6.2. Turizmin Devlet Harcamalarına Etkisi

Turizm devlet gelirlerini artırmakla birlikte, altyapının ve üstyapının geliştirilmesini ve iyileştirilmesini, sektörel gelişmenin sağlanmasını ve benzeri sebeplerle turizm sektörüne yapılan devlet harcamalarını da artırmakta, bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerde vergi karakterli gelir etkisini azaltmaktadır.

Ayrıca, devlet çeşitli vergiler ile elde ettiği gelirleri tekrar turizm sektörüne aktararak bu sektörün gelişmesine şöyle katkıda bulunmaktadır:

- Turizmi geliştirme, yönetme ve kontrol gibi araştırma , reklam ve tanıtma, eğitim projeleri ve yönetim görevleri,
- Belirli turistik faaliyetlerin işletmesi. Örneğin ulusal hava yolları , devlet otelleri, oyun parkları, müzeler vb.,
- Altyapı ve üstyapı giderleri,
- Turizmin geliştirilmesi için tahsisat, teşvik ve muafiyet tedbirleri-nin getirilmesi.

Bunlar, devletin bu sektörün gelişmesi için yaptığı zorunlu harcamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk üç maddede sayılanları doğrudan giderler olarak kabul etmek mümkündür. Ancak, özellikle dördüncü maddede ele alınan konuyu devletin dolaylı giderleri arasında değerlendirmek mümkündür. Bunlar, yatırımların ve döviz kazandırıcı diğer hizmetlerin yönlendirilmesi ile ilgili kararlarla yakından ilgilidir ve kısa dönemde değişiklik ihtimali yüksek olan unsurlardan meydana gelmektedir.

3.6.3. Turizmin Net Kamu Geliri Etkisi

Turizmin devlet gelir ve harcamalarına etkisinin birlikte ele alınarak, turizmin net kamu geliri etkisinin hesaplanması oldukça zordur. Turizm sektöründe kullanılan üretim faktörlerinin aynı değerlerde ekonominin başka sektörlerinde kullanılması durumunda, alternatif maliyet karşılaştırması yapılarak bir sonuca varılabilir.

Devlet açısından kâr-zarar analizinde, kâr-zarar oranı 1 olduğunda, turistik kamu gelirlerinin sadece turistik kamu harcamalarını karşıladığı anlaşılır. Oranın 1 den büyük olması halinde net kamu geliri önem kazanacaktır.

3.7. Diğer Ekonomik Sektörlere Etkisi

Hizmetler sektörü içinde yer almakla birlikte, turizm taşıdığı özellikler nedeniyle, diğer sektörlerle de yakın ilişki içindedir. Turizm sektörü, turistik ihtiyaçların karşılanmasında ekonominin bütün sektörlerinden yararlandığı gibi, bazı sanayi kollarını içine almakta, bazılarını kendi ihtiyaçlarına göre şekil vermekte, bir kısmını da yeniden meydana getirmektedir.

Turizm sektörü, kendi alt sektörleri olan konaklama işletmeciliği, seyahat işletmeciliği, yiyecek-içecek işletmeciliği gibi alanların yanısıra tarım ve sanayi gibi diğer sektörler ile de yakın girdi-çıkıtı ilişkisi içindedir. Türkiye'de 1993 yılında yapılan bir çalışmada, turizm sektörünün 34 sektörden (kendisi dahil) girdi aldığı ve onların gelişmelerine doğrudan katkıda bulunduğu saptanmıştır.⁷⁷ Bu sektörlerden 5 i tarım, 20 si sanayi ve 9 u hizmetler sektöründe yer almaktadır⁷⁸. Turizm gelirlerinin çoğaltan ve katma değer etkisi nedeniyle, turizm sektöründen elde edilecek bir birimlik gelir, dolayısıyla diğer sektörlerin de gelirini oluşturacaktır.

3.7.1. Turizmin Tarım Sektörüne Etkileri

Turizmin tarım sektörü üzerinde olan etkileri, gelir ve istihdam yönlerinden görülür. Turistik bölgelerde artan turizm talebine paralel olarak, turistlerin yeme-içme gereksinmesini karşılayan tarım ürünlerine olan talep artmaktadır. Bu durum, tarım sektöründe gelirlerin yükselmesine ve tarım ürünlerinin daha kaliteli hale gelmesine de neden olmaktadır.

İstihdam alanında ise turizm, tarım kesiminde meydana gelen mevsimlik işsizliği veya atıl kapasiteye sağlayacağı istihdam olanakları ile insanları bölgede tutarak iç göçleri önlemektedir.

3.7.2. Turizmin Sanayi Sektörüne Etkileri

Turizmin sanayi sektörü üzerindeki etkisi, tüketim, ara malı ve yatırım malı üreten tüm sanayi dallarında canlandırıcı yöndedir. Örneğin, inşaat malzemeleri, mobilya,

⁷⁷ Uğur ESER - Erdoğan KOTİL - Nejdet KANAT, **Turizm Katma Değeri ve Çoğaltan Katsayısı**, Turizm Bakanlığı Yayın No: 11, Ankara, 1993, S.46.

⁷⁸ Bu sektörler ve bağlantı katsayıları için bkz: **Türkiye Ekonomisinin Input - Output Yapısı**, DİE Yayın No: 1692, Ankara, 1994.

dokuma, kimyasal maddeler üreten iş kollarında, otellerin talepleri ile bir iş kapasitesi artışı olmaktadır.

3.7.3. Turizmin Hizmetler Sektörüne Etkileri

Turizm, içinde yer aldığı hizmetler sektöründe de önemli gelişmelere neden olmaktadır. Turizmin gelişmesi, bir yörede turistik hareketlerin ve turistik yatırımların artması, ulusal ekonomik yapıda değişikliklere yol açtığı gibi, hizmet sektörünün de giderek artan oranda önem kazanmasına ve gelişmesine neden olur. Hizmet üretiminin belli kıstasları ve özellikleri yanında, turistik hizmetlerde aranan özellikler, üçüncü üretim sektöründe bir farklılaşmaya yol açar.

Bir hizmet üretimi olan turizmin gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmayı gerçekleştiren faktörlerden biri olarak kabul edilmesi, hizmet sektörünü etkilemesini kanıtlar⁷⁹. Ayrıca işsizliğin önlenmesini ve azaltılmasını amaçlayan ekonomi politikaları emek-yoğun üretim tekniğini genellikle benimsediğinden, turizm ayrı bir önem kazanmaktadır.

Turizm hareketleri piyasa fonksiyonunu geliştirdiğinden, gelişen turizm ve artan yatırımlar, üçüncü üretim sektörü için itici ve sürükleyici bir fonksiyonu başarır. Böylece, üçüncü üretim sektöründeki ticaret, sanat ve hizmet işletmelerindeki kalite ve kantite artışı, bu işletmelerin optimum boyutlara ulaşmasını sağlar.

Turizmin piyasa fonksiyonunu harekete geçirecek üçüncü üretim sektörü üzerindeki etkileri şu şekilde sıralanabilir⁸⁰:

- Cari tüketimle ilgili üçüncü üretim sektörünü geliştirir (ekmek, et, manav, bakkaliye gibi).
- Donatım sanatları ile ilgili üçüncü üretim sektörünü geliştirir (elektrikçi, boyacı, demirci, inşaat işçiliği gibi).
- Konforla ilgili üçüncü üretim sektörünü geliştirir (moda evleri, spor malzemesi, parfümeri, gazeteci, çiçekçi, pastane, çay salonu gibi).

⁷⁹ Paul V. BRADEN - Louise WIENER, "Bringing Travel, Tourism and Cultural Resource Activities in Harmony with Regional Economic Development", TOURISM MARKETING AND MANAGEMENT ISSUES, George Washington University, Washington, 1980, s.38.

⁸⁰ OLALI - TİMUR, A.g.k., s.160.

- Yardım ve güvenlik hizmetleri ile ilgili üçüncü üretim sektörünü geliştirir (sağlık tesisleri, banka, sigorta, polis gibi).

- Lüks hizmetlerle ilgili üçüncü üretim sektörünü geliştirir (kuyumcu, gece kulüpleri, sauna, rehber, monitörler, antikacılar gibi).

Turizm sektöründe çalışan personelin mutlaka mesleki formasyona sahip olması gerektiğinden, sektörde istihdam edilecek personele belli beceri ve tecrübenin kazandırılması, aynı zamanda hizmet sektöründe kaliteyi artırıcı bir rol oynayacaktır. İşin niteliğine göre kalifiye, yarı kalifiye ve niteliksiz personel istihdamı, turizmin taşıdığı özellikler nedeniyle eğitim faaliyetlerine ağırlık verilmesini gerektirir. Belli niteliklere sahip personel istihdamının artması, hizmet sektörünün GSMH'ya katkısını da artıracaktır⁸¹. Turizme bağlı olarak ulaştırma, el sanatları, sağlık, güvenlik, iletişim konularındaki hizmet dallarında da artışlar söz konusudur.

3.8. Döviz Kuru Üzerindeki Etkisi

Bir ülkenin milli parasının değerinin belli başlı uluslararası para birimleri karşısındaki değerinin değişmesi, yabancı turistler açısından turistik mal ve hizmetlerin fiyatlarını da değiştirmektedir⁸². Bu da, turizm talebi üzerinde doğrudan etkili olmakta ve uluslararası turistik piyasalarda önemli talep kaymalarına neden olabilmektedir. Burada talep kaymalarından kasıt, değişen fiyatlar karşısında turistik talebin bir ülkeden başka bir ülkeye yönelmesidir.

Ülke milli parasının yabancı paralar karşısında değer yitirmesi durumunda, bu ülke yabancı turistler açısından ucuz ülke durumuna geleceğinden, turistlerin bu ülkedeki satın alma gücü yükselecektir. Böyle bir durumda turist bu ülkeye gitmekle tüketici rantı elde edeceğinden, talep kayması bu ülkeye doğru yönelebilir. Böylece, ulusal parası değer yitiren ülkeye olan turizm talebinde bir artış ve buna bağlı olarak ülkenin elde ettiği turizm gelirinde bir yükselme ortaya çıkacaktır⁸³.

Devalüasyonun ülkenin dış turizm gelirini artırıcı etkisinin yanında bir diğer etkisi de, bu ülkeden yabancı ülkeye gitmek isteyen vatandaşları üzerinde

⁸¹ Orhan Mesut SEZGİN, *Genel Turizm*, Ankara, 1995, s.35.

⁸² İÇÖZ - KOZAK, A.g.k., s.191.

⁸³ Orhan İÇÖZ, "Türkiye'ye Yönelik Uluslararası Turizm Talebini Belirleyen Etkenler", *TURİZM YILLIĞI 1988-1989*, Ankara, 1990, s.205.

görülür. Ülke parasının değer yitirmesi sonucunda bu ülkeden yurt dışına turist olarak gitmek isteyenlerin satın alma gücü azalacaktır. Diğer bir anlatımla, ulusal paranın değer yitirdiği ülkeden yurt dışına çıkmak isteyenlerin katlanması gereken tüm maliyetler artacaktır. Bu da, büyük ölçüde kişilerin dış turizm yerine iç turizme yönelmelerine neden olabilir.

Gerek yabancı turistlerin talep kayması nedeniyle ülkeye olan turistik taleplerin artması, gerekse ülke vatandaşlarının dış turizm yerine iç turizme yönelerek turistik talebi artırmalarının uzun dönemde çıkabilecek bir diğer etkisi de, turistik yatırımları artırmasıdır. Böylece gerçekleştirilen bir devalüasyon sonucu, genişleyen iş hacmi nedeniyle uzun dönemde yatırımların artması söz konusu olabilir.

Ulusal paranın değer yitirmesinin turizm sektörü üzerinde yarattığı olumlu etkileri yanında bir de olumsuz etkisi vardır. Çünkü turizm sektöründe gerek yatırımlarda, gerekse işletilmesinde ithal mal kullanım oranı yüksek olabilir. Ulusal paranın değer yitirmesi sonucu ithal malların yerli para cinsinden fiyatı da artacaktır. Bu da turistik ürünün fiyatını arttırarak turistik talepte beklenen artışın gerçekleşmemesine neden olabilir. Böyle bir durumda turistik tesislerdeki ithal malı kullanım oranını azaltmak ve bu amaçla, ithalatı ikame edecek nitelik ve miktarda üretim yapabilecek sektörlerin o ülke için geliştirilmesi gerekecektir.

3.9. Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Turistik talebi karşılamaya hazır hale gelebilmenin temel şartı, altyapı, ulaştırma ve birtakım yerel hizmetler bakımından hazır olabilmektir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler bakımından altyapının yeterli hale gelmesi ile turizmin gelişmesi arasında çok sıkı bir ilişki bulunmaktadır.

Altyapı yatırımları devletin sosyal işlevleri içerisinde ele alınmakta ve görünmeyen hizmetler olarak, hem halkın yararlanması, hem de ekonomik gelişme amacıyla gerçekleştirilmektedir. Turizmin altyapı üzerine net etkisini belirlemek oldukça zordur. Çünkü bir bölgeye yapılan altyapı yatırımlarının ne ölçüde turizmden bağımsız veya bağımlı olduğunu belirlemek mümkün değildir. Fakat, turizmden sağlanan gelişmelerin altyapıyı geliştirici ve yönlendirici bir etki gösterdiği söylenebilir. Turizmin gelişmesinden etkilenen bir diğer unsur da

üstyapıdır. Çünkü turistik üstyapı, turistik gereksinimleri karşılamaktadır. Turizmin gelişmesiyle doğrudan turizme yönelik üstyapı yatırımları artacaktır.

Turizmin tipik özelliği, birbirinden farklı dallarda faaliyet gösteren çok sayıda küçük birimlerden oluşmasıdır. Bu birimler arasındaki küçük lokantalar, moteller, oteller, çamaşırhaneler, el sanatları satış dükkanları vb. sayılabilir. Böylelikle yönetimin altyapıya ve bazen de üstyapıya yatırım yapması, birçok küçük işletmelere yatırım yapılmasını teşvik eder. Bu işletmelerin sermaye gereksinimlerinin nisbeten düşük olmasıyla birlikte, yapılan yatırımlar hızla sonuç vermektedir⁸⁴.

⁸⁴ McINTOSH - GOELDNER, A.g.k., s.406.

İ k i n c i B ö l ü m

T Ü R K T U R İ Z M İ N İ N E K O N O M İ K G E L İ Ő İ M İ V E K A T K I L A R I

Türkiye ekonomisinde, Cumhuriyet'in ilk kuruluş yıllarını da kapsayan sektörel araştırmalar; genellikle konuyu üç ana dönem halinde ele alarak incelemektedir. Turizm sektörü için yapılan araştırmamız da yine bu üç dönem şeklinde bir ayırımı sahip olacaktır. Ülkemizde Beş Yıllık Kalkınma Planlarının uygulanmaya başlandığı 1963 yılı öncesi, Atatürk döneminin de (1923-1938) içerisinde yer aldığı dönem **Birinci Dönem** (1923-1962) olarak adlandırılmaktadır⁸⁵.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın ilk hazırladığı planın uygulandığı 1963 yılından, 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları'na kadar geçen süre (1963-1980) **İkinci Dönem** olarak anılmaktadır. İçinde bulunduğumuz yılları da kapsayan ve 1980 **Sonrası Dönem** olarak da bilinen **Üçüncü Dönem**, ekonomi politikası açısından yeni bir anlayışın hakim olduğu bir yapıyı ifade etmektedir. Bu son dönemde, Beş Yıllık Kalkınma Planlarının hazırlanmakta ve şu anda 1996-2000 yıllarını kapsayan 7 ncisi uygulanmakta olmasına karşın, Planlı

⁸⁵ KARLUK, (1997) A.g.k., s.52.

Dönemin ilk yıllarına göre yeni bir ekonomik anlayış bu döneme damgasını vurmuştur.

Yukarıda belirtilen Türkiye ekonomisinin üç ana dönemde incelenmesi yöntemine, Türk turizm sektörünün inceleneceği bu bölümde de uygulanacaktır. Mümkün olduğu ölçüde konu, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ele alınacak, fakat verilerin ve kaynakların yeterli olmadığı alanlarda inceleme planlı dönem veya 1980 sonrası dönem itibarıyla yapılacaktır.

1. TURİST SAYISI YÖNÜNDEN GELİŞİM

Türkiye'de 1950 yılına kadar turizm işlerine bakmakla görevlendirilen kuruluşlar (1923'de adı daha sonra Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu olan Seyyahin Cemiyeti, 1934'de Dış Ticaret Dairesi'ne bağlı Türk Ofis, 1938'de İktisat Vekaletine bağlı Turizm Müdürlüğü, 1949 yılında Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'ne bağlı Turizm Dairesi) konu ile yeterince ilgilenmemişlerdir⁸⁶.

1950 öncesi dönemde sadece ülkemizde değil dünya turizminde de pek hareket görülmemektedir. Yaşanan iki ayrı Dünya Savaşı, insanların turizm hareketlerine katılamaması sonucunu doğurmuştur⁸⁷. İkinci Dünya Savaşının bittiği 1947 yılından itibaren, turizmle doğrudan ilgisi olmayan gelişmeler sonucu, Türkiye ile ABD başta olmak üzere diğer ülkelerle Türkiye arasında seyahat hareketlerinin hızlanmaya başladığı görülmektedir⁸⁸.

1.1. Planlı Dönem Öncesinde Gelen Turist Sayıları

Ülkemize 1950 yılında yaklaşık 29 bin turist gelmiştir. Gelen turist sayısı izleyen yıllarda sürekli artarak 1957 yılında 100 bine ulaşmıştır. 1959 yılında 127 bine ulaşan yabancı turist sayısı, 27 Mayıs ihtilalinin yapıldığı 1960 yılında 94 bine gerilemiştir. 1961 yılında 129 bine ulaşan bu sayı 1962'de 173 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği, ihtilalin yapıldığı 1960

⁸⁶ İsmet S. BARUTÇUGİL, *Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri*, İstanbul, 1986, s.135.

⁸⁷ J.Christopher HOLLOWAY, *The Business of Tourism*, 4 th Ed., Longman Group Ltd., Essex, 1994, s.27.

⁸⁸ ŞAHİN, A.g.k., s.104.

yılında ülkemize gelen turist sayısında siyasi istikrarsızlık sebebiyle önemli bir düşüşün yaşanmış olmasıdır. Bu durum, rakamsal değerler olarak Tablo 2 de görülmektedir.

TABLO-2

**PLANLI DÖNEM ÖNCESİNDE (1950-1962)
TÜRKİYE'DE TURİZM**

YILLAR	Gelen Turist Sayısı (a)	Turizm Gelirleri (b) (bin dolar)	Turizm Giderleri (b)(bin dolar)	Gelir-Gider Dengesi (bin dolar)
1950	28,625	—	—	—
1951	31,377	4,317	573	3,744
1952	38,837	2,287	721	1,566
1953	70,055	2,350	612	1,738
1954	71,331	1,771	612	1,159
1955	79,369	1,979	625	1,354
1956	99,414	2,495	1,266	1,229
1957	100,803	1,041	270	771
1958	114,744	1,535	23	1,512
1959	126,610	4,756	1,156	3,600
1960	94,077	5,460	673	4,787
1961	129,104	6,880	3,977	2,903
1962	172,867	7,316	8,658	-1,337

Kaynak :

- a) S. ERGÜN, "Türkiye'de Otelcilik Endüstrisinde Resmî Sektör Yardım ve Yatırımları", TÜRKİYE'DE TURİZM POLİTİKASI SEMİNERİ, Türkiye Ekonomi Kurumu, İktisadi Araştırmalar Enstitüsü Yayını, 24-25 Ocak ve 6-7 Mart 1964, Ankara, 1964, s.40-43.
- b) O. DİKMEN ve Diğ., Türkiye'de Turizmin Geliştirilmesi, İktisadi Araştırmalar Tesisi Yayını, İstanbul, 1965, s.96.

1. 2. Planlı Dönemde Gelen Turist Sayıları

1.2.1. 1980'lere Kadar Gelişim

Türkiye'de 1963 yılında başlayan döneme Planlı Dönem adı verilir. Bu dönem, 1950-1960 döneminin plansız kalkınma anlayışına bir tepki olarak geliştirilmiş ve uygulamaya konmuştur. Türkiye'de 1963-1967 döneminde I. Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin ödemeler

TABLO-3

**1963-1980 YILLARINDA TÜRKİYE'YE GELEN TURİST,
ÇIKAN VATANDAŞ SAYILARI VE ORTALAMA HARCAMALARI**

YILLAR	Gelen Yabancı Sayısı	Ortalama Harcama (Dolar)	Çıkan Vatandaş Sayısı	Ortalama Harcama (Dolar)
1963	198,841	38.5	41,833	490.3
1964	229,347	36.3	113,083	192.8
1965	361,758	38.0	186,520	130.3
1966	440,534	27.5	155,293	169.5
1967	574,055	23.0	130,140	206.6
1968	602,996	39.9	186,449	179.2
1969	694,229	52.7	270,417	156.2
1970	724,784	71.2	515,992	92.5
1971	926,019	67.9	719,668	58.6
1972	1,034,955	100.2	904,605	65.6
1973	1,341,527	127.8	1,004,821	92.6
1974	1,110,298	174.4	1,186,228	128.0
1975	1,540,904	130.4	1,397,425	110.9
1976	1,675,846	107.7	1,412,391	147.2
1977	1,661,416	123.3	1,545,801	173.7
1978	1,644,177	140.1	1,498,345	68.4
1979	1,523,658	184.2	1,534,872	61.9
1980	1,288,060	253.6	1,794,808	63.9

Kaynak : DİE, TCMB ve Emniyet Genel Müdürlüğü verileri.

dengesi açığının kapatılmasında turizmden daha fazla yararlanmak temel ilke olarak benimsenmiştir. 1963 yılında yurdumuza gelen yabancı turist sayısı 198 binlerde iken izleyen yıllarda artmış, 1972'de 1 milyon sınırını aşmış ve 1980'de 1 milyon 288 bine ulaşmıştır. 1975-1980 döneminde, dünya konjonktüründe ortaya çıkan olumsuz gelişmeler⁸⁹ ve ülkede yaşanan anarşi ortamı nedenleriyle, turist sayıları çok fazla artmamıştır⁹⁰. Tablo 3 de görüldüğü gibi 1963 yılında gelen yabancı turistlerin ortalama harcaması 39 dolar iken bu rakam 1972 de 100 dolara ve 1980 de 254 dolara kadar yükselmiştir.

⁸⁹ Ümit R.ALGAN, "Türkiye'de Turizm Sektörü ve Turizm Sektörü ile İlgili Projeksiyonlar", Ç.Ü. SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ, C.3, S.3, 1995, s.84.

⁹⁰ Orhan İÇÖZ, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizmin Ekonomik Önemi", TURİZM YILLIĞI 1986, Ankara, 1988, s.120.

Çıkan vatandaş sayısı yönünden baktığımızda ise, 1963 yılında 42 bin vatandaşımız yurtdışına çıkış yapmış ve kişi başına ortalama olarak 490 dolar harcama yapılmıştır. 1972 yılında yurtdışına çıkan vatandaş sayısı 905 bine ulaşmış ve ortalama kişi başına 66 dolar harcama yapılmıştır. 1980 yılına baktığımızda ise çıkan vatandaş sayısı 1 milyon 800 binlere yükselmiş, diğer taraftan ortalama harcama ise 64 dolara düşmüştür.

1.2.2. 1980'lerden Sonra Gelişim

1980'li yıllara girerken, turizm konusunda elde edilen sayısal büyüklüklerin, Türkiye ekonomisinin beklentileri ve Türkiye'nin sahip olduğu doğal ve tarihi zenginliklerin karşılığı olmadığı görülmüştür. Böylece 1980'li yılların başında turizm olayına bakış açısının değişmesiyle turizmin ekonomik ve sosyal yönleri ile bir bütün olarak ele alınması planlanmıştır⁹¹.

Tablo 4 de görüldüğü gibi 1981 yılında gelen yabancı sayısı 1,4 milyon iken 1985 yılında 2.6 milyona, 1990 yılında 5.4 milyona, 1992 yılında 7 milyona yükselmiş, 1993 ve 1994 yılında biraz azalmış, 1995 yılından itibaren tekrar artmaya başlayarak 1997 yılında doruk düzeyde 9.7 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Ülkemize gelen turistlerin büyük bir kısmının, dünya toplam turizminde de en çok turist gönderen ülke olan⁹², Almanya orijinli olduğu görülmektedir⁹³. 1997 yılında ülkemize gelen turistlerin % 24 ünü Almanlar oluşturmaktadır⁹⁴. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı tahminlerine göre 2000 yılında ülkemize gelen turist sayısının 13 ile 17 milyon kişi arasında olacağı öngörülmektedir⁹⁵.

Ülkemize gelen turistlerin kişi başına ortalama harcamaları 1981 yılında 271 dolar iken, 1985 yılında 567 dolara, 1990 yılında 598 dolara ve 1997 yılında ise 834 dolara yükselmiştir. Ülkemize gelen turist sayısından çok, turist başına

⁹¹ Cevdet AVCIKURT - Sebahattin KARAMAN, "Global ve Bölgesel Düzeyde Uluslararası Turizm Hareketleri ve Türkiye", TURİZMDE SEÇME MAKALELER: 22, TUGEY Yayın No:34, İstanbul, 1995, s.12.

⁹² Douglas PEARCE, *Tourism Today*, Hong Kong, 1987, s.38.

⁹³ Füsun BAYKAL, "Akdeniz Havzasında Uluslararası Turizm Hareketleri ve Türkiye", TURİZM YILLIĞI 1992, Ankara, 1992, s.35.

⁹⁴ *Turizm İstatistikleri Bülteni*, Turizm Bakanlığı Yayın No:1998/1, Ankara, 1998, s.8.

⁹⁵ VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayını, Ankara, 1994, s.163.

TABLO-4

**1981-1997 YILLARINDA TÜRKİYE'YE GELEN TURİST,
ÇIKAN VATANDAŞ SAYILARI VE ORTALAMA HARCAMALARI**

YILLAR	Gelen Yabancı Sayısı	Ortalama Harcama (Dolar)	Çıkan Vatandaş Sayısı	Ortalama Harcama (Dolar)
1981	1,405,311	271	1,783,891	58
1982	1,391,717	266	1,899,377	57
1983	1,625,099	253	1,998,162	64
1984	2,117,094	397	2,071,189	134
1985	2,614,924	567	1,806,163	179
1986	2,391,085	508	1,622,237	193
1987	2,855,546	603	1,921,681	233
1988	4,172,727	564	2,114,780	169
1989	4,459,151	573	2,464,318	229
1990	5,389,308	598	2,917,118	178
1991	5,517,897	481	2,770,758	216
1992	7,076,096	514	2,997,318	259
1993	6,500,638	609	3,311,313	282
1994	6,670,618	648	3,446,618	251
1995	7,726,886	642	3,981,000	229
1996	8,614,085	656	4,260,701	279
1997	9,689,004	834	4,632,876	370

Kaynak : DİE , TCMB, Emniyet Genel Müdürlüğü, Turizm Bakanlığı, TOBB verileri.

düşen ortalama harcama daha önemlidir. Çünkü, turist başına düşen ortalama harcama turizm etkinliğinin önemli bir göstergesidir⁹⁶.

1981 yılında yurtdışına çıkan vatandaşlarımızın sayısı 1.8 milyon iken, 1990 yılında 2.9 milyona, 1997 yılında 4.6 milyona ulaşmıştır. Yurtdışına çıkan vatandaşlarımız 1981 yılında ortalama olarak 58 dolar harcama yaparken, bu rakam 1990 yılında 178 dolara ve 1997 yılında ise biraz daha artarak 370 dolara yükselmiştir. Bu veriler, T.C. Turizm Bakanlığı Turizm İstatistikleri Bülteni'nden derlenmiş olup, gerçek değerleri tam olarak yansıtmadığı tartışmalıdır.

2. TURİZM YATIRIMLARI YÖNÜNDEN GELİŞİM

Turistik çekim öğelerine sahip bir bölgenin turizme açılması ve orada

⁹⁶ Yüksel EKİNCİ - Arzu DOĞDU, "Planlı Dönemlerde Türk Turizmine Bakış (1963-1990)", TURİZM YILLIĞI 1992, Türkiye Kalkınma Bankası Yayını, Ankara, 1992, s.119.

turistik hareketlerin yoğunlaşması umulduğu kadar hızlı olmamaktadır. Bölgede turizm için gerekli altyapı ve üstyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi büyük miktarda sermayenin sektöre yönelmesine bağlıdır. Sektörün içerdiği risk oranının yüksek olması, ulusal ve uluslararası finans kuruluşları ve bankaların kredi vermekte çekingen davranmalarına neden olur⁹⁷. Sınırlı imkanlarla yapılacak turizm yatırımları ile turizmden beklendiği kadar fayda elde edilemez.

Ülkemizin karma bir ekonomiye sahip olması nedeniyle, turizm sektöründe de hem kamu kesimi, hem de özel sektör yatırım yapmaktadır. Kamu kesiminin rolü, genellikle altyapıyı ve örnek olacak turistik işletmeleri gerçekleştirmek olmaktadır⁹⁸. Özel sektör ise genellikle konaklama, yeme-içme, ulaştırma işletmeleri gibi üstyapı yatırımlarını gerçekleştirmektedir⁹⁹.

2.1. Turizm Yatırımlarında Sabit Sermaye Yoğunluğu

Turizm sektörü yatırımları, dolayısıyla turizm tesis ve işletmeleri, diğer iktisadi işletmelerden farklı olarak belirli özellikler taşırlar. Yatırımcı kişi ve kuruluşlar ile proje geliştirici ve değerlendirici uzmanların sektörün temel özelliklerini yakından tanımaları, yatırım kararlarının alınmasında rasyonel davranılmış olmakla kalmayıp, en uygun kararlara erişmede ana ögeyi oluşturur.

Turizm yatırımları içerisinde konaklama işletmeleri sabit sermaye miktarının diğer endüstrilere göre çok fazla olduğu yatırımlardır. Bunun ana nedeni, turizm tesislerinin arsa, bina, donanım üçlüsüne dayanmalarındadır. Tablo 5, belirli endüstrilerde sabit ve değişen sermayeyi genel olarak belirtmekte ve otel endüstrisinde bilanço açısından sabit sermaye yoğunluğunu ortaya koymaktadır.

Turizm yatırımlarındaki bu sabit sermaye yoğunluğu, sabit değerler fazlalığı, özellikle sermayenin verimliliği yönünden ve sermaye dönüş hızı (yıllık ciro / sermaye) açısından önemli bir faktördür¹⁰⁰.

⁹⁷ S. N. CHIB, "Tourism and The Third World", THIRD WORLD QUARTERLY, Vol.I, N.2, April 1980, s.290.

⁹⁸ Mithat Zeki DİNÇER, Turizm Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisinde Turizm, İstanbul, 1993, s.110.

⁹⁹ Mehmet ÖZDEMİR, Turizmin Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkileri, Ankara, 1992, s.113.

¹⁰⁰ Nüzhet KAHRAMAN, Turizm Yatırım Projeleri Analizi, Ankara, 1997, s.18.

TABLO-5

TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNDE SABİT SERMAYE YOĞUNLUĞU

Endüstri Branşları	Sabit Sermaye (%)	Değişen Sermaye (%) (Döner Sermaye)
Maden İşletmeleri	64	36
Demir-Çelik Endüstrisi	50	50
Kimya Endüstrisi	42	58
Makine İmalat Endüstrisi	39	61
Dokuma Endüstrisi	41	59
Otelcilik Endüstrisi		
-Otel binasının sahibi işletmeci ise	94	6
- İşletme kira ile tutulmuşsa	58	42

Kaynak: D.P.T. Planlama Dergisi, Sayı 10, s.22.

2.2. Toplam Yatırımlar İçerisinde Turizm Yatırımlarının Payı

Turizm alanında gerçekleştirilen yatırımları üç başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar; altyapı yatırımları, konaklama tesisleri yatırımları ve diğer hizmet tesisleri yatırımlarıdır. Türkiye'deki turizm yatırımları daha çok konaklama tesisleri üzerinde yoğunlaşmaktadır¹⁰¹.

Tablo 6 da görüldüğü gibi 1983 yılında ülkemizde toplam yatırımlar 10.4 trilyon TL iken, turizm sektöründeki yatırımlar 65 milyar TL olmuştur. Bu miktar toplam yatırımlar içerisinde turizm sektörünün % 0.6 oranında pay aldığını göstermektedir. İzleyen yıllarda turizm sektörünün toplam yatırımlar içerisindeki payı düzenli olarak artmış ve 1987 yılında %3 e, 1989 yılında ise %4 e yükselmiştir. 1990 ve 1991 yıllarında yine %4 olan bu pay, 1992 yılında %3.4 e gerilemiş, 1994 yılında ise %2.4 olarak gerçekleştirilmiştir. Son yıllarda bu oran %2.1 civarında olmuştur. 1997 yılında turizm sektörüne yapılan yatırımların toplamı 152 trilyon TL'dir. Ülkemizde bu güne kadar turizm sektörüne yapılan yatırımlarının toplamınının 30 milyar dolar olduğu hesaplanmaktadır.

¹⁰¹ Metin KOZAK, "Türkiye'de Turistik Arz ile İlgili Bazı Ekonomik Değişkenlerin Dış Turizm Talebi Üzerine Etkisi", TURİZMDE SEÇME MAKALELER: 21, TUGEY Yayın No: 33, İstanbul, 1995, s.14.

TABLO-6

**SABİT SERMAYE YATIRIMLARI İÇERİSİNDE TURİZM
SEKTÖRÜNÜN PAYI (Cari Fiyatlar, Milyar TL)**

YILLAR	Toplam Yatırımlar	Turizm Yatırımları	Turizmin Payı
1983	10,365	65	0.6
1984	10,220	102	1.0
1985	11,993	180	1.5
1986	13,382	357	2.7
1987	13,878	422	3.0
1988	24,182	786	3.2
1989	38,304	1,541	4.0
1990	64,580	2,609	4.0
1991	102,543	4,069	4.0
1992	173,370	5,915	3.4
1993	505,867	11,451	2.3
1994	946,186	22,333	2.4
1995	1,882,225	44,513	2.4
1996	3,743,233	79,236	2.1
1997	7,359,769	151,556	2.1

**Kaynak : DPT, Temel Ekonomik Göstergeler,
Değişik Aylar.**

2.3. Özel Sektör ve Kamu Sektörünün Turizm Yatırımları

Tablo 7 de kamu kesiminin ve özel sektörün 1983-1997 yılları arasındaki 15 yıllık dönemde turizm sektöründe yaptıkları sabit sermaye yatırımlarını incelediğimizde; her iki kesiminde yatırımlarının hem miktar olarak hem de toplam yatırımlar içinde oran olarak arttığını görmekteyiz.

Yine aynı tabloda özel sektörün turizm sektörüne yaptığı sabit sermaye yatırımlarının 1983 yılında 30 milyar TL iken, 1989 yılında 1.4 trilyon TL'ye 1993 yılında 5.5 trilyon TL'ye ve nihayet 1997 yılında 137 trilyon TL'ye ulaştığı görülmektedir. Şüphesiz ki bu rakamlar yüksek enflasyon oranlarının yaşandığı ülkemizde pek sağlıklı bir analiz imkanı vermemektedir. Bu nedenle özel sektörün yaptığı toplam sabit sermaye yatırımları içerisinde turizm sektörünün payını incelememiz daha yararlı olacaktır. 1983 yılında % 0.7 olan özel sektör turizm yatırımları payı izleyen yıllarda oldukça düzgün bir artışla 1989 yılında incelenen dönemin en yüksek rakamı olan % 6.5 e ulaşmıştır. Fakat daha sonraki

yıllarda turizm sektörünün payının giderek azalmaya başladığı ve 1993-1997 yılları arasında % 2.5 ler civarında gerçekleştiği görülmektedir.

Kamu kesiminin, turizm sektöründe yaptığı sabit sermaye yatırımları 1983 yılında 35 milyar TL iken, sürekli artarak 1986 yılında 191 milyara, 1992 yılında ise 1.2 trilyon TL'ye ulaşmış, 1997 yılında ise 15 trilyon TL düzeyine gelmiştir. Kamu kesiminin yaptığı sabit sermaye yatırımları toplamı içinde, turizm sektörüne yapılan yatırımların oranı 1983 yılında % 0.6 iken izleyen yıllarda artmış, 1986 ve 1987 yıllarında incelenen dönemin en yüksek değeri olan % 2.4 olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılından itibaren bu oran sürekli düşerek % 2 lerin altında gerçekleşmiş, sadece 1995 yılında % 2.2 olmuştur. 1996 yılında % 1.4 gibi düşük bir rakamda gerçekleşen bu oran, 1997 yılında son 15 yılın en düşük değeri olan % 0.9 a kadar gerilemiştir.

TABLO-7

ÖZEL SEKTÖR VE KAMU SEKTÖRÜ TURİZM YATIRIMLARI
(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

YILLAR	Ö Z E L S E K T Ö R			K A M U S E K T Ö R Ü		
	Toplam Yatırımlar	Turizm Yatırımları	Turizm Payı (%)	Toplam Yatırımlar	Turizm Yatırımları	Turizm Payı (%)
1983	6,193	30	0.7	4,110	35	0.6
1984	5,859	57	1.3	4,388	46	0.8
1985	7,196	103	2.2	4,764	77	1.1
1986	7,917	167	3.0	5,495	191	2.4
1987	7,538	241	3.8	6,342	181	2.4
1988	12,688	608	4.8	11,494	178	1.5
1989	20,953	1,356	6.5	17,351	185	1.1
1990	36,483	2,246	6.2	28,097	362	1.3
1991	55,578	3,359	6.0	46,966	710	1.5
1992	94,346	4,733	5.0	79,025	1,182	1.5
1993	367,902	5,519	2.4	137,965	2,621	1.9
1994	757,419	14,215	2.5	188,767	3,398	1.8
1995	1,552,085	37,250	2.4	330,140	7,263	2.2
1996	2,981,166	68,567	2.3	762,067	10,669	1.4
1997	5,687,840	136,508	2.4	1,671,929	15,047	0.9

Kaynak : DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Değişik Aylar.

Turizm sektöründeki yatırımların gerek kamu, gerekse özel sektör yatırımları içerisindeki paylarının 1986-1992 yılları arasında en yüksek değerleri aldığı izlenmektedir. Fakat yine de, özel sektörün turizm alanında yaptığı yatırımların toplam yatırımlar içerisindeki payının, kamu sektörünün payından daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

TABLO-8

GENEL EKONOMİ VE TURİZM SEKTÖRÜ SABİT SERMAYE YATIRIMLARINDA KAMU VE ÖZEL SEKTÖRÜN PAYLARI (%)

YILLAR	GENEL EKONOMİ		TURİZM SEKTÖRÜ	
	ÖZEL	KAMU	ÖZEL	KAMU
1980	42.7	57.3	56.6	43.4
1981	38.2	61.8	52.4	47.6
1982	39.0	61.0	56.9	43.1
1983	39.7	60.3	46.2	53.8
1984	43.0	57.0	55.3	44.7
1985	39.8	60.2	57.2	42.8
1986	41.0	59.0	46.6	53.4
1987	45.6	54.4	57.1	42.9
1988	52.5	47.5	77.4	22.6
1989	64.7	35.3	88.0	12.0
1990	69.2	30.8	86.1	13.9
1991	68.6	31.4	82.3	17.7
1992	68.2	31.8	80.0	20.0
1993	72.7	27.3	67.8	32.2
1994	80.0	20.0	80.7	19.3
1995	82.5	17.5	83.7	16.3
1996	79.6	20.4	86.5	13.5
1997	77.3	22.7	90.1	9.9

Kaynak : DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Değişik Aylar

Bu görüşü destekleyen diğer veriler Tablo 8 de yer almaktadır. 1980 yılında turizm sektöründe yapılan yatırımların % 57 sini özel kesim, % 43 ünü kamu kesimi gerçekleştirmiş iken, bu dağılım küçük dalgalanmalarla 1988 yılına kadar devam etmiş, 1989 yılından itibaren özel sektörün payı % 80 lere kadar yükselirken kamu kesiminin payı % 20 lerde kalmıştır.

1997 yılında ise, turizm sektöründe yapılan yatırımların % 90 ını özel sektör, sadece % 10 unu kamu kesimi gerçekleştirmiştir. Tablodan da görüleceği gibi, kamu kesiminin sadece turizm sektöründe değil, genel ekonomi içerisinde toplam sabit sermaye yatırımlarındaki payı da 1988 den itibaren belirgin bir şekilde azalmıştır.

Bir ülkedeki turizm yatırımlarının ulaştığı düzeyi gösteren ve ülkeler arası karşılaştırma yapmaya olanak sağlayan¹⁰² turistik yatak kapasitesinin ülkemizde gelişimini Tablo 9 da görmek mümkündür. 1980 yılında 56 bin olan ülkemizdeki turistik yatak sayısı, 1987 yılında 106 bine, 1991 yılında 200 bine, 1996 yılında ise 301 bine ulaşmıştır. 1997 yılı sonunda ülkemizde 312 bin turistik yatak kapasitesine ulaşılmıştır.

TABLO-9

**TÜRKİYE'DE TURİSTİK YATAK KAPASİTESİNİN GELİŞİMİ
(1980-1997)**

YILLAR	TESİS SAYISI	BAKANLIK BELGELİ YATAK SAYISI		DOLULUK ORANI (%)
		TOPLAM	İLAVE EDİLEN	
1980	511	56,044	2,088	44.3
1981	529	58,257	2,213	42.9
1982	569	59,476	1,219	43.0
1983	611	65,934	6,458	43.3
1984	642	68,226	2,332	48.5
1985	701	85,995	17,729	49.0
1986	731	92,129	6,134	46.3
1987	834	106,214	14,085	49.1
1988	957	122,306	16,092	50.4
1989	1,102	146,086	23,780	47.3
1990	1,260	173,227	27,141	48.1
1991	1,404	200,678	27,451	37.6
1992	1,498	219,940	19,262	49.8
1993	1,581	235,238	15,298	45.9
1994	1,729	265,136	29,898	39.1
1995	1,793	286,463	21,327	46.9
1996	1,866	301,524	15,061	51.2
1997	1,910	312,387	10,863	54.5

Kaynak: T.C. Turizm Bakanlığı.

¹⁰² Alev COŞKUN, " 21. Yüzyılda Turizm En Gözde İş Alanı Olacaktır", TYD DERGİSİ, S.19, Eylül- Kasım 1995, s.21.

1980 yılında 511 olan turistik konaklama tesisi sayısı, 1988 yılında yaklaşık 1000 e, 1997 yılında ise 1910 a ulaşmıştır. Burada dikkati çeken nokta, incelenen son 18 yıllık dönemde yatak kapasitesinin tesis sayısından daha çok artmış olmasıdır. Bu da bize, dönem içerisinde hizmete giren turistik konaklama tesislerinin eskisine göre daha büyük ölçekli olduğunu göstermektedir.

İncelediğimiz 1980-1997 döneminde bir yıl içerisinde ilave edilen yatak sayılarının 1985 den itibaren oldukça fazla arttığını, 1994 yılında ise dönemin en yüksek rakamı olan 30 bin yatağın turizm sektörüne kazandırıldığı görülmektedir. 1997 yılında Türk turizmüne kazandırılan yatak sayısı yaklaşık 11 bin adet olmuştur.

Son yıllarda turizm sektörüne yıllık kazandırılan turistik yatak sayılarının hızlı bir azalış eğilimine girmesinin nedeni artık yaz dönemi kıyı turizmi konusunda belirli bir tesis yeterlilik düzeyine ulaşılmış olması, alternatif turizm (yayla, kaplıca, kış turizmi gibi) türlerine henüz yeterli yatırımların yapılmaya başlanmamasıdır.

Ülkemizde turistik konaklama tesislerinin doluluk oranlarına baktığımızda genellikle % 50 civarında olduğunu, fakat Körfez Savaşının yaşandığı 1991 yılında % 38 ve 5 Nisan Kararlarını gerektiren ekonomik istikrarsızlıkların yaşandığı 1994 yılında % 39 gibi düşük oranların gerçekleştiğini görmekteyiz¹⁰³.

Belediye belgeli 250 bin¹⁰⁴ ve işletmeye açıldığı halde yatırım belgeli olarak çalışan 35 bin yatağımızın olduğu dikkate alındığında toplam yatak arzımızın 596,500 olduğu hesaplanmaktadır. Son verilere göre ülkemizde yatırımı henüz devam eden turistik konaklama tesislerinin yatak kapasitesi 219 bindir. Önümüzdeki 10 yılda turistik yatak kapasitemizin 1 milyona çıkarılması hedeflenmektedir¹⁰⁵.

¹⁰³ Ferit EKİPMEN, "Türkiye'nin Uluslararası Turizm Talebine Bakış", 1. BİLKENT TURİZM FORUMU, Bilkent Üniversitesi Yayını, Ankara, 1996, s.45.

¹⁰⁴ T.C. Turizm Bakanlığı, **Belediye Belgeli Konaklama İstatistikleri Bülteni**, Ankara, 1997, s.23.

¹⁰⁵ **HOTEL DERGİSİ**, Türkiye Otelciler Birliği Yayın Organı, S.8, Haziran 1998, s.81.

2.4. Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımları

Yabancı sermayenin gelişmekte olan ülkelerde sık sık tercih edilmesinin nedeni, yerli sermayenin yatırımda bulunacak düzeyde birikime sahip olmamasındandır.

Turizmin gün geçtikçe öneminin artmasıyla birlikte, yerli ve yabancı yatırımcılar da turizm sektöründe yatırımlarını yoğunlaş-tırmaktadırlar¹⁰⁶. Turizm yatırımlarını; altyapı yatırımları, konaklama yatırımları ve yan hizmet yatırımları olarak üç grupta toplarsak¹⁰⁷, yabancı sermaye, kamu kuruluşları tarafından gerçekleştirilen altyapı yatırımları dışında kalan konaklama ve yan hizmet yatırımları alanlarında yatırım yapmaktadır¹⁰⁸. Turizm yatırımlarının, ekonominin diğer sektörlerdeki yatırımlara oranla daha kısa sürede gerçekleştirilebilmesi ve yatırımın kendini kısa sürede amorti ederek karşılığa geçebilmesi de, yatırımcıları bu sektörde yatırım yapmaya yönelten etmenlerdir¹⁰⁹.

Ülkemizde genellikle 1980 yılı sonrasında artış gösteren yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye turizmi üzerindeki olumlu etkilerini, finansman kolaylığının sağlanması, turistik tesislerin yurt dışında pazarlanması, dış turizm talebinin yaratılması ve kalifiye insan gücünün yetiştirilmesi şeklinde özetleyebiliriz¹¹⁰.

Tablo 10 da görüldüğü gibi, ülkemizde 1986 yılından itibaren yabancı sermaye izinleri, 1994 ve 1997 yıllarındaki önemli gerilemeler dışında, bir artış eğilimi göstermektedir. 1986 yılında 364 milyon dolar olan yıllık yabancı sermaye izni, 1989 yılında 1.5 milyar dolara, 1991 yılında 2 milyar dolara, 1996 yılında 3.8 milyar dolara kadar yükselmiş, 1997 yılında ise 1.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1997 yılı sonunda kümülatif olarak yabancı sermaye izinlerinin 22.5 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Türkiye ekonomisinin istikrardan uzak görüntüsü, yabancı yatırımcılara güven veren kalıcı ve tutarlı teşvik tedbirlerinin sağlanamaması, yabancı yatırımcıların tercihlerini daha

¹⁰⁶ SEZGİN, (1991) A.g.k., s.185.

¹⁰⁷ İsmet BARUTÇUGİL, **Turizm İşletmeciliği**, Uludağ Üniversitesi İİBF Yayın No: 61, Bursa, 1982, s.51.

¹⁰⁸ Yüksel EKİNCİ - Arzu EKİNCİ, "Turizm Amaçlı Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türk Ekonomisine Etkileri", TURİZM YILLIĞI 1993, Ankara, 1993, s.77.

¹⁰⁹ Erdinç TUTAR, "Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi", TURİZM YILLIĞI 1990, Ankara, 1991, s.55

¹¹⁰ Fehmi KÖFTEOĞLU, "Bir Endüstri Olarak Turizm", İ.S.O. DERGİSİ, S.266. (Nisan 1988), s.38.

istikrarlı bir yapıya sahip olan ülkelere yana kullanmalarına neden olmaktadır¹¹¹.

TABLO-10

**YABANCI SERMAYE İZİNLERİ İÇERİSİNDE
TURİZM SEKTÖRÜ PAYLARI (Milyon Dolar)**

YILLAR	TOPLAM YABANCI SERMAYE İZİNLERİ		TURİZM SEKTÖRÜ YABANCI SERMAYE İZİNLERİ	
	KÜMÜLATİF	YILLIK	YILLIK	PAYI (%)
1986	1,803	364	37	10.1
1987	2,458	655	36	6.4
1988	3,279	821	157	19.1
1989	4,791	1,512	256	16.9
1990	6,652	1,861	268	14.4
1991	8,619	1,967	240	12.2
1992	10,439	1,820	108	5.9
1993	12,564	2,125	107	5.0
1994	14,049	1,485	57	3.8
1995	16,987	2,938	175	6.0
1996	20,825	3,837	129	3.4
1997	22,503	1,678	240	14.3

Kaynak : TCMB, DPT, HM verileri.

Turizm sektöründe yıllık yabancı sermaye izinleri 1986 yılında 37 milyon dolar iken, 1988 yılından itibaren hızla artarak 1990 yılında incelenen 11 yıllık dönemin en yüksek değeri olan 268 milyon dolara kadar yükselmiştir. 1991 yılından itibaren azalmaya başlayan turizm sektörüne yönelik alınan yabancı sermaye izinlerinin 1994 yılında 57 milyon dolara kadar gerilediği görülmektedir. 1995 yılından itibaren tekrar yükselmeye başlayan bu rakam, 1997 yılında 240 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Turizm sektöründeki yabancı sermaye izinlerinin, toplam yabancı sermaye izinleri içindeki payını incelediğimizde 1986 yılından % 10 olduğunu, 1987 yılında % 6 ya gerilediğini, 1988 yılında ise incelenen dönemin en yüksek oranı olan % 19 a ulaştığını görmekteyiz. İzleyen yıllarda bu payın giderek düştüğü ve 1996 yılında yine incelenen dönemin en düşük değeri olan % 3 e kadar gerilediği

¹¹¹ TOBB Ekonomik Rapor '96, Ankara, 1997, s.86.

görülmektedir. 1997 yılında ise toplam yabancı sermaye izinlerinin azalması, buna karşılık turizm sektöründeki yabancı sermaye izinlerinin artmasının etkisiyle bu pay % 14 olarak gerçekleşmiştir.

2. 5. Turizm Sektörüne Sağlanan Teşvikler

Ülkemizde ekonomik politikaların daha geniş çerçevede tartışılmaya başlandığı 1960'lı yılların başlangıcından bu yana turizmin kalkınmaya katkısı ve önemi çeşitli çevrelerce dile getirilmiştir¹¹². 1980'li yıllara girerken, turizmin sayısal büyüklüklerinin, ekonominin beklentileri ve ülkemizin sahip olduğu doğal ve tarihi zenginliklerin karşılığı olmadığı tespitinden hareketle, turizm olayına bakış açısının değiştirilmesini ve bu sektörün ekonomik ve sosyal yönleri ile ele alınmasını ön plana çıkarmıştır¹¹³.

24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulan Ekonomik İstikrar Tedbirleri turizm sektörünü aşağıdaki kararları itibariyle doğrudan etkilemiştir. Bu kararlar; devalüasyon kararı, yabancı sermaye çerçeve kararnamesi ile ilgili kararlar, kambiyo mevzuatının değiştirilmesi ile ilgili kararlar, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu ve yurtdışına turistik çıkışlar ile ilgilidir¹¹⁴.

2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu ile Türkiye'de turizm sektörüne o zamana değin uygulanmayan pek çok teşvik getirilmiştir. Turizm ile ilgili olarak getirilen teşviklerin bazıları şunlardır; yatırım indirimi, düşük faizli kredi, bina inşaat istisnası, finansman fonu istisnası, teşvik primi, vergi, resim, harç istisnası, yabancı personel çalıştırma, döviz tahsisi, elektrik, havagazı ve su ücretlerinde indirim, haberleşme kolaylıkları ve katma değer vergisi ertelemesidir¹¹⁵.

¹¹² Yılmaz TÜRKERİ, "Türk Turizmi ve Turizm Yatırımlarının Gelişim ve Geleceği", 1.BİLKENT TURİZM FORMU, Bilkent Üniversitesi Yayını, Ankara, 1997, s.60.

¹¹³ Hasan LÖK, Avrupa Birliği'ne Entegrasyonda Türk Turizm Sektörünün Rekabet Şansını Artırıcı Yeni Teşvik Politikaları, İstanbul, 1995, s.121.

¹¹⁴ Metin KOZAK, " 24 Ocak Kararlarının Türk Turizmine Etkileri", TURİZM YILLIĞI 1993, Ankara, 1993, s.122.

¹¹⁵ Orhan Mesut SEZGİN, "Uygulamalı Turizm Eğitim Yatırımları ve Teşvik Tedbirleri", TURİZM YILLIĞI 1990, Ankara, 1991, s.81.

TABLO-11

**YATIRIM TEŞVİK BELGELERİ İÇERİSİNDE
TURİZM SEKTÖRÜNÜN PAYI (Milyar TL)**

YILLAR	TOPLAM YATIRIM TUTARI	TURİZM SEKTÖRÜ YATIRIM TUTARI	TURİZM SEKTÖRÜ PAYI (%)
1991	38,175	1.527	4.0
1992	51,393	1,747	3.4
1993	229,248	6,648	2.9
1994	214,032	6,635	3.1
1995	2,232,828	20,096	0.9
1996	1,997,992	39,960	2.0
1997	3,302,618	155,223	4.7

Kaynak: HM verileri.

Turizm sektörüne yatırım yapan yatırımcılar, projenin gerektirdiği ve teşvik belgesinde öngörülen miktarlarda özel iç veya dış kredi temin edebilmektedirler. Ayrıca, turizm işletmelerine 49 veya 99 yıllığına orman arazileri tahsis edilebilmektedir¹¹⁶.

Ülkemizde turizm sektörü için alınan yatırım teşvik belgelerinin 1991 yılında 1.5 trilyon TL iken, 1995 yılında 20 trilyon TL ye, 1997 yılında ise 155 trilyon TL ye ulaştığı Tablo 11 de görülmektedir. Rakamsal olarak gerçekleşen bu büyümeye karşılık, toplam yatırım teşvik belgeleri içerisinde turizm sektörünün payı fazla büyük değildir. 1991 yılında % 4 olan bu pay, dalgalı bir azalışla 1995 yılında incelenen dönemin en düşük değeri olan % 0.9 a gerilemiş, 1996 yılından itibaren tekrar artmaya başlayarak 1997 yılında dönemin en yüksek değeri olan % 4.7 ye kadar yükselmiştir.

¹¹⁶ T.C. Turizm Bakanlığı (1963-1996) , Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yaygın Eğitim Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1996, s.36-38.

3. TURİZM GELİRLERİ YÖNÜNDE GELİŞİM

3.1. Planlı Dönem Öncesinde Turizm Gelirleri

Ülkemizde 1950 öncesi dönemde turizm sektörüne ilişkin veri bulmak veya yayınlanmış verilerden faydalanmak mümkün olmamaktadır¹¹⁷. 1950-1962 yıllarına ilişkin rakamlar Tablo 2 de görülmektedir. 1951 yılında turizm sektöründen elde edilen gelirler 4.3 milyon dolar iken, izleyen yıllarda sürekli azalarak 1957 yılında 1 milyon dolara kadar düşmüş, daha sonra tekrar artmaya başlayarak 1962 yılında 7.3 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Turizm giderlerimiz 1951 yılında 573 bin dolar iken, izleyen 5 yıl boyunca yaklaşık aynı düzeyde kalmış, 1956 yılında 1.3 milyon dolara kadar yükselmiştir. 1957 ve 1958 yıllarında oldukça hızlı bir düşüşle 270 bin ve 23 bin dolar olarak gerçekleşen turizm giderlerimiz, 1959 yılında tekrar 1.2 milyon dolara sıçramış, 1960 yılında yarı yarıya azalmasına karşın, 1960 yılında 4 milyon dolara, 1962 yılında ise 9 milyon dolara yükselmiştir.

Bu dönem için dış turizm dengemize baktığımızda, 1962 yılı hariç, hep fazla verdiğimiz görmekteyiz. 1951 yılında 3.7 milyon dolar olan dış turizm fazlamız izleyen 5 yıl 1.5 milyon dolar düzeyinde kalmış, 1957 yılında 771 bin dolara gerilemiştir. 1958 yılında tekrar 1.5 milyon dolar olan dış turizm fazlamız, yükselerek 1960 yılında 4.8 milyon dolara ulaşmış, 1961 yılında 2.9 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1962 yılında turizm gelirlerimizin de bir miktar artmış olmasına karşılık, turizm giderlerimizdeki yaklaşık 2 katlık yükselme nedeniyle, 1.3 milyon dolarlık dış turizm dengesi açığı meydana gelmiştir.

3.2. Planlı Dönemde Turizm Gelirleri

Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda turizm sektörü için öngörülen genel anlayış, ödemeler bilançosu açıklarının kapatılmasında bu sektörden en yüksek faydayı sağlamaktır. Turizm sektöründe kalkınma hedefleri içerisinde; uluslararası potansiyel turizm talebini devamlı Türkiye'ye çekerek turist sayısını

¹¹⁷ BARUTÇUGİL, (1986) A.g.k., s.71.

TABLO-12

**TÜRKİYE'NİN DIŞ TURİZM GELİRLERİ,
GİDERLERİ VE DIŞ TURİZM DENGESİ (1963-1980)**

YILLAR	Gelir (Bin Dolar)	Gider (Bin Dolar)	Denge (Bin Dolar)
1963	7,569	20,511	-12,852
1964	8,318	21,807	-13,489
1965	13,758	24,310	-10,552
1966	12,134	26,329	-14,195
1967	13,219	26,813	-13,594
1968	24,082	33,409	-9,327
1969	36,573	42,231	-5,658
1970	51,597	47,738	3,859
1971	62,857	42,192	20,665
1972	103,731	59,320	44,411
1973	171,477	93,013	78,464
1974	193,684	151,797	41,887
1975	200,861	154,954	45,907
1976	180,456	207,893	-27,437
1977	204,877	268,528	-63,651
1978	230,398	102,476	127,922
1979	280,727	95,070	185,657
1980	326,654	114,738	211,916

Kaynak : DİE ve T.C. Merkez Bankası verileri.

Not: Turizm gelirleri 1978 yılına kadar T.C. Maliye Bakanlığı, 1979 yılından sonra T.C. Merkez Bankası tarafından tespit edilmiştir.

dış turizmden elde ettiği gelirlerin oldukça hızlı arttığını göstermektedir. Hatta ülkemiz, turizm gelirlerinin yıllık artış hızı yönünden dünya ülkeleri içerisinde ilk sıralarda yer almaktadır. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı tahminlerine göre ülkemizin 2000 yılında turizm gelirleri, yıllık % 18 artışla 10.3 milyar dolara veya yıllık % 25.1 artışla 13.8 milyar dolara ulaşacaktır¹¹⁹.

Yurt dışına çıkan Türk vatandaşlarının turizm giderleri 1981 yılında 103 milyon dolar iken, 1987 yılında 450 milyon dolara yükselmiş, 1988 yılında 358 milyon dolara gerilemiş, izleyen yıllarda ise dalgalı bir artış göstererek 1997 yılında 1.7 milyar dolara ulaşmıştır. Yurt dışına çıkan vatandaşlarımızın yaptıkları harcamalarda T.C. Merkez Bankası kayıtları esas alınmaktadır.

¹¹⁹ VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayını, Ankara, 1994, s.163.

TABLO-13

**TÜRKİYE’NİN DIŞ TURİZM GELİRLERİ - GİDERLERİ
VE DIŞ TURİZM DENGESİ (1981-1997)**

YILLAR	Gelir (Bin Dolar)	Gider (Bin Dolar)	Denge (Bin Dolar)
1981	381,268	103,313	277,955
1982	370,320	108,919	261,401
1983	441,088	127,337	283,751
1984	839,479	276,806	563,194
1985	1,481,639	323,600	1,158,400
1986	1,215,082	313,570	901,430
1987	1,721,117	447,739	1,273,378
1988	2,355,300	357,996	1,997,329
1989	2,556,500	565,000	1,991,529
1990	3,225,000	520,000	2,705,000
1991	2,654,000	599,000	2,055,000
1992	3,639,000	776,000	2,863,000
1993	3,959,000	934,000	3,025,000
1994	4,321,000	866,000	3,455,000
1995	4,957,000	911,000	4,046,000
1996	5,962,100	1,265,000	4,697,100
1997	8,088,549	1,716,000	6,372,549

Kaynak : DİE, T.C. Merkez Bankası, TOBB verileri.

Not: Turizm gelirleri, 1984 yılından itibaren TCMB tarafından Turizm Gelirleri Anket Yöntemi ile tahmin edilmektedir.

1981-1997 yılları arasındaki dönemde dış turizm dengemizin istisnasız fazla verdiği görülmektedir. 1981 yılında 278 milyon dolar olan dış turizm fazlamız, 1985 yılında 1.2 milyar dolara, 1993 yılında 3 milyar dolara ve 1997 yılında 6.4 milyar dolara yükselmiştir. Bu rakamlar bize döviz kazanma konusunda sıkıntıları bulunan ülkemizde, turizm sektörünün önemli miktarlarda net döviz kazancı sağlayarak, ülke ekonomisine katkıda bulunduğunu göstermektedir.

3.2.1. Turizm Gelirlerinin GSMH İçerisindeki Payı

Dış turizm gelirlerinin GSMH içindeki payının hesaplanması, ülkede turizmin ne derece gelişmiş olduğunu gösteren bir ölçüdür¹²⁰. Türkiye’yi bir

¹²⁰ David HARRISON, “International Tourism and The Less Developed Countries: The Background”, TOURISM AND THE LESS DEVELOPED COUNTRIES, (Edited by David

turizm ülkesi olarak değerlendirebilmek için, gelirlerinin GSMH içerisindeki payına bakmak gerekmektedir¹²¹.

Tablo 14 de yer alan rakamlara göre, ülkemiz turizm gelirlerinin GSMH içerisindeki payı 1963 yılında % 0.1 iken, 1970 yılında % 0.5 e, 1983 yılında % 0.8 e yükseldiği görülmektedir. 1984 yılından itibaren % 1.7 ile başlayan artış, bazı yıllardaki azalmalar dışında, devam ederek 1994 yılında % 3.4 e kadar ulaşmıştır. Bu yıllardaki payın yüksek çıkması turizm gelirlerindeki artıştan değil, GSMH'nın o yıl ki azalışından kaynaklanmaktadır. 1995 ve 1996 yıllarında % 3 civarında gerçekleşen turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı, 1997 yılında dönemin en yüksek değeri olan %4.2 olarak gerçekleşmiştir.

3.2.2. Turizm Gelirlerinin Çoğaltan Etkisiyle Sağladığı Gelirler

Turizmin ulusal ekonomiye ve onun gelişmesine olan katkısının bir diğer göstergesi de “çoğaltan” katsayısıdır. Turistlerin seyahat ve konaklamaları sırasında yaptıkları tüketim harcamaları, turizm sektörünün gelirlerini oluşturur. Bu gelirlerin harcanması ise başkalarının gelir elde etmelerine, bunların da tekrar harcama yapmalarına neden olur. Bu parasal akım böyle sürüp gider. Sonuçta, 1 birimlik turistik tüketim harcaması, ekonomide belirli bir katsayı ile çarpımı kadar toplam gelir yaratılmasına neden olur.

Genel olarak çarpan katsayısı şu formülle hesaplanır¹²²;

$$k = \frac{1}{1 - mpc} = \frac{1}{mps}$$

k = Çarpan katsayısı

mpc = Marjinal tüketim eğilimi

mps = Marjinal tasarruf eğilimi

HARRISON), John Wiley and Sons Ltd., West Sussex, 1995, s.13.

¹²¹ Serdar ONGAN, “ Türk Turizminin Dünyadaki Yeri”, MARMARA ÜNİVERSİTESİ, İİBF DERGİSİ, Y.1995, C.XI, S.1-2, s.124.

¹²² İker PARASIZ, İktisada Giriş Prensipler ve Politika, Bursa, 1993, s.212.

TABLO-14

TÜRKİYE’NİN DIŞ TURİZM GELİRLERİNİN GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA İÇİNDEKİ PAYI (Cari Alıcı Fiyatlarıyla) (1963-1997)

YILLAR	GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA		Turizm Geliri (Milyon Dolar)	Turizm Gelirlerinin G.S.M.H. İçindeki Payı (%)
	(Milyon TL)	(Milyon Dolar)		
1963	66,801	7,422	8	0.1
1964	71,313	7,924	8	0.1
1965	76,726	8,525	14	0.2
1966	91,419	10,158	12	0.1
1967	101,481	11,276	13	0.1
1968	163,893	12,499	24	0.2
1969	183,356	13,877	37	0.3
1970	207,815	9,951	52	0.5
1971	261,073	12,970	63	0.5
1972	314,140	17,201	104	0.6
1973	399,089	22,131	172	0.8
1974	537,678	30,507	194	0.6
1975	690,901	37,598	201	0.5
1976	868,066	41,284	181	0.4
1977	1,108,271	49,177	205	0.4
1978	1,645,969	53,691	230	0.4
1979	2,876,523	52,962	281	0.5
1980	5,303,010	57,198	327	0.6
1981	8,022,745	46,087	381	0.8
1982	10,611,859	52,853	370	0.7
1983	13,933,008	50,154	411	0.8
1984	22,167,740	48,987	840	1.7
1985	35,350,318	52,598	1,482	2.8
1986	51,184,759	57,821	1,215	2.1
1987	75,019,388	87,142	1,721	2.0
1988	129,175,104	91,641	2,355	2.6
1989	230,369,937	109,018	2,557	2.3
1990	397,177,547	150,061	3,225	2.1
1991	634,431,097	147,368	2,654	1.8
1992	1,103,843,423	153,628	3,639	2.4
1993	1,997,322,579	178,715	3,959	2.2
1994	3,903,300,804	132,826	4,321	3.4
1995	7,644,206,056	165,519	4,957	3.0
1996	15,125,091,739	183,577	5,962	3.2
1997	29,694,889,144	194,305	8,089	4.2

Kaynak: DİE verileri.

Turistik gelir çarpan katsayısı ise, Lundberg tarafından geliştirilen şu formülle hesaplanır¹²³:

$$k = \frac{1 - tpm}{1 - mpc - mpm}$$

tpm = Yabancı turistlerin ithal malı tüketim eğilimi

mpm = Ülke vatandaşlarının yurt dışında tüketim eğilimi.

Lundberg'in formülüne göre 1996 yılı için yapılan hesaplamalar sonucunda Türkiye'de turizm sektöründe çarpan katsayısının 4.8 olduğu bulunmuştur. Şöyle ki:

1996 yılı marjinal tüketim eğilimi (mpc) :

Yıllar	GSYİH (Y)*	Özel Tüketim Harcamaları(C)*	ΔY	ΔC
1995	97,888	66,011	—	—
1996	104,745	71,614	6,857	5,603

* 1997 yılı fiyatlarıyla, milyar TL.

$$mpc = \frac{\Delta C}{\Delta Y} = \frac{5,603}{6,857} = 0.817$$

1996 yılında Türk vatandaşlarının yurt dışı tüketim eğilimi (mpm):

Yıllar	GSYİH (Y)*	Dış Turizm Giderleri (Ct)*	ΔY	ΔCt
1995	165,519	911	—	—
1996	183,577	1,265	1,058	354

* : Milyon dolar

$$mpm = \frac{\Delta Ct}{\Delta Y} = \frac{354}{18,058} = 0.019$$

¹²³ LUNDBERG, (1985) A.g.k., s.252.

Yabancı turistlerin ithal malı tüketim eğilimi:

$$t_{pm} = 0.03^{124}$$

Bu değerlere göre turistik çarpan katsayısı :

$$k = \frac{1 - 0.03}{1 - 0.817 + 0.019} = \frac{0.97}{0.202} = 4.80$$

1996 yılı değerlerine göre yaptığımız hesaplama ile ülkemizde yapılan 1 birimlik turistik harcamanın, ekonomide toplam olarak 4.8 birimlik gelir artışı yarattığı görülmektedir. Bu katsayı, oldukça büyük sayılabilir¹²⁵. Yapılan benzer araştırmalar ülkemizin, turizm çoğaltan katsayısı yüksek ülkeler arasında yer aldığını göstermektedir¹²⁶

4. TURİZMİN İSTİHDAMA KATKISI

Turizmi, insanlar arasındaki ilişki ve hizmetler bütünü olarak kabul edersek, turizm olayının doğmasında ve bu olay için gerekli üretimin gerçekleştirilmesinde özne olarak insanı görürüz. Turizm sektöründe hizmetlerin sunulmasında otomasyona gitme imkanının sınırlı olması, bu sektörde insan gücünü alternatifsiz kılar¹²⁷.

Turizm sektöründe istihdamın özelliklerini başlıca şu şekilde sıralayabiliriz:

- Turizm sektöründe gerçekleşen istihdamın en önemli özelliği, mevsimlik olmasıdır. Turizm hareketlerinin yoğunlaştığı dönemlerde turistik işletmelerin personel ihtiyacı artmakta, buna bağlı olarak da turizm sektörüne istihdam edilen işgücü miktarı yükselmektedir. Fakat, mevsimlik göstermesine rağmen, turizm sektöründe istihdam yıldan yıla bir süreklilik arz eder. Üstelik son yıllarda,

¹²⁴ Bu oran, Turgut VAR - Alp TİMUR tarafından 1980 yılında yapılan „Kuşadası ve Çeşme Turistik İstasyonlarında Bölgesel Turizm Çoğaltanları” adlı yayınlanmamış araştırmadan alınmıştır.

¹²⁵ KAHRAMAN, A.g.k., s.25.

¹²⁶ WITT - MOUTINHO, A.g.k., s.531.

¹²⁷ Emanuel deKADT, *Tourism: Passport to Development?*, Oxford University Press, Oxford, 1979, s.37.

turizm işletmeleri turizm sezonu sonunda işten çıkaracağı personelini, bir sonraki sezonda tekrar bulamayacağı endişesiyle, bütün bir yıl tutmaktadır.

- Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, turizm sektörü geleneksel sektörlerden büyük ölçüde işgücü transfer ettiği için yarı kalifiye ve vasıfsız işgücüne istihdam imkanı sağlar¹²⁸.

- Turistik işletmelerin kapasitesi arttıkça, burada istihdam edilecek personelin sayısı da artmaktadır.

- Bölgesel kamu ve endüstriyel kuruluşların emek piyasasındaki rekabeti oranında ücretlerde bir yükselme olur.

- Turizm sektöründe, istihdam edilen kadın personel sayısının oranı diğer sektörlerle göre yüksektir.

- Bu sektörde istihdam edilenlerin eğitime tabii tutulup, tutul-maması gibi kıyaslanması gereken oranlar ülkelere, bölgelere ve işletmelerin tümüne göre farklılık göstermektedir.

- Turizm sektöründe çalışanlara getirilen özel çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri, özel günlerde ve tatillerde yoğun çalışma saatleri onların ailevi yaşamını zorlaştırdığı gibi, sosyal bakımdan da bazı zorluklarla karşılaşılmasına neden olmaktadır. Turizm sektöründe görülen bu istihdam özellikleri, sektörün esas itibarıyla emek faktörüne dayanmasından ileri gelmektedir. Turizm sektöründe yaratılan istihdamı, doğrudan ve dolaylı istihdam olmak üzere iki grupta toplayabiliriz¹²⁹.

4.1. Doğrudan İstihdam Etkisi

Turizmin doğrudan istihdam etkisi, turistlerle doğrudan veya önemli derecede yakın ilişkisi olan hizmetlerde görülür. Bunlar, konaklama işletmeleri, yiyecek ve içecek sunan işletmeler, seyahat acenteleri, turist rehberleri, eğlence işletmeleri, yolcu taşıma işletmeleri, hediyelik eşya satan dükkanlar ve muhtelif hizmetlerden (posta, telefon, bankacılık, araba kiralama vb.) oluşur. Ülkemizde 1997 yılında konaklama tesislerinde 262 bin, diğer yan hizmetlerde 260 bin

¹²⁸ BRADEN - WIENER, A.g.k., s.38.

¹²⁹ BAUD-BOVY - LAWSON, A.g.k., s.22.

olmak üzere toplam 522 bin insan doğrudan istihdam etmektedirler¹³⁰. Yapılan hesaplamalara göre, ülkemiz turizm sektöründe her yıl yaratılan yeni kapasiteye, yıllık ortalama 20 bin personelin doğrudan istihdam edilmesi gerekmektedir¹³¹.

4.2. Dolaylı İstihdam Etkisi

Turizmin dolaylı istihdam etkisi, turizm sektörü içinde üretim yapan sektörlerde meydana gelen istihdamdır. Bunlar, turistik tesislerin inşaat ve onarımı, yiyecek ve içecek gibi tüketim maddelerinin üretimi, turistik yatırımlar için teçhizat ve mobilya gibi malların üretimi, yerel idarelerin veya devletin turizmle ilgili çalışmalar için gerçekleştirdiği istihdamdır. Turizmin dolaylı istihdam etkisi, bazen doğrudan istihdam etkisinden daha büyük olmaktadır¹³². Ülkemizde 1997 yılında turizm nedeniyle dolaylı olarak yaklaşık 1.5 milyon insanın istihdam edildiği tahmin edilmektedir¹³³.

5. TURİZMİN EKONOMİYE KATKILARI

5.1. Net Turizm Gelirleri

Ülkemizde net turizm gelirleri 1970 yılında 4 milyon dolar iken, izleyen yıllarda artarak 1973 yılında 78 milyon dolara kadar yükselmiştir. Daha sonraki yıllarda azalan net turizm gelirlerimiz 1976 ve 1977 yıllarında negatif kalan vermiştir. 1978 yılından itibaren 128 milyon dolarla başlayan net turizm geliri artışımız 1981 yılında 278 milyon dolara, 1985 yılında 1.2 milyar dolara, 1988 yılında 2 milyar dolara, 1993 yılında 3 milyar dolara, 1995 yılında 4 milyar dolara ve 1997 yılında 6.4 milyar dolara ulaşmıştır¹³⁴.

Ülkemizin turizmden elde ettiği net gelirlerin azalması yönünde etki yapan ve sızıntı (leakages)¹³⁵ olarak adlandırılan , turizm sektörü için yapılan döviz harcamalarının azaltılması için tedbirler alınmalıdır¹³⁶. Diğer taraftan,

¹³⁰ HOTEL DERGİSİ, Türkiye Otelciler Birliği Yayın Organı, S.8, (Haziran 1998), s.81.

¹³¹ Turizm Endüstrisi İşgücü Araştırması, Turizm Bakanlığı ile Uluslararası Çalışma Örgütü Araştırması, Ankara, 1994, s.92.

¹³² DeKADT, A.g.k., s.38-42.

¹³³ HOTEL DERGİSİ, Türkiye Otelciler Birliği Yayın Organı, S.8, (Haziran 1998), s.81.

¹³⁴ Bkz. Tablo 11 ve Tablo 12.

¹³⁵ PEARCE, A.g.k. (1981), s.57.

¹³⁶ ÖZDEMİR, A.g.k., s.46.

görünmeyen ihracat olarak da adlandırılan, yolcu beraberinde götürülen malların toplamı da ülkemiz açısından önemli bir döviz kaynağı oluşturmaktadır. 1997 yılında, yolcu beraberinde toptan olarak götürülen malların değerinin 3.5 milyar dolar olduğu Merkez Bankası, Turizm Bakanlığı ve DİE tarafından ortaklaşa yapılan “1997 Yılı Yabancı Ziyaretçi Anketi” ile tespit edilmiştir¹³⁷.

5.2. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranları

İthal ikameci kalkınma anlayışının hakim olduğu 1963-1980 yılları arasında ülkemizin ihracat rakamlarında çok büyük artışlar görülmemektedir. 1963 yılında 368 milyon dolar olan ihracatımız, 1973 yılında 1.3 milyar dolara, 1980 yılında 2.9 milyar dolara ulaşmıştır. Sırasıyla aynı yıllardaki turizm gelirlerimiz 8 milyon dolar, 172 milyon dolar ve 327 milyon dolar olmuştur.

Bu dönem için turizm gelirlerinin ihracatımıza oranı % 2.1 ile başlamış, 1975 yılında % 14 e kadar yükselmiş ve 1980 yılında % 11 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 15 de görülen bu rakamların ve oranların ortaya koyduğu gerçek; 1960-1980 yıllarında turizm gelirlerimizin artış hızının ihracat gelirlerimizin artış hızından yüksek olduğudur.

1980 yılından itibaren ihracata yönelik kalkınma politikasının uygulanmasıyla birlikte ülkemizin ihracat gelirleri artan oranlarda yükselmeye başlamıştır. 1981 yılında 4.7 milyar dolar olan ihracat gelirlerimiz 1987 yılında 10 milyar dolara, 1993 yılında 15 milyar dolara ve 1997 yılında 26 milyar dolara ulaşmıştır. Turizm gelirlerimiz ise 1981 yılında 381 milyon dolar iken, 1987 yılında 1.7 milyar dolara, 1993 yılında 4 milyar dolara ve 1997 yılında 8 milyar dolara ulaşmıştır.

1981 yılından itibaren turizm gelirlerimizin ihracat gelirlerine oranı bir miktar gerilemiş fakat 1984 yılında % 12 ile başlayan artış dalgalı da olsa devam ederek 1993 yılında % 26 ya ulaşmış, izleyen üç yılda biraz gerilemesine rağmen, 1997 yılında % 31 olarak gerçekleşmiştir.

¹³⁷ Turizm İstatistikleri Bülteni 1997, Turizm Bakanlığı Yayın No:1998/1,Ankara, 1998, s.69.

İncelenen 1963-1997 döneminde genel eğilimlere baktığımızda, ihracatımızın da artmasına rağmen turizm gelirlerindeki artışın daha yüksek oranda olduğunu söylememiz mümkündür.

TABLO-15

**TURİZM GELİRLERİNİN İHRACAT GELİRLERİ
İLE KARŞILAŞTIRMASI (Milyon Dolar)**

YILLAR	İhracat	Turizm Gelirleri	Turizm Gelirlerinin İhracata Oranı (%)
1963	368	8	2.1
1964	411	8	2.0
1965	464	14	3.0
1966	490	12	2.5
1967	523	13	2.5
1968	496	24	4.9
1969	537	37	6.8
1970	588	52	8.8
1971	677	63	9.3
1972	835	104	12.4
1973	1,317	172	13.0
1974	1,532	194	12.6
1975	1,400	201	14.4
1976	1,960	181	9.2
1977	1,736	205	11.7
1978	2,288	330	10.1
1979	2,261	281	12.4
1980	2,910	327	11.2
1981	4,703	381	8.1
1982	5,746	370	6.5
1983	5,728	411	7.2
1984	7,134	840	11.8
1985	7,958	1,482	18.6
1986	7,457	1,215	16.3
1987	10,190	1,721	16.9
1988	11,662	2,355	20.2
1989	11,625	2,557	22.0
1990	12,960	3,225	24.9
1991	13,593	2,654	19.5
1992	14,715	3,639	24.7
1993	15,349	3,959	25.8
1994	18,106	4,321	23.9
1995	21,636	4,957	22.9
1996	23,225	5,962	25.7
1997	26,245	8,089	30.8

Kaynak : T.C. Turizm Bakanlığı Turizm İstatistikleri Bülteni, Değişik Yıllar.

5.3. Turizm Gelirlerinin İthalat Giderleri ile Karşılaştırılması

Genellikle turizm giderlerinin, ithalat giderleri ile karşılaştırılmasına rağmen, burada ithalat giderleri turizm gelirleri karşılaştırılacaktır. Böylece bir yıl içerisinde gerçekleştirilen ithalatın ne kadarlık kısmının turizm gelirleri ile karşılandığının incelemesi yapılacaktır. Ülkemizin ithalat giderleri 1963 yılında 688 milyon dolar iken, 1971 yılında 1 milyar dolara, 1973 yılında 2 milyar dolara ve 1977 yılında 6 milyar dolara kadar yükselmiştir. 1978 ve 1979 yıllarında bir miktar gerileyen ithalat harcamalarımız, 1980 yılında 8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 24 Ocak kararlarından sonra hızlı bir artış eğilimine giren ithalat giderlerimiz 1990 yılında 22 milyar dolara, 1993 yılında 29 milyar dolara kadar yükselmiştir. 1994 yılında ise 5 Nisan kararları nedeniyle 23 milyar dolara gerileyen ithalatımız, daha sonraki yıllarda hızlı yükselişine devam ederek, 1997 yılında 49 milyar dolara ulaşmıştır.

Son 25 yıllık dönem Tablo 16 dan incelendiğinde, turizm gelirlerimizdeki artış hızının, ithalat giderlerimizdeki artış hızından fazla olduğu görülür. Bu yüzden, dönem sonunda ithalat giderlerini turizm gelirlerinin karşılama oranı dönem başına oranla daha yüksektir. 1963 yılında turizm gelirlerinin ithalat giderlerimize oranı sadece % 1 iken, bu oran düzgün sayılabilecek bir artışla 1973 yılında % 8 e kadar yükselmiş, izleyen yıllarda ithalat giderlerinin hızlı artışı nedeniyle bir miktar azalmış, 1985 yılından itibaren % 13 ile başlayan artış eğilimi 1994 yılında % 19 a kadar yükselmiş, son yıllarda ise tekrar azalmaya başlamış ve 1997 yılında % 16 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO - 16

TURİZM GELİRLERİNİN İTHALATI KARŞILAMASININ GELİŞİMİ
(1963-1997) (Milyon Dolar)

YILLAR	TURİZM GELİRLERİ	İTHALAT GİDERLERİ	ORANI (%)
1963	8	688	1.1
1964	8	537	1.6
1965	14	572	2.4
1966	12	718	1.7
1967	13	685	1.9
1968	24	764	3.2
1969	37	801	4.6
1970	52	948	5.4
1971	63	1,171	5.4
1972	104	1,563	6.6
1973	172	2,086	8.2
1974	194	3,778	5.1
1975	201	4,739	4.3
1976	181	5,128	3.5
1977	205	5,796	3.5
1978	230	4,599	5.0
1979	281	5,069	5.5
1980	327	7,909	4.1
1981	381	8,933	4.3
1982	370	8,843	4.2
1983	411	9,235	4.5
1984	840	10,757	7.8
1985	1,482	11,343	13.1
1986	1,215	11,105	11.0
1987	1,721	14,158	12.2
1988	2,355	14,335	16.4
1989	2,557	15,792	16.2
1990	3,225	22,302	14.5
1991	2,654	21,047	12.6
1992	3,639	22,871	15.9
1993	3,959	29,428	13.5
1994	4,321	23,270	18.6
1995	4,957	35,709	13.9
1996	5,962	42,464	14.0
1997	8,089	48,657	16.6

Kaynak: T.C. Turizm Bakanlığı

5.4. Turizm Gelirlerinin Ödemeler Bilançosuna Katkıları

Turizm sektörü, Türkiye açısından öncelikle dış ödemeler dengesine net katkısı açısından önemlidir¹³⁸. Bilindiği üzere Türkiye’de, ödemeler bilançosu açığı kronik hale gelmiş ve ekonomik yapının temel özelliklerinden kabul edilmeye başlanmıştır. Planlı dönemde, yıllar itibariyle dış ticaret açığının arttığı, fakat bu açığı turizm ve işçi dövizlerinin kısmen finanse ettiği ve yumuşattığı izlenmektedir. Turizm, çok az dış alım gerektiren ve kısa zamanda döviz getirisi sağlayan, gelirleri, istihdamı, verimliliği arttıran bir ekonomik olaydır. Bu nedenle Türkiye’nin turizmden azami şekilde yararlanması bir zorunluluk halini almıştır.

5.4.1. Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Açıklarına Oranları

Dış ticaret açıklarının ne ölçüde turizm gelirleriyle karşılandığını gösteren Tablo 17 yi incelediğimizde, 1980 yılında 5 milyar dolar olan dış ticaret açığının dalgalı bir azalışla 1988 yılında incelenen dönemin en düşük değeri olan 2.7 milyar dolara kadar gerilediği, daha sonraki yıllarda hızla artarak 1993 yılında 14 milyar dolara ulaştığı, 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle ithalatın önemli ölçüde azalması sonucu 4 milyar dolara gerilediği, izleyen yıllarda tekrar artmaya devam ederek 1997 yılında 21 milyar dolara ulaştığı görülmektedir.

İncelediğimiz dönemin başlangıç yılı olan 1980 yılında dış ticaret açığının % 6.5 i oranında turizm geliri elde edilirken, bu oranın 1988 yılında % 88’e kadar yükseldiği, daha sonraki yıllarda azalmaya başlayarak 1993 yılında % 28 e kadar gerilediği görülmektedir. 1994 yılında ise dış ticaret açığının çok küçük olması nedeni ile ilk defa turizm gelirleri dış ticaret açığının üzerinde gerçekleşmiştir. 1995 yılında % 37.5 olan turizm gelirlerinin dış ticaret açığına oranı, bir sonraki yılda bir miktar azalmasına rağmen 1997 yılında tekrar artarak % 38 olarak gerçekleşmiştir.

¹³⁸ KARLUK, (1998) A.g.k., s.262.

TABLO-17

TURİZM GELİRLERİNİN DIŞ TİCARET AÇIKLARINA ORANLARI

YILLAR	DIŞ TİCARET AÇIĞI (Milyon Dol.)	TURİZM GELİRLERİ (Milyon Dolar)	TURİZM GELİRİNİN DIŞ TİCARET AÇIĞINA ORANI (%)
1980	4,999	327	6.5
1981	4,231	381	9.0
1982	3,097	370	11.9
1983	3,507	441	12.6
1984	3,624	839	23.2
1985	2,975	1,482	49.8
1986	3,648	1,215	33.3
1987	3,968	1,721	43.4
1988	2,673	2,355	88.1
1989	4,167	2,557	61.4
1990	9,555	3,225	33.8
1991	7,326	2,654	36.2
1992	8,191	3,639	44.4
1993	14,160	3,959	28.0
1994	4,216	4,321	102.4
1995	13,212	4,957	37.5
1996	19,424	5,650	29.1
1997	21,315	8,089	38.0

Kaynak: DPT, Aylık Ekonomik Veriler, Çeşitli Aylar

5.4.2. Turizm Gelirleri ve Cari İşlemler Dengesi

1980 yılı sonrasında birkaç yıl haricinde cari işlemler dengemizin sürekli açık verdiği Tablo 18 de görülmektedir. Cari işlemler dengesi yıldan yıla büyük farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin 1980 yılında 3.2 milyar dolar olan açık, sonraki yıllarda bir miktar azalmış 1988 yılında 1.6 milyar dolar fazlaya dönüşmüş, 1989 yılında da yaklaşık 1 milyar dolarlık fazla şeklinde gelişmiştir. 1990 yılında 2.6 milyar dolar açıkla sonuçlanan cari işlemler dengesi izleyen 1991 yılında yaklaşık 300 milyon dolar fazla şeklinde sonuçlanmıştır. 1993 yılında incelenen dönemin en yüksek açık miktarı olan 6.4 milyar dolarlık cari işlemler dengesi, 1994 yılında bu defa incelenen dönemin en yüksek fazlası olan 2.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Son üç yılda cari işlemler dengesi yine önemli açıklarla sonuçlanmıştır.

Turizm gelirlerinin cari işlemler dengesine oranı sadece açık veren yıllar için bir anlam taşımaktadır. Bu oran 1980 yılında % 10 iken izleyen yıllarda dalgalı bir artışla 1985 yılında % 150 ye, 1987 yılında % 214 e yükselmiştir. Cari işlemler dengesinin fazla verdiği birkaç yıl göz ardı edildiğinde, yaptığımız karşılaştırmanın dönemin en yüksek değerine 1992 yılında % 386 ile ulaştığı görülmektedir. İzleyen yıllarda biraz azalan bu oran 1997 yılında % 332 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO-18

TURİZM GELİRLERİNİN CARİ İŞLEMLER DENGESİ İLE KARŞILAŞTIRMASI

YILLAR	CARİ İŞL. DEN. (Milyon Dol.)	TURİZM GELİRLERİ (Milyon Dol.)	TURİZM GELİRLERİNİN ORANI (%)
1980	-3,210	327	-10.2
1981	-2,052	381	-18.6
1982	-1,058	370	-35.0
1983	-1,828	441	-24.1
1984	-1,439	839	-58.3
1985	-990	1,482	-149.7
1986	-1,465	1,215	-82.9
1987	-806	1,721	-213.5
1988	1,596	2,355	147.6
1989	961	2,557	266.1
1990	-2,600	3,225	-124.0
1991	297	2,654	894.0
1992	-943	3,639	-386.0
1993	-6,433	3,959	-61.5
1994	2,631	4,321	164.2
1995	-2,339	4,957	-212.0
1996	-5,380	5,650	-105.0
1997	-2,437	8,089	-332.0

Kaynak : DPT, HM verileri ve T.C. Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri Bülteni, Değişik Yıllar.

Ortaya konan rakamlar, artık ülkemizde turizmden elde edilen döviz gelirlerinin; ödemeler bilançomuz, dolayısıyla ekonomimiz ve kalkınmamız için önemli bir konuma geldiğini göstermektedir.

6. TÜRK TURİZMİNİN GELECEKTEKİ GELİŞME PROJeksiYONLARI

Ülkemizde turizmin gelişim eğilimleri, 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndaki amaç, ilke ve politikalar, yasal ve kurumsal çerçeveler dikkate alınarak, bunun yanı sıra Avrupa Birliği bütünleşme süreci boyutlarında incelenecektir.

7. Plan döneminde Türkiye'ye gelecek turist sayısının 13-17 milyon kişiye, yurtdışına çıkacak vatandaş sayısının ise 4.5-4.8 milyon kişiye ulaşacağı öngörülmektedir. Bu değerlerden hareketle, Türkiye'ye gelen yabancı sayısında 2000 yılı sonu itibariyle %10.9 - 17.0 arasında artış beklenmekte, yurtdışına çıkan vatandaş sayısında ise artış oranı %5.2 - 6.5 oranında artış olacağı tahmin edilmektedir¹³⁹.

Turizm Bakanlığı tarafından yapılan turizm verileri projeksiyonları Tablo-19 da yer almaktadır. Bu projeksiyonlara göre; ülkemize gelen turist sayısı 2000 yılında 11.5 milyon kişiye, turizm geliri 11.5 milyar dolara, 2005 yılında ise turist sayısının 14.5 milyon kişiye, turizm gelirlerinin 17.8 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.

TABLO - 19

TÜRKİYE'YE 1999-2005 YILLARI ARASINDAKİ GELECEK YABANCI VE TURİZM GELİRLERİNİN TAHMİNİ DEĞERLERİ

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Turist Sayısı (Milyon Kişi)	10.9	11.5	12.1	12.7	13.3	13.9	14.5
Turizm Geliri (Milyon Dolar)	10,416	11,436	12,527	13,693	14,938	16,264	17,676

Kaynak: T.C. Turizm Bakanlığı İstatistikleri, 1998.

Konaklama kapasitelerine yönelik yapılan tahminlerde ise Turizm Bakanlığından belgeli yatak kapasitesinin, inşa halinde ve proje aşamasındaki tesislerin tamamlanması ile 7. Plan döneminin son yılı olan 2000 yılında yaklaşık 800 bin yatak olması beklenmektedir.

Ülkemize yönelik turizm talebinin 1997 yılı verilerine göre %62'sinin OECD ülkelerinden oluştuğu bilinmektedir. Turizm gelirlerimizin önemli bir kısmının da AB üyesi olan OECD ülkelerinden sağlandığı bilinmektedir¹⁴⁰. AB ile bütünleşme sürecinde

¹³⁹ 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı "1996-2000", DPT Yayını, Ankara, 1995, s.163.

¹⁴⁰ TUNÇ-SAÇ, A.g.k., s.108.

Türkiye'nin turizm politika ve planlarını gözden geçirmesi, ileride AB tam üyeliği gerçekleştiğinde, sıkıntı yaşamamak açısından önemlidir. Fakat söz konusu ülkeler ile turizm faaliyetlerine yönelik ilişkilerimizin yoğun bir şekilde sürdürülmesi açısından turizm sektöründe mevcut kurumsal yapımızın, yeniden yapılanması yaklaşımı ele alınmalıdır.

Üçüncü Bölüm

TURİZMDE RAKİP ÜLKELERLE TÜRK TURİZMİNİN EKONOMİK KARŞILAŞTIRMASI VE TÜRK TURİZMİNİN GELECEĞİ

1. DÜNYA TURİZMİNİN GELİŞİMİ

Öncelikle, dünyada uluslararası turizmin 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki gelişimini ve daha sonra 2020 yılına kadar yapılan projeksiyonları incelememiz yararlı olacaktır.

1.1. Dünya Turizminin 1950-1997 Yılları Arasında Gelişimi

1950 yılında 25 milyon olan uluslararası turizme katılan insan sayısı, 1964 yılında 100 milyona, 1974 yılında 200 milyona, 1983 yılında 300 milyona, 1988 yılında 400 milyona ve 1997 yılında 613 milyona ulaşmıştır. Bu dönemde 1982 deki %0.4 lük azalma dışında her yıl değişen oranlarda uluslararası turist sayısı sürekli artmıştır. İncelenen dönem içerisinde, en yüksek yıllık artış oranı 1964 yılında %16 olarak gerçekleşmiştir.

1989-1992 yılları arasında uluslararası turist girişleri ortalama %5.6 artmış iken, 1993-1997 yılları arasında ortalama artış hızı yavaşlayarak %4.3

olmuştur. Bu azalmanın nedenleri; başlıca endüstrileşmiş ülkelerde artan işsizliğin devam etmesi ve 1997 yılında başlayan Asya Finans Krizi gösterilmektedir¹⁴¹.

Dünyada uluslararası turizmden elde edilen gelirlerin toplamı 1950 yılında sadece 2 milyar dolar iken, 1964 yılında 10 milyar dolara, 1977 yılında 50 milyar dolara, 1980 yılında 100 milyar dolara, 1988 yılında 200 milyar dolara ve 1997 yılında 444 milyar dolara yükselmiştir. 1989-1992 yılları arasında uluslararası turist girişlerinin yıllık ortalama %5.6 artışına rağmen 1993-1997 yılları arasında artış hızı yavaşlayarak %4.3 olarak gerçekleşmiştir. Bu azalışın nedenleri, yukarıda bahsedilen turist sayısı azalma nedenleri ile aynıdır. İncelenen son 48 yıllık dönemde dünya turizm gelirleri, 1982 yılındaki %6 lık gerileme dışında bir önceki yıla göre sürekli artmıştır.

Son yılların verilerine göre uluslararası turizmden elde edilen gelirler GSMH ların %1.44 üne, mal ve hizmet ihracatlarının %8.07 sine ve hizmetler sektöründen elde edilen gelirlerin %34.2 sine karşılık gelmektedir¹⁴².

Dünya turizminin 1950 yılından bu yana turist sayısı yönünden 24 kat büyümesine rağmen, turizm gelirleri yönünden 211 kat büyüdüğü Tablo 20 den görülmektedir. Bu durum turist başına harcamaların ortalama olarak yükseldiğini göstermektedir. 1950 yılında turist başına ortalama harcama 83 dolar iken, bu rakam 1997 yılında 724 dolara yükselmiştir.

1995 yılı sonu itibariyle dünya turistik yatak kapasitesi 24.3 milyon adettir. Bu kapasite içerisindeki %45 lik paya karşılık gelen 11 milyon yatak Avrupa'da, %35 paya karşılık gelen 8.5 milyon yatak ise Amerika'da bulunmaktadır¹⁴³.

¹⁴¹ **Tourism Market Trends**, WTO Yayını, Madrid, 1998, s.1.

¹⁴² **Yearbook of Tourism Statistics**, WTO Yayını, Vol. I, 49 th Ed., Madrid, 1997, s.4.

¹⁴³ **Tourism Market Trends**, WTO Yayını, Madrid, 1997, s.14.

TABLO-20

DÜNYA ULUSLARARASI TURİST GİRİŞLERİ VE TURİZM GELİRLERİ
(1950-1997)

YILLAR	Uluslararası Turist Girişleri		Uluslararası Turizm Gelirleri	
	Bin Kişi	Yıllık Değişim (%)	Milyon Dolar	Yıllık Değişim(%)
1950	25,282		2,100	
1960	69,320	10.61	6,867	12.58
1961	75,323	8.66	7,284	6.07
1962	81,381	8.04	8,029	10.23
1963	90,071	10.68	8,887	10.69
1964	104,601	16.13	10,073	13.35
1965	112,863	7.90	11,604	15.20
1966	119,980	6.31	13,340	14.96
1967	120,782	8.17	14,458	8.38
1968	131,201	1.09	14,990	3.68
1969	143,511	9.38	16,800	12.07
1970	165,787	15.52	17,900	6.55
1971	178,853	7.88	20,850	16.48
1972	189,129	5.75	24,621	18.09
1973	198,906	5.17	31,054	26.13
1974	205,667	3.40	33,822	8.91
1975	222,290	8.08	40,702	20.34
1976	228,873	2.96	44,436	9.17
1977	249,264	8.91	55,637	25.21
1978	267,076	7.15	68,845	23.74
1979	283,089	6.00	83,340	21.05
1980	287,493	1.56	105,313	26.37
1981	288,625	0.39	107,459	2.04
1982	287,553	-0.37	100,913	-6.09
1983	291,645	1.42	102,473	1.55
1984	318,851	9.33	112,707	9.99
1985	327,853	2.82	117,643	4.38
1986	338,993	3.40	142,415	21.06
1987	362,295	6.87	174,609	22.61
1988	395,024	9.03	202,556	16.01
1989	426,636	8.00	219,477	8.35
1990	458,331	7.43	266,207	21.29
1991	463,647	1.16	272,684	2.43
1992	503,148	8.52	310,788	13.97
1993	517,876	2.93	317,794	2.25
1994	544,468	5.13	351,624	10.65
1995	563,641	3.52	399,004	13.47
1996	595,000	5.50	434,000	8.10
1997	613,000	3.00	444,000	2.30

Kaynak : WTO

1.1.1. Dünyada En Çok Turist Çeken Ülkeler

Tablo 21 den görüldüğü gibi, 1990-1997 yılları arasında en çok turist çeken ülke hep Fransa olmuştur. Bu dönemde ikinci sırada ABD'yi, üçüncü sırada İspanya'yı, dördüncü sırada İtalya'yı görmekteyiz. İngiltere ise 1990 yılında yedinci sırada iken, son 3 yılda beşinci sırada yer almıştır. Son 2 yılda altıncı sırada yer alan Çin, 1990 yılında onikinci sırada yer almıştır.

TABLO-21

EN ÇOK TURİST ÇEKEN İLK 20 ÜLKE (1990-1997)

YILLAR				ÜLKE	TURİST SAYISI (BİN KİŞİ)		
1990	1995	1996	1997		1990	1996	1997
1	1	1	1	Fransa	52,497	62,406	66,800
2	2	2	2	ABD	39,363	46,489	49,038
3	3	3	3	İspanya	34,085	40,541	43,403
4	4	4	4	İtalya	26,679	32,853	34,087
7	5	5	5	İngiltere	18,013	25,293	25,960
12	8	6	6	Çin	10,484	22,765	23,770
27	9	9	7	Polonya	3,400	19,410	19,514
8	7	7	8	Meksika	17,176	21,405	18,667
10	11	10	9	Kanada	15,209	17,329	17,610
16	12	12	10	Çek Cumhuriyeti	7,278	17,000	17,400
5	6	8	11	Macaristan	20,510	20,674	17,248
6	10	11	12	Avusturya	19,011	17,090	16,642
9	13	13	13	Almanya	17,045	15,205	15,828
-	18	14	14	Rusya	-	14,587	15,350
11	14	16	15	İsviçre	13,200	10,600	11,077
19	15	15	16	Hong Kong	6,581	11,703	10,406
13	16	18	17	Yunanistan	8,873	9,233	10,246
14	17	17	18	Portekiz	8,020	9,730	10,100
24	20	19	19	Türkiye	4,799	7,966	9,040
21	21	20	20	Tayland	5,299	7,192	7,263
				Toplam 20	327,522	429,471	439,449
				Toplam Dünya	457,647	594,827	612,835

Kaynak: WTO

1997 yılı verilerine göre, en çok turist çeken diğer ülkeler sırasıyla Polonya, Meksika, Kanada, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Avusturya, Almanya, Rusya, İsviçre, Hong Kong, Yunanistan, Portekiz, Türkiye ve Tayland'dır. Bu ilk

20 ülke, 1997 yılında uluslararası turizme katılanların toplam %72 sini ülkesine çekmiştir.

TABLO-22

EN ÇOK TURİZM GELİRİ ELDE EDEN İLK 20 ÜLKE (1990-1997)

YILLAR				ÜLKE	TURİZM GELİRLERİ (MİLYON DOLAR)		
1990	1995	1996	1997		1990	1996	1997
1	1	1	1	ABD	43,007	69,908	75,056
3	2	2	2	İtalya	20,016	30,018	30,000
2	3	3	3	Fransa	20,184	28,357	27,947
4	4	4	4	İspanya	18,593	27,654	27,190
5	5	5	5	İngiltere	14,940	19,296	20,569
6	6	6	6	Almanya	14,288	17,567	16,418
7	7	7	7	Avusturya	13,417	13,990	12,393
25	10	9	8	Çin	2,218	10,200	12,074
14	14	12	9	Avustralya	4,088	8,811	9,324
11	8	8	10	Hong Kong	5,032	10,836	9,242
9	12	11	11	Kanada	6,339	8,868	8,928
13	13	13	12	Tayland	4,326	8,664	8,700
65	15	14	12	Polonya	358	8,400	8,700
12	11	15	13	Singapur	4,904	7,965	7,993
8	9	10	14	İsviçre	7,411	8,891	7,960
10	16	16	15	Meksika	5,467	6,934	7,530
-	16	18	16	Rusya	-	6,875	7,318
21	21	20	17	Türkiye	3,225	5,962	7,000
16	17	18	18	Hollanda	3,636	6,256	6,597
26	20	19	19	Endonezya	2,105	6,087	6,589
15	18	21	20	Belçika	3,721	5,893	5,997
				Toplam 20	197,275	317,428	323,525
				Toplam Dünya	268,310	433,863	443,770

Kaynak : WTO

1.1.2. Dünyada En Çok Turizm Geliri Elde Eden Ülkeler

1990-1997 yılları arasında dünyada en çok turizm geliri elde eden ilk 7 ülke, Tablo 22 de görüldüğü gibi, hep aynı ülkeler olmuştur. Birinci sırada ABD yer alırken, 1990 yılında üçüncü sırada yer alan İtalya son 3 yılda ikinci olmuştur. Fransa ise 1990 yılındaki ikinci sıradaki yerini İtalya'ya bırakarak, son yıllarda üçüncü sırada yer almaktadır. Dördüncü sırada İspanya, beşinci sırada İngiltere, altıncı sırada Almanya, yedinci sırada Avusturya'dır. Sekizinci

sırada ise, 1990 yılında yirmibeşinci sırada yer alan ve son yıllarda turizm gelirleri oldukça artan Çin bulunmaktadır.

1997 yılı verilerine göre en çok turizm geliri elde eden dokuzuncu ülke Avustralya olmakta, bu ülkeyi sırasıyla Hong Kong, Kanada, Tayland, Polonya, Singapur, İsviçre, Meksika, Rusya, Türkiye, Hollanda, Endonezya ve Belçika izlemektedir.

Ülkemizin 1997 yılı turizm geliri WTO verilerine göre 7 milyar dolar olarak görünmesine karşın, gerçekleşme Tablo 12 den görüleceği gibi 8 milyar dolar olmuştur.

1.1.3. Bölgesel Turizm Eğilimleri

1988-1997 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde uluslararası turist girişlerindeki eğilimlere bakıldığında, 10 yılın ikinci yarısında dünya çapında turist varışlarının büyüme oranının ilk yarısındaki %6.2 den, %4.3 e düştüğünü görürüz. 1988-1997 yılları arasındaki 10 yıllık dönemin tamamı için yıllık ortalama %5 dir. Aşağıda görüldüğü üzere, bu ortalamalar bir bölgeden diğerine göre geniş değişiklikler yansıtmaktadır.

Doğu Asya ve Pasifik, ortalama olarak 10 yıllık dönem boyunca yılda %7.5 büyüme kaydederek en iyi konuma sahip olmuştur. Güney Asya 10 yılın ikinci yarısında daha hızlı bir büyüme kaydeden dünyada tek bölge olmuştur. Ortadoğu ise tüm dönem boyunca sabit bir büyüme göstermektedir. Güney Asya'da geleneksel Avrupa pazarlarından bölgeye uzun mesafe tatil seyahatlerindeki sürdürülen büyümenin yanı sıra, Hindistan'ın güçlü bir turizm büyümesi başlıca katkılardan biri olmuştur.

10 yılın ikinci yarısında Avrupa, Afrika ve Amerika'da büyüme önemli ölçüde azalmıştır. Bununla beraber Orta ve Doğu Avrupa'ya turizmde önemli bir artışın olması nedeniyle, Avrupa beklenenden daha fazla artış göstermiştir. Afrika'da ise sonuçlar büyük ölçüde Kuzey Afrika'nın beklenmeyen durumundan kaynaklanmıştır.

Hacim olarak 1988 ve 1997 yılları arasında dünya çapında toplam turist sayısı 219 milyondan daha fazla artmıştır. Avrupa bu artışa %55 civarında

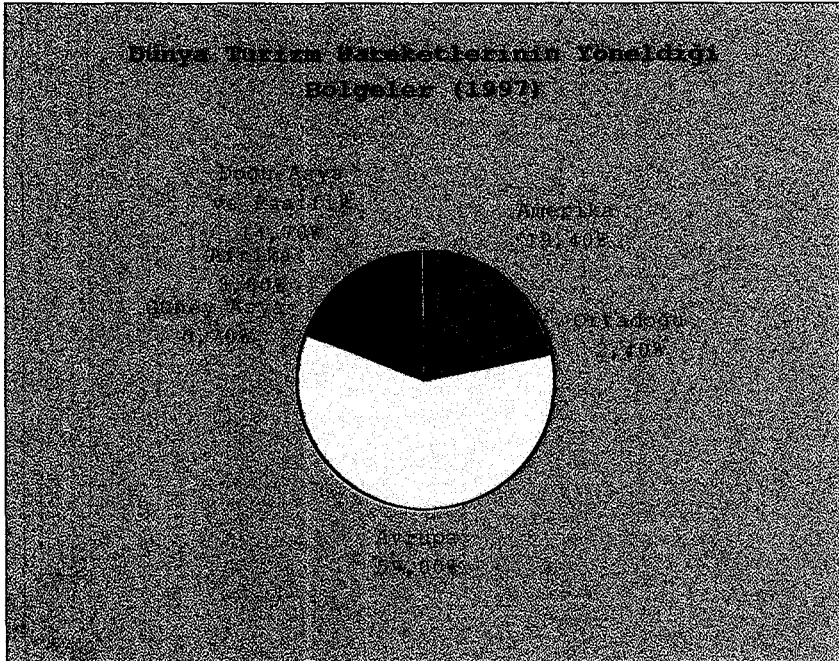
katkıda bulunmuştur. Bunu, Doğu Asya ve Pasifik yaklaşık %20 ile ve Amerika yaklaşık %17 ile izlemiştir.

Uluslararası turizm gelirlerindeki büyüme eğilimi, turist sayılarına benzer durumdadır. Doğu Asya ve Pasifik, 10 yıllık dönem boyunca en yüksek gelişme oranını göstermiştir. Bunları, turizm gelirlerinde dünya ortalama artışlarının üstünde olan tüm bölgeler ve Amerika ile Güney Asya izlemiştir.

Ortadoğu'da, Mısır turizminin canlanması yansiyarak, 10 yılın ikinci yarısında ikinci hızlı gelişmeyi göstermiştir. Değer olarak turizm gelirleri 1988-1997 yılları arasında 239 milyar ABD dolarından fazla artmıştır. Bunun %44.6 sı Avrupa'ya aittir. Bunu Amerika (%28.9) ve Doğu Asya ile Pasifik (%22) izlemektedir.

Uluslararası turizm hareketlerinin yöneldiği bölgelerin % dağılımı Şekil 4 de görülmektedir. Buna göre en çok turisti Avrupa, Amerika, Doğu Asya ve Pasifik Bölgesi çekmektedir.

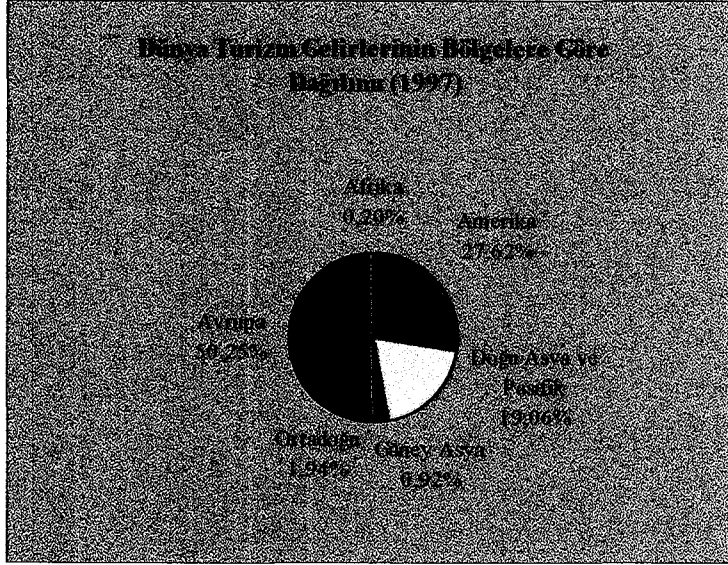
ŞEKİL-4

Kaynak: WTO

Uluslararası turizmden elde edilen gelirlerin 1997 yılında bölgelere göre dağılımını Şekil 5 de incelediğimizde, ilk üç sırada Avrupa, Amerika, Doğu Asya ve Pasifik olduğunu görmekteyiz. Zaten bu üç bölgenin toplamı %95 olmakta, diğer üç bölge olan Afrika, Orta Doğu ve Güney Asya'ya sadece %5 lik bir pay kalmaktadır.

ŞEKİL-5

Kaynak: WTO

Dünya uluslararası turizmde en fazla harcama yapan ülkeler içinde Almanya 51 milyar dolar ile birinci sırada yer almaktadır. Bu ülkeyi sırasıyla İngiltere, Fransa, İtalya, Avusturya, Hollanda, Rusya, Belçika, İsviçre ve İsveç takip etmektedir¹⁴⁰.

1.2. Dünya Turizminin Önümüzdeki Dönemde Olası Gelişimi

Dünya Turizm Örgütü (WTO) tarafından uluslararası turizmin geçmiş yıllardaki gelişimi baz alınarak, 2020 yılında ulaşacağı boyut konusunda bir tahmin çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada, dünya genelinde potansiyel seyahat rakamlarının ortalama %7 büyüyeceği tahmin edilmiştir. Bölgeler itibariyle en büyük artışın %14 ile Avrupa'da %10 ile Doğu Asya ve Pasifik'de, % 8 ile

¹⁴⁰ Tourism Market Trends, WTO Yayını, Madrid, 1988, s.9.

Amerika % 5 ve Güney Asya'da % 1 lik büyümelerin olacağı hesap edilmektedir¹⁴⁵.

1.2.1. Turist Sayısı Yönünden Gelişim

Baz yılı olarak alınan 1995 yılında dünyada toplam uluslararası turizme katılanların sayısı 564 milyon iken, 2000 yılında 692 milyona, 2010 yılında 1 milyara, 2020 yılında ise 1.6 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Tablo 23 den görüleceği gibi bölgeler itibariyle en yüksek oranlı artışlar Doğu Asya ve Pasifik, Orta Doğu ve Güney Asya'da gerçekleşecektir.

TABLO-23

DÜNYADA ULUSLARARASI TURİZME KATILANLARIN TAHMİNİ GELİŞİMİ (1995-2020) (Milyon Kişi)

BÖLGE	BAZ YILI	TAHMİNLER		
	1995	2000	2010	2020
Afrika	20	27	46	75
Amerika	111	134	195	285
Doğu Asya ve Pasifik	80	116	231	438
Avrupa	335	390	527	717
Orta Doğu	14	19	37	69
Güney Asya	4	6	11	19
Toplam Dünya	564	692	1,047	1,602

Kaynak: WTO

2020 yılında dünyada en çok turist çeken ülkenin, 137 milyon kişiyle, Çin'in olacağı tahmin edilmektedir. 1995-2000 yılları arasında Çin'in gelen turist sayısını yıllık ortalama % 8 artırarak, toplam pazar payını % 8.6 ya çıkaracağı WTO tarafından hazırlanan ve aşağıda yer alan Tablo 24 den görülmektedir. 2020 yılında en çok turist çekecek diğer ülkeler sırasıyla ABD, Fransa, İspanya, Hong Kong, İtalya, İngiltere, Meksika, Rusya ve Çek Cumhuriyeti olacaktır.

¹⁴⁵ **Tourism 2020 Vision**, WTO Yayını, Madrid, 1998, s.3.

TABLO-24

2020 YILINDA ENÇOK TURİST ÇEKECEK ÜLKELER

ÜLKELER	TURİST SAYISI (Milyon)	PAZAR PAYI %	1995-2020 YILLARI YILLIK %BÜYÜME
1 Çin	137.1	8.6	8.0
2 ABD	102.4	6.4	3.5
3 Fransa	93.3	5.8	1.8
4 İspanya	71.0	4.4	2.4
5 Hong Kong	59.3	3.7	7.3
6 İtalya	52.9	3.3	2.2
7 İngiltere	52.8	3.3	3.0
8 Meksika	48.9	3.1	3.6
9 Rusya	47.1	2.9	6.7
10 Çek Cumhuriyeti	44.0	2.7	4.0
Toplam (1-10)		708.8	44.2

Kaynak : WTO

Yapılan tahminlere göre 2020 yılında en çok turist gönderen ülke yine Almanya olacaktır. Toplam uluslararası turizme katılanların sayısı içerisindeki Almanların payı %10 olacaktır. O dönemde en çok turist gönderecek ülkelerin sırasıyla Japonya, ABD, Çin, İngiltere, Fransa, Hollanda, Kanada, Rusya ve İtalya olacağı Tablo 25 de görülmektedir.

TABLO - 25

2020 YILINDA ENÇOK TURİST GÖNDERECEK ÜLKELER

ÜLKELER	TURİST SAYISI (Milyon kişi)	PAZAR PAYI %
1 Almanya	163.5	10.2
2 Japonya	141.5	8.8
3 ABD	123.3	7.7
4 Çin	100.0	6.2
5 İngiltere	96.1	6.0
6 Fransa	37.6	2.3
7 Hollanda	35.4	2.2
8 Kanada	31.3	2.0
9 Rusya	30.5	1.9
10 İtalya	29.7	1.9
Toplam (1-10)	788.9	49.2

Kaynak: WTO

1.2.2. Turizm Gelirleri Yönünden Gelişim

1995 yılında 399 milyar dolar olan toplam uluslararası turizm gelirlerinin, 2020 yılında 2 trilyon dolara ulaşacağı WTO tarafından yapılan çalışmada hesaplanmıştır. Bu, turizm sektörünü önemli ölçüde büyüyeceğini gösteren bir veridir. Bu çalışmada, turizm hareketlerinin özellikle Akdeniz, Hint Okyanusu ve Balkan ülkelerinde daha yüksek oranda gelişeceği ortaya konmuştur¹⁴⁶.

2. RAKİP ÜLKELERDE TURİZMİN GELİŞİMİ

Türkiye turizmde önemli bir gelişme kaydetmesine rağmen, henüz sahip olduğu turistik değerlerden ve potansiyelden yeterince fayda-landırmamaktadır. Bu konuda turizm politikamızdaki hataların yanında, turist üreten ülkelere olan coğrafi uzaklıkta etkili olmaktadır¹⁴⁷. Ayrıca, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar da yine turizmimizi olumsuz yönde etkilemektedir¹⁴⁸.

Akdeniz'in sahip olduğu çeşitli özellikler, dünya turizminde önemli bir çekim alanı durumuna gelmesini sağlamaktadır. Akdeniz'in bu çekim özellikleri; Avrupa ve Kuzey ülkelerine coğrafi yakınlığı, deniz, kum ve güneş olanaklarından en üst derecede yararlanılabilmesi, rekreatif yönden zenginlikleri, bugünkü Batı dünyasının temellerini oluşturan büyük antik uygarlıkların bıraktığı son derece zengin kültürel miras, daha yakın tarihsel bağların yarattığı alışkanlıklar ve yaşayan özgün kültürlerdir¹⁴⁹.

Ülkemiz, Akdeniz'e kıyısı bulunan ve turizmi geliştirmeye çalışan diğer ülkelerle bir rekabet içerisinde. Bu ülkelerin turizm politikaları uygulamaları ve ekonomileri içerisindeki turizm sektörünün yeri, ülkemiz açısından izlenmesi gereken konulardır. Biz de bu çalışmada, turizmde rakibimiz sayılabilecek 11 ülkeyi; turist sayıları, turizm gelirleri, GSMH içindeki turizm gelirlerinin payı ve ödemeler bilançosuna katkıları yönünden incelemeye çalıştık. Bu 11 ülkenin 5

¹⁴⁶ **Tourism 2020 Vision**, WTO Yayını, Madrid, 1998, s.4.

¹⁴⁷ İÇÖZ, (1990) A.g.k., s.212.

¹⁴⁸ Güneş M.ARIKDAL, "Yıllara Göre Seçilmiş Ülkelerden Türkiye'ye Gelen Yabancı Sayısının Satınalma Gücü Paritesi Temeline Göre Hesaplanmış Değişkenlerle Açıklanması", TURİZM YILLIĞI 1988-1989, Ankara 1990, s.218.

¹⁴⁹ Michel GRENON - Michel BATISSE, **Mavi Plan, Akdeniz Havzasının Geleceği**, Çevre Bakanlığı Yayını, Ankara, 1992, s.194.

tanisi AB üyesi (İspanya, İtalya, Fransa, Portekiz, Yunanistan), 1 tanesi Orta Doğu ülkesi (Mısır) 3 tanesi Kuzey Afrika ülkesi (Fas, Tunus, Cezayir) ve sonuncusu da Doğu Akdeniz ülkeleridir (Kıbrıs ve İsrail).

2.1. Fransa Ekonomisinde Turizm

Fransa uluslararası dünya turizmde en çok turist çeken ülke durumundadır. Son yılların verilerine göre uluslararası turizme katılan her 10 kişiden 1 kişi Fransa'yı ziyaret etmektedir. Diğer taraftan Fransa en çok turizm geliri elde eden ilk üçüncü ülkedir. Bu nedenle Fransa'ya ilişkin turizm verilerinin dikkatle incelenmesi gerekmektedir.

2.1.1. Turist Sayıları

Dünya ülkeleri içerisinde en çok turistin ziyaret ettiği ülke olan Fransa, 1990 yılında 52 milyon turisti, 1993 yılında 61 milyon turisti, 1997 yılında ise 67 milyon turisti ülkesine çekmiştir. Son 8 yılda Fransa'ya giden turistlerin sayısal artışlarına rağmen, dünya turizmi içerisindeki payının bir miktar azaldığı görülmektedir. Tablo 26 da 1990-1994 yıllarında Fransa'ya gelen turist sayısının dünya turizmi içerisindeki payının %12 olduğu, 1994 ve 1995 yıllarında %11 e, 1996 da %10 a kadar gerilediği, 1997 yılında ise tekrar %11 e yükseldiği görülmektedir.

2.1.2. Turizm Gelirleri

Fransa'nın dünyanın en çok turist çeken ülkesi olmasına rağmen, turizm gelirleri yönünden dünya sıralamasında daha aşağıda olduğunu belirtmiştik. Bunun açıklaması, Fransa'ya giden turistlerin kişi başına daha az turistik tüketim yaptığı şeklindedir. Bu ise, turistlerin Fransa'da ortalama kalış süreleri ve Fransa'da satın aldıkları turistik ürünlerin nisbi fiyatları ile ilgilidir. Fransa'nın uluslararası turizmden elde ettiği gelir 1991 yılında 21 milyar dolar iken, 1994 yılında 25 milyar dolara, 1998 yılında 28 milyar dolara yükselmiştir. Son 7 yıllık dönemde Fransa'nın turizmden elde ettiği gelirler rakamsal olarak artmasına rağmen, dünya turizmi içerisindeki payı giderek azalmıştır. 1991 yılında %8 olan Fransa'nın dünya turizm gelirleri içerisindeki

payı, 1994 yılında %7 ye, 1997 yılında ise %6 ya gerilemiştir. Bu rakamlar, dünya turizmi içerisinde Fransa'nın çekiciliğini giderek kaybettiğini göstermektedir.

TABLO-26

FRANSA'YA GELEN TURİST SAYILARI VE TURİZM GELİRLERİ

YILLAR	TURİST SAYILARI (Bin kişi)	DÜNYA PAYI%	TURİZM GELİRLERİ (Milyon Dolar)	DÜNYA PAYI%
1990	52,496	11.5	--	--
1991	55,041	11.9	21,375	7.8
1992	59,740	11.9	25,051	8.1
1993	60,565	11.7	23,564	7.4
1994	61,312	11.3	24,678	7.0
1995	60,110	10.7	27,527	6.9
1996	61,500	10.3	28,241	6.5
1997	66,800	10.9	27,947	6.3

Kaynak : WTO

2.1.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı

Fransa ekonomisinde turizm gelirlerinin payının 1991-1996 döneminde %1.8 ile %1.9 arasında dalgalandığı, fakat 1997 yılında %2.1 olarak gerçekleştiği Tablo 27 de yer almaktadır. 1997 yılındaki bu oransal artışın nedeni bir miktar gerileyen turizm gelirleri değil, önemli miktarda negatif büyüme gösteren 1997 yılı GSMH'sıdır.

2.1.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı

Tablo 27 de görüldüğü gibi 1991 yılında Fransa, mal ihracatının %10 u kadar turizm geliri elde etmiş iken, bu oran 1992 yılında %11 e, 1993 yılında ise %12 ye kadar yükselmiş, izleyen yıllarda düşerek, 1997 yılında %10 olarak gerçekleşmiştir.

2.1.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri

Fransa 1991 yılında 6.5 milyar dolarlık cari işlemler açığı verdiğinde 21 milyar dolarlık, yani cari işlemler açığının yaklaşık 3 katı turizm geliri elde

etmiştir. 1992 yılından itibaren Fransa, cari işlemler dengesini hep fazla vererek kapatmıştır. Bu cari işlemler fazlası rakamları 1992 yılında 4 milyar dolar iken,

TABLO - 27

**FRANSA'DA ULUSLARARASI TURİZMİN EKONOMİDEKİ YERİNE
İLİŞKİN VERİLER (1991-1997) (Milyon Dolar)**

YILLAR	GSMH'DA PAYI (%)	İHRACATA ORANI (%)	CARI İŞLEMLER DENGESİ İLE KARŞILAŞTIRMASI	
			CARI İŞLEMLER DENGESİ	TURİZM GELİRİ
1991	1.8	10.2 (a)	-6,518	21,375
1992	1.9	11.0 (a)	3,893	25,051
1993	1.9	11.8 (a)	8,990	23,564
1994	1.9	11.0 (a)	7,033	24,678
1995	1.8	10.2 (a)	16,443	27,527
1996	1.9	10.7 (a)	13,900	28,241
1997	2.1	9.9 (a)	19,108	27,947

Kaynak: WTO, OECD, EUROSTAT

(a) Mal İhracatı.

1993 yılında 9 milyar dolara yükselmiş, 1994 yılında 7 milyar dolara gerilemiş, 1995 yılında ise 16 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Tablo 27 den görüldüğü gibi Fransa'nın 1996 yılındaki cari işlemler fazlası bir önceki yıla göre biraz gerileyerek 14 milyar dolar olmuş, 1997 yılında ise artarak 19 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1992-1997 yıllarında 3 ile 19 milyar dolar arasında cari işlemler fazlası veren Fransa'da, aynı dönemde turizmden 24 ile 28 milyar arası döviz geliri elde edilmiştir. Bu rakamlar Fransa'nın cari işlemler dengesinde, turizm gelirlerinin ne ölçüde önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü, turizm gelirlerinin olmaması durumunda, Fransa'da değil cari işlemler fazlası, önemli miktarlarda cari işlemler açıklarının ortaya çıkması söz konusu olabilirdi.

2.2. İspanya Ekonomisinde Turizm

İspanya son 8 yılda dünyada en çok turist çeken üçüncü ülke olurken, en çok turizm geliri elde eden dördüncü ülkedir. Son yıllarda İspanya'nın ülkesine

çektığı turist sayısında ve elde ettiği turizm gelirlerinde önemli artışlar meydana gelmiştir. Bu sayede İspanya, her yıl büyüyen dünya turizmi içerisinde yerini koruyabilmiştir. İspanya halâ uluslararası turizmde ilgi çeken bir ülke konumundadır.

2.2.1. Turist Sayıları

İspanya 1991 yılında 34 milyon turist ağırlarken, bu sayı 1994 yılında 39 milyona, 1997 yılında ise 43 milyona ulaşmıştır. Son 7 yıllık dönemde İspanya'ya gelen turist sayısı yaklaşık 9 milyon artmıştır. Bir başka deyişle, bu dönemde İspanya'yı ziyaret eden turist sayısı %27 lik bir artış göstermiştir. Dünyada uluslararası turizme katılanlar içerisinde İspanya'yı ziyaret edenlerin oranı pek değişmemiş, %7 civarında gerçekleşmiştir.

2.2.2. Turizm Gelirleri

İspanya'nın gelen turist sayısı yönünden dünyada ilk üçüncü sırada olmasına rağmen elde ettiği gelir yönünden dördüncü sırada olduğunu belirtmiştik. Dünya turizm gelirlerinden aldığı pay dönem başında (1991) %7 iken, bu oran giderek azalmış ve 1997 yılında %6 olarak gerçekleşmiştir. Turist sayısı yönünden dünya payını koruyabilen İspanya, turizm geliri yönünden payını son 7 yılda 1 puan düşürmüştür.

TABLO - 28

İSPANYA'YA GELEN TURİST SAYILARI VE TURİZM GELİRLERİ

YILLAR	TURİST SAYILARI (Bin Kişi)	DÜNYA PAYI (%)	TURİZM GELİRLERİ (Milyon Dolar)	DÜNYA PAYI (%)
1991	34,181	7.4	19,126	7.0
1992	36,492	7.3	22,180	7.1
1993	37,268	7.2	19,741	6.2
1994	39,341	7.2	21,465	6.1
1995	39,324	7.0	25,701	6.5
1996	41,295	6.9	28,428	6.6
1997	43,403	7.1	27,190	6.1

Kaynak: WTO

Tablo 28 den görüldüğü gibi, incelediğimiz dönemde İspanya'nın turizm gelirleri önemli miktarda artmıştır. 1991 yılında 19 milyar dolar olan İspanya'nın turizm geliri, 1994 yılında 21 milyar dolara, 1996 yılında 28 milyar dolara kadar yükselmiş, son olarak 1997 yılında biraz azalarak 27 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

2.2.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı

İspanya'nın incelenen son 7 yıllık dönemde GSMH içerisindeki turizm gelirleri payının düzenli bir artış trendi izlediği Tablo 29 da görülmektedir. Bu trend, dönem başında (1991 yılı) %3.6 ile başlamış, dönem sonunda (1997 yılı) %5.4 ile sonuçlanmıştır. Bu pay artışının nedeni; artan turizm gelirlerine karşın, pek de artmayan GSMH rakamlarıdır.

2.2.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı

İspanya'nın mal ihracatına turizm gelirlerinin oranının %32 olduğu 1991 yılı değerinin, 1992 yılında %34 e yükseldiği, takip eden yıllarda azalmaya başlayarak 1995 yılında %26 ya kadar gerilediği, 1996 yılında ise %28 olarak gerçekleştiği Tablo 29 da yer almaktadır. Yine aynı tabloda İspanya'nın 1997 yılı mal ve hizmet ihracatı içerisinde turizm gelirlerinin payının %18 olduğu görülmektedir.

2.2.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri

İspanya'nın 1991 den bu yana cari işlemler dengesine baktığımızda, 1995 yılı dışında, hep açık verdiğini Tablo 29 da görmekteyiz. 1991 yılında yaklaşık 17 milyar dolar cari işlemler dengesi açığı veren İspanya, aynı yıl turizm gelirlerinden 19 milyar dolarlık döviz kazanmıştır. Bu rakamlar turizm gelirlerinin cari işlemler dengesinin çok daha fazla açık vermesini nasıl önlediğini ortaya koymaktadır. Cari işlemler dengesi açığı 1992 yılında 18 milyar dolara yükselmiş, 1993 yılında açık 4 milyar dolara gerilemiş, 1994 yılında yine 6 milyar dolar açık veren cari işlemler dengesi, 1995 yılında 1.3 milyar dolar fazla vermiştir. 1996 ve 1997 yıllarında cari işlemler dengesi sırasıyla, 1.3 milyar dolar ve 2.8 milyar dolar açık vermiştir.

TABLO - 29

**İSPANYA'DA ULUSLARARASI TURİZMİN EKONOMİDEKİ YERİNE
İLİŞKİN VERİLER (1991-1997) (Milyon Dolar)**

YILLAR	GSMH'DA PAYI (%)	İHRACATA ORANI (%)	CARİ İŞLEMLER DENGESİ İLE KARŞILAŞTIRMASI	
			CARİ İŞLEMLER DENGESİ	TURİZM GELİRLERİ
1991	3.6	32.4 (a)	-16,700	19,126
1992	3.8	33.6 (a)	-18,300	22,180
1993	4.1	31.9 (a)	-4,200	19,741
1994	4.4	29.1 (a)	-6,000	21,465
1995	4.7	26.0 (a)	1,300	25,701
1996	5.2	27.8 (a)	-1,300	28,428
1997	5.4	18.1 (a)	-2,800	27,190

Kaynak: WTO, OECD, EUROSTAT

(a) Mal İhracatı (b) Mal ve Hizmet İhracatı.

İncelediğimiz son 7 yıllık dönemde İspanya 19 ile 27 milyar dolar arasında turizm geliri elde etmiştir. Bu elde edilen turizm gelirleri, İspanya'nın cari işlemler dengesi açıklarının, yukarıda verilen rakamlardan, daha büyük çıkmamasını sağlamıştır.

2.3. İtalya Ekonomisinde Turizm

İtalya dünya turizminde önemli bir ülkedir. Dünya turizminde en çok turist çeken dördüncü ülke olan İtalya, dünyada en yüksek turizm geliri elde eden ikinci ülke konumundadır. Bu durum İtalya'nın turist başına elde ettiği gelirlerin diğer ülkelere oranla biraz daha yüksek olduğunu göstermektedir.

2.3.1. Turist Sayıları

İtalya'yı 1991 yılında ziyaret eden turist sayısı 1991 yılında 26 milyon iken, bu sayı 1994 yılında 28 milyona, 1997 yılında ise 34 milyona yükselmiştir. Dönem içerisindeki turist sayısı artışı 8 milyon, artış oranı ise %30 olmuştur. Tablo 30 da görüleceği gibi İtalya'nın turist sayısı yönünden dünya turizminden aldığı pay 1991 yılında yaklaşık %6 iken, izleyen üç yıl boyunca %5 olarak gerçekleşmiş, 1995 den itibaren ise bu pay tekrar %6 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO - 30

İTALYA'YA GELEN TURİST SAYILARI VE TURİZM GELİRLERİ

YILLAR	TURİST SAYILARI (Bin Kişi)	DÜNYA PAYI (%)	TURİZM GELİRLERİ (Milyon Dolar)	DÜNYA PAYI (%)
1991	25,878	5.6	18,421	6.8
1992	26,113	5.2	21,450	6.9
1993	26,379	5.1	22,033	6.9
1994	27,480	5.0	23,755	6.8
1995	31,052	5.5	27,451	6.9
1996	32,853	5.5	27,349	6.3
1997	34,087	5.7	30,000	6.8

Kaynak: WTO

2.3.2. Turizm Gelirleri

İtalya'nın 1991 yılında turizmden elde ettiği gelirler 18 milyar dolar iken, 1994 yılında 24 milyar dolara, 1997 yılında ise 30 milyar dolara yükselmiştir. İncelenen 1991-1997 döneminde İtalya turizm gelirlerini rakamsal olarak 12 milyar dolar olarak artırmış, dönem başına göre de %63 lük bir büyüme sağlamıştır. İtalya'nın elde ettiği turizm gelirlerinin dünya turizmi içerisindeki payına Tablo 30 a baktığımızda, dönem içerisinde %7 lik payını, 1996 yılındaki %6 lık pay haricinde, koruduğunu görmekteyiz. Bir başka deyişle, İtalya gelişen dünya turizmi içerisindeki yerini koruyabilmiştir.

2.3.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı

İtalya'da GSMH içerisinde turizm gelirleri payının bir artış eğilimi gösterdiği Tablo 31 de yer alan verilere göre söylenebilir. 1991 yılında turizm gelirlerinin GSMH içerisinde %1.6 olan payı, 1994 yılında %2.3 e, 1997 yılında ise %2.9 a kadar yükselmiştir. Bu pay artışında GSMH'nın az artmasının, hatta bazı yıllarda azalmasının etkisi olduğu gibi, turizm gelirlerinin hızlı artışının da katkısı vardır.

2.3.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı

İtalya'nın bir yıl içerisinde gerçekleştirdiği mal ihracatına, o yılın turizm gelirlerine oranladığımızda; 1991 yılında %11 olduğunu, bu oranın yükselerek

1993 yılında %13 e kadar ulaştığını, 1994 yılından itibaren %12 ile başlayan azalışın 1996 ve 1997 yıllarında %11 olarak sürdürdüğünü Tablo 31 den görmekteyiz. Bu oran azalışı İtalya'nın mal ihracatı gelirlerinin, turizm gelirlerinden daha hızlı artması şeklinde açıklanabilir.

2.3.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri

İtalya'nın 1991 ve 1992 yıllarında cari işlemler dengesinin açık verdiği Tablo 31 de görülmektedir. 1991 yılında 25 milyar dolar olan açık 1992 yılında 29 milyar dolara kadar yükselmiş, 1993 yılında ise cari işlemler dengesi 9 milyar dolar fazla vermiştir. 1994 yılında 14 milyar dolar, 1995 yılında ise 26 milyar dolar fazla vermiştir. Bu dönemde İtalya'nın 18 milyar dolarla başlayıp 30 milyar dolara ulaşan turizmden sağlanan döviz gelirlerinin, cari işlemler dengesi için ne kadar önem taşıdığı bu rakamlardan anlaşılmaktadır.

TABLO - 31

İTALYA'DA ULUSLARARASI TURİZMİN EKONOMİDEKİ YERİNE İLİŞKİN VERİLER (1991-1997) (Milyon Dolar)

YILLAR	GSMH'DA PAYI (%)	İHRACATA ORANI (%)	CARİ İŞLEMLER DENGESİ İLE KARŞILAŞTIRMASI	
			CARİ İŞLEMLER DENGESİ	TURİZM GELİRİ
1991	1.6	10.9 (a)	- 24,650	18,421
1992	1.8	12.0 (a)	- 29,461	21,450
1993	2.2	13.0 (a)	+ 9,401	22,033
1994	2.3	12.4 (a)	+ 14,125	23,755
1995	2.4	11.9 (a)	+ 25,706	27,451
1996	2.4	11.0 (a)	+ 3,836	27,349
1997	2.9	11.3 (a)	+ 4,193	30,000

Kaynak:WTO, IMF, OECD

(a) Mal İhracatı.

2.4. Portekiz Ekonomisinde Turizm

Portekiz, dünyada en çok turistini ziyaret ettiği ülkeler tablosundaki yerini 1990 yılında ondördüncülüğten, 1997 yılına kadar onsekizciliğe düşürmüştür de olsa, Akdeniz Bölgesi'nde önemli bir turizm ülkesidir. Tablo 22 den görüleceği

gibi, Portekiz dünya turizminde en fazla gelir elde eden ilk 20 ülke arasında yer almamaktadır. Bu durum Portekiz'i ziyaret eden turistlerin ortalama kalış sürelerinin azlığı ve turist başına tüketim harcamasının düşüklüğü ile açıklanabilir.

2.4.1. Turist Sayıları

Portekiz'e gelen turist sayılarının 1990 yılında 8 milyon iken, dalgalı bir artışla 1994 yılında 9 milyona, 1997 yılında ise 10 milyona ulaştığı Tablo 32 den görülmektedir. İncelenen 1990-1997 yılları arasındaki dönemde Portekiz'in dünyada uluslararası turizme katılanların yaklaşık %2 sini ülkesine çekmeyi başardığı görülmektedir. Dönem başına göre, dönem sonunda yıllık gelen turist sayısı 2 milyon artmış olmasına rağmen dünya turizminden aldığı pay aynı kalmıştır.

2.4.2. Turizm Gelirleri

Portekiz, ülkesini ziyaret eden turistlerden 1991 yılında 3.7 milyar dolar turizm geliri elde etmişken, bu rakam dalgalı bir artışla 1995 yılında 4.4 milyar dolara kadar yükselmiş, 1996 yılında bir miktar azalmasına karşın 1997 yılında 4.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Portekiz'in incelenen dönemde turizm gelirlerini yeterince artıramadığını söylemek mümkündür. Bu durum, Tablo 32 de Portekiz'in dönem başında %1.4 olan dünya turizm gelirlerinden aldığı payı, dönem sonunda %1 e kadar düşürmesinden de açıkça görülmektedir.

TABLO - 32
PORTEKİZ'E GELEN TURİST SAYILARI VE TURİZM GELİRLERİ

YILLAR	TURİST SAYILARI (Bin Kişi)	DÜNYA PAYI (%)	TURİZM GELİRLERİ (Milyon Dolar)	DÜNYA PAYI (%)
1991	8,657	1.87	3,710	1.40
1992	8,884	1.77	3,721	1.20
1993	8,434	1.63	4,062	1.28
1994	9,132	1.68	3,828	1.09
1995	9,706	1.73	4,402	1.11
1996	9,900	1.67	4,260	0.99
1997	10,100	1.65	4,350	0.98

Kaynak : WTO

2.4.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı

Portekiz'in GSMH içindeki turizm gelirleri payı 1991-1997 yıllarında %4 ile %5 arasında gerçekleşmiştir. Tablo 33 den, 1997 yılında Portekiz GSMH'sında turizm gelirlerinin %4.8 olarak gerçekleştiği izlenmektedir.

2.4.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı

Mal ihracat gelirlerine turizm gelirlerinin oranının 1991 yılında %23 iken, 1993 yılında %26 ya kadar yükseldiği, daha sonra azalmaya başlayarak, 1996 yılında %17 ye kadar gerilediği, Tablo 33 de yer almaktadır. Bir fikir vermesi açısından, Portekiz'in mal ve hizmet ihracatı içerisinde turizm gelirlerinin payının 1997 yılında %11.7 olarak gerçekleştiği aynı tabloda verilmiştir.

TABLO - 33

PORTEKİZ'DE ULUSLARARASI TURİZMİN EKONOMİDEKİ YERİNE İLİŞKİN VERİLER (1991-1997) (Milyon Dolar)

YILLAR	GSMH'DA PAYI (%)	İHRACATA ORANI (%)	CARİ İŞLEMLER DENGESİ İLE KARŞILAŞTIRMASI	
			CARİ İŞLEMLER DENGESİ	TURİZM GELİRLERİ
1991	4.8	22.9 (a)	-700	3,710
1992	4.0	20.5 (a)	-200	3,721
1993	4.9	25.5 (a)	+900	4,062
1994	4.4	20.5 (a)	-1,100	3,828
1995	4.5	18.2 (a)	7	4,402
1996	4.4	16.8 (a)	-300	4,260
1997	4.8	11.7 (b)	-400	4,350

Kaynak: WTO, OECD, EUROSTAT

(a) Mal İhracatı. (b) Mal ve Hizmet İhracatı.

2.4.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri

Portekiz cari işlemler dengesini neredeyse nötr kapatabilen bir ülke durumundadır. Çünkü cari işlemler dengesi açık ve fazlaları 1 milyar dolarlık bir marjda gerçekleşmektedir. Tablo 33 den görüldüğü gibi 1991 yılında 700 milyon dolar açık veren cari işlemler dengesi 1993 yılında 900 milyon dolar fazla vermiştir. 1994 yılında yaklaşık 1 milyar dolar olan açık, 1995 yılında 7

milyon dolar fazla şekline dönüşmüştür. 1996 ve 1997 yıllarında 300 ve 400 milyon dolarlık açık gerçekleşmiştir. Bu dönemde Portekiz'in yaklaşık yıllık ortalama 4 milyar dolar turizm geliri elde ettiği dikkate alınrsa, turizmin dış ödemeler dengesindeki önemi daha iyi anlaşılacaktır.

2.5.Yunanistan Ekonomisinde Turizm

Yunanistan, Akdeniz'de turist çeken önemli ülkelerden birisidir. Dünyada en çok turist çeken ülkeler içerisinde 1990 yılında onüçüncülük olan yerini, 1996 da onsekizinciliğe bırakmış olmasına rağmen, 1997 yılında durumunu 1 derece yükselttiğini Tablo 21 den görmekteyiz. Fakat Yunanistan, dünyada en çok turizm geliri elde eden yirmi ülke arasına girememektedir.

2.5.1. Turist Sayıları

Yunanistan'ı ziyaret eden turist sayıları 1990 yılında yaklaşık 9 milyon iken, dalgalı bir artışla 1994 yılında 11 milyona kadar yükseldiği, 1995 den itibaren azalarak, 1996 yılında 9 milyon, 1997 yılında 10 milyon olarak gerçekleştiği Tablo 34 den görülmektedir. Yunanistan'ın turist sayısı yönünden dünya turizminden aldığı %2 lik payı, küçük dalgalanmalara rağmen koruduğu görülmektedir.

2.5.2. Turizm Gelirleri

Yunanistan 1991 yılında 2.5 milyar dolar turizm geliri elde ederken, bu rakam düzgün sayılabilecek bir artışla 1995 yılında 4.1 milyar dolara kadar yükselmiş, 1996 ve 1997 yıllarında azalarak 3.8 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Yunanistan'ın bu dönemde dünya turizm gelirlerinden aldığı payın, küçük değişikliklerle, %1 seviyesinde gerçekleştiği Tablo 34 de görülmektedir.

2.5.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı

Yunanistan'ın 1991 yılında GSMH içerisinde turizm gelirlerinin payı %2.9 iken, izleyen yıllarda artarak 1994 yılında %4.1 e kadar yükseldiği, daha sonra tekrar azalma eğilimine girerek 1997 yılında %3.8 olarak gerçekleştiği Tablo 35

den görülmektedir. Bu oransal değişimler, GSMH ve turizm gelirlerinin yıldan yıla farklı gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır

TABLO - 34

YUNANİSTAN'A GELEN TURİST SAYILARI VE TURİZM GELİRLERİ

YILLAR	TURİST SAYILARI (Bin Kişi)	DÜNYA PAYI (%)	TURİZM GELİRLERİ (Milyon Dolar)	DÜNYA PAYI (%)
1990	8,571	1.87	—	—
1991	8,036	1.74	2,567	0.95
1992	9,331	1.86	3,272	1.06
1993	9,413	1.82	3,335	1.05
1994	10,713	1.97	3,905	1.11
1995	10,130	1.80	4,106	1.03
1996	8,987	1.51	3,660	0.85
1997	10,246	1.68	3,800	0.86

Kaynak : WTO

2.5.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı

Yunanistan 1991 yılında gerçekleştirdiği mal ihracatının %37 oranında turizm geliri elde etmişken, bu oran 1993 de %65 e, 1994 de %73 e kadar yükselmiştir. 1995 yılında ise turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı %69 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran artışının, turizm gelirlerindeki hızlı artışa karşın, ihracat gelirlerinin daha az artmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Diğer taraftan Yunanistan'ın mal ve hizmet ihracatı içerisinde turizm gelirleri payının 1996 yılında %22 iken, 1997 yılında %24.3 yükseldiği aynı tablodan görülmektedir.

2.5.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri

İncelenen 1990-1995 yılları arasında Yunanistan'ın cari işlemler dengesinin, değişen miktarlarda, hep açık verdiğini Tablo 35 den görmekteyiz. 1991 yılında 1.5 milyar dolar olan cari işlemler açığı, 1992 yılında 2.1 milyar dolara yükselmiş, 1993 ve 1994 yıllarında azalarak, 747 ve 146 milyon dolar olmuştur. 1995 yılı cari işlemler açığı ise 2.9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde Yunanistan'ın turizmden 2.5 ile 4 milyar dolar arası döviz geliri elde

ettiği düşünülürken, turizmin bu ülkenin ödemeler bilançosundaki önemi anlaşılacaktır.

TABLO - 35

YUNANİSTAN'DA ULUSLARARASI TURİZMİN EKONOMİDEKİ YERİNE İLİŞKİN VERİLER (1991-1997) (Milyon Dolar)

YILLAR	GSMH'DA PAYI (%)	İHRACATA ORANI (%)	CARİ İŞLEMLER DENGESİ İLE KARŞILAŞTIRMASI	
			CARİ İŞLEMLER DENGESİ	TURİZM GELİRLERİ
1991	2.9	37.1 (a)	-1,574	2,567
1992	3.4	53.9 (a)	-2,140	3,272
1993	3.7	65.2 (a)	-747	3,335
1994	4.1	73.2 (a)	-146	3,905
1995	3.8	69.4 (a)	-2,864	4,106
1996	3.4	22.0 (b)	-3,756	3,660
1997	3.8	24.3 (b)	-3,672	3,800

Kaynak: WTO, OECD, EUROSTAT

(a) Mal İhracatı. (b) Mal ve Hizmet İhracatı.

2.6. Mısır Ekonomisinde Turizm

Turizm yönünden ülkemizin rakibi sayılabilecek Akdeniz ülkelerinden bir tanesi de Mısır'dır. Mısır ile ülkemiz benzer özelliklere sahiptir. Son yıllarda turizm hareketlerini geliştirmiş olmasına rağmen, Mısır'ın henüz dünyanın önemli turizm ülkelerinden birisi olduğunu söylemek mümkün değildir.

2.6.1. Turist Sayıları

1991 yılında Mısır'ı ziyaret eden turist sayısı yaklaşık 2 milyon iken, bu sayı 1995 yılında 3 milyona, 1997 yılında ise yaklaşık 4 milyona ulaşmıştır. İncelenen dönem içerisinde Mısır, ülkesine gelen turist sayısını %73 artırmayı başarmıştır. Bu büyük sayısal artışa karşın, Mısır'ın dünya turizminden turist sayısı yönünden aldığı payında, Tablo 36 dan baktığımızda, sadece küçük bir artışın meydana geldiğini görmekteyiz. 1991 yılında %0.5 olan Mısır'ın payı, 1997 yılına kadar dalgalı bir artış göstererek %0.6 olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler Mısır turizminin giderek daha da gelişeceğini göstermektedir.

TABLO - 36

MISIR'A GELEN TURİST SAYILARI VE TURİZM GELİRLERİ

YILLAR	TURİST SAYILARI (Bin Kişi)	DÜNYA PAYI (%)	TURİZM GELİRLERİ (Milyon Dolar)	DÜNYA PAYI (%)
1991	2,112	0.46	2,029	0.75
1992	2,944	0.59	2,730	0.88
1993	2,291	0.45	1,332	0.42
1994	2,356	0.44	1,384	0.40
1995	2,872	0.51	2,800	0.71
1996	3,528	0.60	3,204	0.74
1997	3,657	0.60	3,847	0.87

Kaynak : WTO

2.6.2. Turizm Gelirleri

Mısır'ın incelenen 1991-1997 yılları arasında turizm gelirlerini yaklaşık bir kat artırdığı Tablo 36 da görülmektedir. 1991 yılında 2 milyar dolar olan Mısır'ın uluslararası turizm gelirlerini, 1992 yılında 2.7 milyar dolara kadar yükselttiğini, fakat 1993 ve 1994 yıllarında oldukça düşürerek 1.3 milyar dolar düzeyinde gerçekleştiği, 1995 yılından itibaren 2.8 milyar dolar ile başlayan artışın 1997 yılında 3.8 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Mısır'ın dünya turizm gelirleri içerisindeki payı, 1991 yılında %0.8 olmuş, 1993 ve 1994 yıllarında düşerek %0.4 olarak gerçekleşmiş, izlenen yıllarda tekrar artmaya başlayarak 1997 yılında %0.9 olmuştur.

2.6.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı

1991 yılında Mısır'ın GSMH'sında turizm geliri %6.3 düzeyinde iken, bu payın 1992 yılında %7.7 ye ulaştığı, 1993 ve 1994 yıllarında oldukça azalan turizm gelirleri nedeniyle bu payın %3 ler düzeyinde gerçekleştiği Tablo 37 den görülmektedir. 1995 yılından itibaren Mısır'ın turizm gelirlerinin hızla tekrar artmaya başladığı gözönüne alınırsa, Mısır'da turizmin ulusal gelir içerisinde önemli bir yeri olduğu söylenebilir.

2.6.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı

Mısır'ın bir yılda gerçekleştirdiği mal ve hizmet ihracı içerisinde turizm gelirlerinin payına Tablo 37 den baktığımızda, 1991 yılında %13, 1992 yılında %15, 1993 ve 1994 yıllarında düşerek %8.9 olarak gerçekleştiğini görmekteyiz. 1995 den itibaren artan turizm gelirlerinin, mal ve hizmet ihracatı içerisindeki payını tekrar yükselttiği söylenebilir.

2.6.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri

İncelenen 1991-1994 yıllarında Mısır'ın cari işlemler dengesinin sürekli fazla verdiği Tablo 37 de görülmektedir. 1991 yılında 1.4 milyar dolar fazla veren cari işlemler dengesi, 1992 yılında 3.7 milyar dolar, 1993 yılında 1.6 milyar dolar ve 1994 yılında 293 milyon dolar fazla vermiştir. Bu dönemde turizm gelirlerinin yüksek olduğu yıllarda cari işlemler dengesinin büyük miktarda fazla verdiği, turizm gelirlerinin azaldığı yıllarda ise fazla miktarının düştüğü görülmektedir. Bu durum, Mısır ekonomisi için turizmden elde edilen döviz gelirlerinin önemini ortaya koymaktadır.

TABLO - 37

MISIR'DA ULUSLARARASI TURİZMİN EKONOMİDEKİ YERİNE İLİŞKİN VERİLER (1991-1995) (Milyon Dolar)

YILLAR	GSMH'DA PAYI (%)	İHRACATA ORANI (%)	CARI İŞLEMLER DENGESİ İLE KARŞILAŞTIRMASI	
			CARI İŞLEMLER DENGESİ	TURİZM GELİRİ
1991	6.3	13.2 (b)	1,373	2,029
1992	7.7	15.4 (b)	3,737	2,730
1993	3.4	8.2 (b)	1,566	1,332
1994	3.3	8.9 (b)	293	1,384
1995	6.3	—	—	2,800

Kaynak: WTO, IMF

(b) Mal ve Hizmet İhracatı.

2.7. İsrail Ekonomisinde Turizm

İsrail'de turizm olayının karakteristiği inanç turizm şeklinde oluşmaktadır. Üç büyük din açısından kutsal sayılan değerleri barındıran Kudüs, ziyaret edilen merkezlerin başında yer almaktadır. Dünya turizmi içerisinde önemli bir yere sahip olmayan İsrail, yine de yer aldığı bölge için önemli bir turistik hareketliliğin gerçekleştiği bir ülkedir.

2.7.1. Turist Sayıları

1990 yılında 1 milyon turist ziyaret ettiği İsrail'e, 1991 yılında gelen turist sayısı biraz azalmış, 1993 yılında 1.6 milyona, 1995 yılında ise 2 milyona yükselmiştir. Diğer bir deyişle, 1990-1995 yıllarında İsrail ülkesine çektiği turist sayısını %108 artırmıştır. Bu sayısal artışları gerçekleştiren İsrail'in, dünya turizminden aldığı payı da artırdığını Tablo 38 de görmekteyiz. 1990 yılında %0.2 olan İsrail'in uluslararası turizme katılanlardan aldığı pay, 1992 yılında %0.3 e, 1995 yılında %0.4 e yükselmiştir.

TABLO - 38

İSRAİL'E GELEN TURİST SAYILARI VE TURİZM GELİRLERİ

YILLAR	TURİST SAYILARI (Bin Kişi)	DÜNYA PAYI (%)	TURİZM GELİRLERİ (Milyon Dolar)	DÜNYA PAYI (%)
1990	1,063	0.23	—	—
1991	943	0.20	1,306	0.48
1992	1,509	0.30	1,842	0.59
1993	1,656	0.32	2,154	0.68
1994	1,839	0.34	2,307	0.66
1995	2,212	0.39	2,784	0.70
1996	—	—	2,800	0.65

Kaynak : WTO

2.7.2. Turizm Gelirleri

İsrail 1991 yılında 1.3 milyar dolar olan turizm gelirlerini düzgün bir artışla 1993 yılında 2.2 milyar dolara, 1996 yılında 2.8 milyar dolara yükseltmiştir. Son 6 yıllık dönemde turizm gelirleri yönünden %114 oranında bir artış gerçekleşmiştir. İsrail'in bu dönem içerisinde, dünya turizm gelirlerinden aldığı pay da artarak %0.5 den, %0.7 ye kadar yükselmiştir.

2.7.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı

1991 yılında İsrail'de elde edilen GSMH içerisinde turizm gelirlerinin payının %2.2 olduğu, 1993 yılında %3.3 e kadar yükseldiği, 1994 ve 1995 yıllarında aynı düzeyini koruyarak %3.2 olarak gerçekleştiği Tablo 39 dan görülmektedir. İsrail ekonomisi içerisinde turizmden elde edilen gelirlerin önemi küçük de olsa bir artış göstermiştir.

2.7.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı

İsrail'in bir yıl içerisinde gerçekleştirdiği mal ihracatına, turizm gelirlerinin oranı 1991 yılında %11 iken, bu oran 1993 yılında %15 e kadar yükselmiş, 1994 yılında %14 e gerilemesine karşın, 1995 yılında tekrar %15 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO - 39

İSRAİL'DE ULUSLARARASI TURİZMİN EKONOMİDEKİ YERİNE İLİŞKİN VERİLER (1991-1995) (Milyon Dolar)

YILLAR	GSMH'DA PAYI (%)	İHRACATA ORANI (%)	CARİ İŞLEMLER DENGESİ İLE KARŞILAŞTIRMASI	
			CARİ İŞLEMLER DENGESİ	TURİZM GELİRLERİ
1991	2.2	10.8 (a)	-1,046	1,306
1992	2.8	13.8 (a)	-752	1,842
1993	3.3	14.5 (a)	-2,069	2,154
1994	3.1	13.7 (a)	-3,598	2,350
1995	3.2	14.7 (a)	-5,491	2,784

Kaynak: Özlenen SEZER - H.Tülay GÜZEL, **İsrail Ülke Etüdü**, İTO

Yayın No: 1997-22, İstanbul, 1997, WTO, IMF

(a) Mal İhracatı.

2.7.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri

Tablo 39 da görüldüğü gibi 1991-1995 yılları arasında İsrail'in cari işlemler dengesi hep açık vermiştir. 1991 yılında 1 milyar dolar olan cari işlemler açığı 1992 yılında 752 milyon dolara gerilemiş, 1993 yılında 2.1 milyar dolar ile başlayan artış, izleyen yıllarda devam ederek 1995 yılında 5.5 milyar dolar olarak

gerçekleşmiştir. Bu dönem içerisinde İsrail'in 1.3 milyar dolar ile 2.8 milyar dolar arasında turizm geliri elde ettiği düşünülürse, bu döviz kazançlarının cari işlemler açıklarının daha büyük çıkmamasındaki katkısı daha iyi anlaşılacaktır.

2.8. Fas Ekonomisinde Turizm

Kendine özgü turistik çekicilik değerlerine sahip Fas'ın, 1990 lı yılların başındaki dünya turizmi içerisindeki yerini, ilerleyen yıllarda giderek kaybettiği görülmektedir.

2.8.1. Turist Sayıları

1991 yılında 4.2 milyon turist çekerek tüm dünyada uluslararası turizme katılanlar içerisinde %0.4 pay alan Fas'ta, izleyen yıllarda gelen turist sayısında dalgalı bir azalış meydana gelerek 1995 yılında 2.6 milyon turist ve %0.5 dünya payına gerilemiştir. Tablo 40 dan görüldüğü gibi 1996 ve 1997 yıllarında bir miktar artan turist sayısı 3.1 milyona ve %0.5 dünya payı gerçekleşmesine rağmen, dönem başındaki konumundan hayli uzaktır.

TABLO - 40

FAS'A GELEN TURİST SAYILARI VE TURİZM GELİRLERİ

YILLAR	TURİST SAYILARI (Bin Kişi)	DÜNYA PAYI (%)	TURİZM GELİRLERİ (Milyon Dolar)	DÜNYA PAYI (%)
1991	4,162	0.90	1,052	0.39
1992	4,390	0.88	1,360	0.44
1993	4,027	0.78	1,263	0.40
1994	3,465	0.64	1,265	0.36
1995	2,602	0.47	1,163	0.30
1996	2,693	0.46	1,381	0.32
1997	3,115	0.51	1,200	0.27

Kaynak : WTO

2.8.2. Turizm Gelirleri

Fas'ın 1991-1997 yıllarını kapsayan dönemde elde ettiği turizm gelirlerinde pek büyük değişiklikler görünmemektedir. Dönem başında 1.1 milyar dolar olan Fas'ın dış turizm geliri, dönem içerisinde en fazla 1992 ve 1996

yıllarında 1.4 milyar dolara kadar yükselmiş, dönem sonunda 1.2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu durum Fas'ın dünya turizm gelirlerinden aldığı zaten küçük olan payın daha da küçülmesine neden olmuştur. 1991 yılında %0.4 olan Fas'ın dünya turizminden aldığı pay gerileyerek, 1997 yılında %0.3 olarak gerçekleşmiştir.

2.8.3.GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı

Fas'ın bir yıl içerisinde elde ettiği toplam gelirlerde turizm gelirlerinin payının 1991 yılında %4 iken, 1992 ve 1993 yıllarında %5 olarak gerçekleştiği, 1994 yılında ise tekrar %4'e gerilediği Tablo 41'de görülmektedir. Yine de Fas ekonomisinde turizm gelirlerinin önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür.

2.8.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı

Fas'ın mal ve ihracat gelirleri içerisinde turizm gelirlerinin payının 1991 yılında %13 iken, 1992 ve 1993 yıllarında %15 e kadar yükseldiği, 1994 yılında %14 e, 1995 yılında ise %13 e gerilediği görülmektedir. Yine de Fas'ın turizm gelirlerinden elde ettiği dövizin, toplam mal ve hizmet ihracatından elde edilen döviz gelirleri içerisinde önemli bir payı olduğunu söylemek mümkündür.

TABLO - 41

FAS'DA ULUSLARARASI TURİZMİN EKONOMİDEKİ YERİNE İLİŞKİN VERİLER (1991-1995) (Milyon Dolar)

YILLAR	GSMH'DA PAYI (%)	İHRACATA ORANI (%)	CARİ İŞLEMLER DENGESİ İLE KARŞILAŞTIRMASI	
			CARİ İŞLEMLER DENGESİ	TURİZM GELİRİ
1991	4.0	13.4 (b)	-418	1,052
1992	5.0	15.3 (b)	-460	1,360
1993	4.9	14.5 (b)	-542	1,243
1994	4.3	14.0 (b)	-708	1,265
1995	3.9	12.8 (b)	-1,521	1,163

Kaynak : WTO, IMF

(b) Mal ve Hizmet İhracatı.

2.8.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri

Tablo 41 de yer alan Fas'ın 1991-1995 yılları arası cari işlemler dengesinin, hep açık verdiği görülmektedir. 1991 yılında 418 milyon dolar olan cari işlemler açığının, düzgün bir artışla 1995 yılında 1.5 milyar dolara kadar yükseldiği görülmektedir. Yine aynı dönemde Fas'ın 1 ile 1.4 milyar dolar arasında turizm geliri elde ettiği hesaba katıldığında, turizm sayesinde elde edilen döviz gelirlerinin Fas'ın cari işlemler dengesinin daha fazla açık vermesini önlemedeki katkıları daha iyi anlaşılacaktır.

2.9. Tunus Ekonomisinde Turizm

Son yıllarda gelişen Tunus turizminin dünya turizmi içerisinde yerini pek fazla artıramadığını görmekteyiz.

2.9.1. Turist Sayıları

1991 yılında 3.2 milyon turist çeken Tunus, bu yılda uluslararası turizme katılanların %0.7 sini ülkesine getirmiştir. İzleyen yıllarda gelen turist sayıları artarak 1994 yılında 3.9 milyona yükselmiş, dünya payı yine %0.7 olarak kalmış, 1997 yılında ise turist sayısı 4.3 milyona yükselmesine rağmen dünya payı aynı kalmıştır.

TABLO - 42

TUNUS'A GELEN TURİST SAYILARI VE TURİZM GELİRLERİ

YILLAR	TURİST SAYILARI (Bin Kişi)	DÜNYA PAYI (%)	TURİZM GELİRLERİ (Milyon Dolar)	DÜNYA PAYI (%)
1991	3,224	0.70	685	0.26
1992	3,540	0.71	1,074	0.35
1993	3,656	0.71	1,114	0.35
1994	3,856	0.71	1,317	0.38
1995	4,120	0.73	1,325	0.34
1996	3,885	0.66	1,451	0.33
1997	4,263	0.70	1,540	0.35

Kaynak: WTO

2.9.2. Turizm Gelirleri

Tablo 42 de Tunus'un 1991 yılında 685 milyon dolar olan turizm gelirlerinin, 1994 yılında 1.3 milyar dolara, 1997 yılında ise 1.5 milyar dolara yükseldiği görülmektedir. Bu rakamlar dönem içerisinde Tunus'un elde ettiği turizm gelirlerinin %125 lik bir büyüme gösterdiğini ifade etmektedir. Turizm gelirlerindeki bu artış, Tunus'un dünya turizm gelirlerinden aldığı payın da artmasını sağlamıştır. 1991 yılında %0.3 olan dünya turizm payı, dönem içerisinde %0.4 e ulaşmıştır.

2.9.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı

Tunus'un elde ettiği turizm gelirlerinin rakamsal artışı, GSMH'daki payını da artırmıştır. 1991 yılında %6 olan GSMH içerisinde turizm gelirlerinin payı, izleyen yıllarda artarak 1994 yılında %9 a kadar yükselmiştir. Bu oranlar Tunus ekonomisinde elde edilen gelirler içerisinde turizm gelirlerinin önemini açıklamaktadır.

2.9.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı

Tunus'da bir yıl içerisinde gerçekleştirilen mal ve hizmet ihracatı gelirleri içerisinde turizm gelirlerinin payının gösterildiği Tablo 43 ü incelediğimizde, 1991 yılında %12 olan bu payın 1993 yılında %17 ye kadar yükseldiği 1995 yılında ise %16 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Tunus'un mal ve hizmet ihracatı gelirleri içerisindeki turizm gelirlerinin payının önemli olduğunu söylemek mümkündür.

2.9.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri

Tablo 43 de Tunus'un 1991-1995 yılları arasında cari işlemler dengesinin, değişen rakamlarda, devamlı açık verdiği görülmektedir. 1991 yılında 447 milyon dolar olan Tunus'un cari işlemler açığı, 1993 yılında 1.1 milyar dolara kadar yükselmiş, izleyen yıllarda biraz düşerek, 1995 yılında 737 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1991-1995 döneminde Tunus'un yıllık yaklaşık olarak 1 milyar dolar veya üstünde turizm geliri elde ettiği gerçeğinden hareketle, turizmden sağlanan döviz gelirlerinin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

TABLO - 43

**TUNUS'DA ULUSLARARASI TURİZMİN EKONOMİDEKİ YERİNE
İLİŞKİN VERİLER (1991-1995) (Milyon Dolar)**

YILLAR	GSMH'DA PAYI (%)	İHRACATA ORANI (%)	CARİ İŞLEMLER DENGESİ İLE KARŞILAŞTIRMASI	
			CARİ İŞLEMLER DENGESİ	TURİZM GELİRİ
1991	5.5	11.8 (b)	-447	685
1992	7.1	16.0 (b)	-1,000	1,074
1993	7.9	17.1 (b)	-1,062	1,114
1994	8.6	17.0 (b)	-354	1,317
1995	8.1	16.4 (b)	-737	1,325

Kaynak: WTO, IMF

(b) Mal ve Hizmet İhracatı.

2.10. Cezayir Ekonomisinde Turizm

Cezayir, incelenen dönem içinde gelen turist sayısının ve elde edilen turizm gelirlerinin hızla düştüğü görülen bir ülke konumundadır. Özellikle 1994 yılından bu yana ülkede yaşanan istikrarsızlık, bu düşüşlerin kesin nedenidir.

2.10.1. Turist Sayıları

Cezayir'e gelen turist sayısı 1991 yılında 1.2 milyon iken, bu sayı giderek azalmış, 1994 yılında 805 bine, 1995 yılında 520 bine kadar gerilemiş, 1997 yılında ise 635 bin olarak gerçekleşmiştir. Bu sayısal düşüşler, dünya payında da etkisini göstermiş 1991 yılında %0.03 olan dünya payı, 1994 yılında %0.02 ye, 1997 yılında %0.01 e gerilemiştir.

2.10.2. Turizm Gelirleri

Turist sayılarındaki gerilemelerin, turizm gelirlerinde de gerilemeye yol açtığı Tablo 44 den görülmektedir. 1991 yılında 84 milyon dolar olan Cezayir'in turizm geliri, 1993 yılında 55 milyon dolara, 1995 yılında ise 27 milyon dolara düşmüştür. Cezayir'in dünya turizminden aldığı pay da 1991 yılında %0.03 iken, 1993 yılında %0.02 ye, 1995 yılında ise %0.01 e gerilemiştir.

TABLO - 44

CEZAYİR'E GELEN TURİST SAYILARI VE TURİZM GELİRLERİ

YILLAR	TURİST SAYILARI (Bin Kişi)	DÜNYA PAYI (%)	TURİZM GELİRLERİ (Milyon Dolar)	DÜNYA PAYI (%)
1991	1,193	0.26	84	0.03
1992	1,120	0.23	75	0.03
1993	1,128	0.22	55	0.02
1994	805	0.15	36	0.01
1995	520	0.10	27	0.01
1996	605	0.10	—	—
1997	635	0.11	—	—

Kaynak: WTO

2.10.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı

Cezayir'de GSMH içerisindeki turizm gelirlerinin payının oldukça küçük olduğu Tablo 45 de görülmektedir. 1991 ve 1992 yıllarında %0.2 olan bu pay 1993 ve 1994 yıllarında %0.1 olarak gerçekleşmiştir. Turizm gelirlerinin Cezayir ekonomisinde pek öneminin olmadığı görülmektedir.

2.10.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı

Cezayir'in 1991 yılında elde ettiği mal ve hizmet ihracatı gelirleri içerisinde turizm gelirlerinin payının %0.6, 1993 yılında %0.5, 1994 yılında ise %0.4 olduğu Tablo 45 de yer almaktadır. Bir başka ifadeyle Cezayir'in turizmden elde ettiği döviz gelirlerinin, toplam döviz gelirleri içerisinde pek de önemli bir yeri yoktur.

2.10.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri

Cezayir'in incelenen 1991-1994 yılları arasındaki dönemde cari işlemler dengesine ilişkin rakamlar Tablo 45 de yer almaktadır. 1991 yılında 2.4 milyar dolar fazla veren cari işlemler dengesi, 1992 yılında 1 milyar dolara, 1993 yılında ise 802 milyon dolara gerilemiştir. 1994 yılında ise cari işlemler dengesi 1.8 milyar dolar açık vermiştir. Bu dönemde Cezayir'in 36 ile 84 milyon dolar arasında turizm geliri elde ettiği düşünülürse, turizmden sağlanan döviz gelirlerinin Cezayir için pek önemli olmadığı anlaşılabacaktır.

TABLO - 45

**CEZAYİR'DE ULUSLARARASI TURİZMİN EKONOMİDEKİ YERİNE
İLİŞKİN VERİLER (1991-1994) (Milyon Dolar)**

YILLAR	GSMH'DA PAYI (%)	İHRACATA ORANI (%)	CARİ İŞLEMLER DENGESİ İLE KARŞILAŞTIRMASI	
			CARİ İŞLEMLER DENGESİ	TURİZM GELİRİ
1991	0.2	0.6 (b)	2,367	84
1992	0.2	0.6 (b)	1,020	75
1993	0.1	0.5 (b)	802	55
1994	0.1	0.4 (b)	-1,821	36

Kaynak : WTO, IMF

(b) Mal ve Hizmet İhracatı

2.11. Kıbrıs Ekonomisinde Turizm

1974 Kıbrıs Barış Harekatı öncesinde tek devlet statüsünde olan Kıbrıs, 1974 sonrası iki kesimli bir yapıya dönüşmüştür. Bu nedenle bizim için önemli olan Kıbrıs turizminin 1974 öncesi durumu hakkında biraz bilgi verildikten sonra, son dönemde KKTC ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi turizmleri konusunda ayrı ayrı inceleme yapılacaktır.

2.11.1. 1974 Öncesinde Kıbrıs Turizmi

1960 lı yıllarda adeta İngiliz turistlerin tekelinde olan Kıbrıs'a, 1970 lerden itibaren özellikle Almanya ve İsveç'ten yoğun şekilde turist gelmeye başlamıştır. Ada'nın dağ ve deniz ikliminden yararlanmak için gelen turistlerin yanısıra, o dönemde oldukça hareketli olan Ortadoğu turizm potansiyelinden de önemli bir pay almaktaydı. Kıbrıs'ta turizm mevsimi yaklaşık 10 aya ulaşmaktadır. 1973 yılında toplam 13 bini turistik otel, 2 bini diğer konaklama tesislerinde olmak üzere, Kıbrıs'ın yatak kapasitesi toplam 15 bindir. Kıbrıs'ın en önemli turizm merkezi çok güzel bir plaja sahip olan Maraş Bölgesi olup, Girne, Salamis, Limasol ve Baf da diğer turistik merkezlerdir¹⁵⁰. 1974 sonrası bu turizm bölgelerinden Maraş, Girne ve Salamis Türk kesiminde kalırken, Limasol ve Baf

¹⁵⁰ Ekrem YEŞİLADA, *Kıbrıs'ta Turizm*, İstanbul, 1994, s.22-33.

Rum kesiminde kalmıştır. Bilindiği gibi Maraş Bölgesi henüz yerleşime açılmamıştır.

2.11.2. KKTC Ekonomisinde Turizm

KKTC, Kıbrıs adasının önemli turistik merkezlerine sahip olmasına karşın, henüz turizmden hak ettiği ölçüde pay alamamaktadır. Bunda, Maraş'ın yerleşime açılmaması ve Batı dünyasının ambargosunun etkisi büyük olmaktadır¹⁵¹.

2.11.2.1. Turist sayıları: KKTC'yi 1990 yılında ziyaret eden turist sayısı 301 bin iken, 1991 ve 1992 yıllarında biraz gerilemiş, 1993 yılında 359 bine, 1995 yılında 386 bine yükselmiş, 1996 yılında 365 bin olarak gerçekleşmiştir. Tablo 46 da KKTC'nin uluslararası turizme katılanların dünya payının %0.07 gibi çok küçük bir oran olduğu, bu oranın dalgalı bir şekilde korunduğu görülmektedir.

TABLO - 46

K.K.T.C'YE GELEN TURİST SAYILARI VE TURİZM GELİRLERİ

YILLAR	TURİST SAYILARI (Bin Kişi)	DÜNYA PAYI (%)	TURİZM GELİRLERİ (Milyon Dolar)	DÜNYA PAYI (%)
1990	301	0.07	225	0.08
1991	220	0.05	154	0.06
1992	268	0.05	175	0.06
1993	359	0.07	225	0.07
1994	352	0.06	173	0.05
1995	386	0.07	219	0.05
1996	365	0.06	176	0.04

Kaynak : Ümit İZMEN - Baturalp CANDEMİR, **KKTC Ekonomisi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, TÜSİAD Yayın No: 7-232 Temmuz, 1998, İstanbul, s.16-43.

2.11.2.2. Turizm gelirleri: Tablo 46 da KKTC'nin 1990-1996 yılları arasında turizm gelirlerinin bazı yıllardaki artış ve azalışlara rağmen 154 ile 225 milyon dolar arasında gerçekleştiğini görmekteyiz. Genel bir artış veya azalış eğilimi göstermeyen KKTC turizm gelirlerinin, dünya payının giderek düştüğü

¹⁵¹ Mehmet ÖZDEMİR, "KKTC Turizmi", TURİZM YILLIĞI 1992, 1992, Ankara, s.152.

izlenmektedir. 1990 yılında KKTC'nin dünya turizm gelirlerinden aldığı pay %0.08 iken, 1996 yılında %0.04 e kadar gerilediği Tablo 46 da yer almaktadır. Bu durum KKTC'nin turizm gelirleri yönünden yetersiz kaldığını göstermektedir.

2.11.2.3.GSMH'da turizm gelirlerinin payı: Dünya ölçeğinde küçük sayılabilecek turizm gelirleri elde eden KKTC'de, bu turizm gelirleri ulusal gelirler içerisinde önemli bir yere sahiptir. 1990 yılında GSMH içinde turizm gelirlerinin payı %38 iken, bu pay izleyen yıllarda düşerek 1993 yılında %36 olmuş, daha sonra tekrar düşmeye devam ederek 1996 yılında %23 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 47 de yer alan verilere göre, turizm gelirleri KKTC ekonomisinin gelişimine ayak uyduramamaktadır.

2.11.2.4.Turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı: KKTC'nin çok fazla olmayan mal ihracatı gelirlerine, turizm gelirlerinin oranlanması sonucunda oldukça büyük rakamlar çıkmaktadır. Tablo 47 de görüldüğü gibi, 1990 yılında KKTC'nin mal ihracatı gelirlerinin, turizm gelirlerine oranı %59 iken, 1992 yılında %47 ye kadar gerilemiş, 1993 yılında %62 olan bu oran, izleyen yıllarda tekrar azalmaya başlayarak 1996 yılında %55 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü gibi, KKTC mal ihracından elde ettiği döviz gelirlerinin yaklaşık yarısı oranında turizm geliri elde etmektedir.

2.11.2.5. Cari işlemler dengesi ve turizm gelirleri: KKTC'nin 1990-1996 yılları arasındaki dönemde cari işlemler dengesinin küçük miktarlarda açık vererek kapandığı Tablo 47 de görülmektedir. Dönem içerisinde cari işlemler açığı 1 ile 27 milyon dolar arasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde KKTC'nin 154 ile 225 milyon dolar yıllık turizm geliri elde ettiği dikkate alındığında, cari işlemler dengesinin daha büyük açıklar vermemesinde turizmden elde edilen döviz gelirlerinin ne denli önemli olduğu anlaşılacaktır.

TABLO - 47

**KKTC'DE ULUSLARARASI TURİZMİN EKONOMİDEKİ YERİNE
İLİŞKİN VERİLER (1990-1996) (Milyon Dolar)**

YILLAR	GSMH'DA PAYI (%)	İHRACATA ORANI (%)	CARİ İŞLEMLER DENGESİ İLE KARŞILAŞTIRMASI	
			CARİ İŞLEMLER DENGESİ	TURİZM GELİRLERİ
1990	38.1	59.1 (a)	-16	225
1991	28.4	51.2 (a)	-27	154
1992	29.9	47.2 (a)	-23	175
1993	36.0	61.8 (a)	-1	225
1994	31.2	60.3 (a)	-4	173
1995	29.0	59.8 (a)	-12	219
1996	22.7	55.3 (a)	-2	176

Kaynak: Ümit İZMEN - Baturalp CANDEMİR, **KKTC Ekonomisi: Sorunlar ve Önerileri Çözüm**, TÜSİAD Yayın No: 7-232, Temmuz, 1998, İstanbul, s.16-43.
(a) Mal İhracatı.

2.11.3. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Ekonomisinde Turizm

1974 hareketından sonra Ada'nın güney kesimi Kıbrıslı Rumlara kalmış ve uluslararası arenada eski Kıbrıs devletini buranın temsil ettiği kabul edilmiştir. Eski Kıbrıs bayrağını, parasını ve yasalarını kullanmaya devam eden Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne ait ekonomik veriler, Kıbrıs verileri olarak yayınlanmaktadır. Turizme ilişkin istatistikler de bu şekilde oluşturulmuştur.

2.11.3.1. Turist sayıları: 1991 yılında Güney Kıbrıs'a 1.4 milyon turist gelmiş iken, bu sayı 1994 de 2.1 milyona, 1996 yılında 2.3 milyona yükselmiştir. Bu dönem içerisinde Güney Kıbrıs'a gelen turist sayısında %66 lık bir artış görülmektedir. Tablo 48 den izlenebileceği gibi, Güney Kıbrıs'ın uluslararası turizme katılanların toplamından aldığı dünya payı, 1991 yılında %0.3 iken, bu oran 1992 de %0.4 e yükselmiş ve bu pay izleyen yıllarda da korunmuştur.

2.11.3.2. Turizm gelirleri: Tablo 48 de Güney Kıbrıs'ın 1991 yılında 1 milyar dolar turizm geliri elde ettiği, bu rakamın 1994 yılında 1.7 milyar

dolara yükseldiği ve 1996 yılında 2 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Güney Kıbrıs'ın dünya turizm gelirlerinden dönem başında %0.4 olan payını, izleyen yıllarda %0.5 e kadar yükselttiği aynı tabloda yer almaktadır.

TABLO - 48

KIBRIS RUM KESİMİ'NE GELEN TURİST SAYILARI VE TURİZM GELİRLERİ

YILLAR	TURİST SAYILARI (Bin Kişi)	DÜNYA PAYI (%)	TURİZM GELİRLERİ (Milyon Dolar)	DÜNYA PAYI (%)
1991	1,385	0.30	1,026	0.39
1992	1,991	0.40	1,539	0.50
1993	1,841	0.36	1,396	0.44
1994	2,069	0.38	1,700	0.48
1995	2,100	0.37	1,783	0.45
1996	2,295	0.39	2,034	0.47

Kaynak: WTO

2.11.3.3. Turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı: Kıbrıs Rum Kesimi'nin 1991-1995 yılları arasındaki dönemde gerçekleştirdiği mal ihracatından elde ettiği gelirlerden daha fazla oranda turizm geliri kazandığı Tablo 49 da görülmektedir. 1991 yılında turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı %108 iken, takip eden yıllarda sürekli artmış, 1994 yılında %176 ya kadar yükselmiş, 1995 yılında %145 olarak gerçekleşmiştir.

2.11.3.4. Cari işlemler dengesi ve turizm gelirleri: Kıbrıs Rum kesiminde cari işlemler dengesinin bazı yıllarda açık verirken, bazı yıllarda küçük miktarda fazla verdiği Tablo 49 da yer almaktadır. 1991 ve 1992 yıllarındaki cari işlemler açığı sırasıyla, 420 ve 638 milyon dolar omuştur. 1993 ve 1994 yıllarındaki cari işlemler fazlası ise 110 ve 74 milyon dolardır. 1995 yılında ise cari işlemler dengesi 113 milyon dolar açık vermiştir. Bu dönem içerisinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nde 1 ile 1.8 milyar dolar arasında turizm sayesinde elde edildiği düşünülürse, Güney Kıbrıs için turizmden elde edilen döviz gelirlerinin değeri ortaya çıkacaktır.

TABLO - 49

**KIBRIS RUM KESİMİ'NDE ULUSLARARASI TURİZMİN EKONOMİDEKİ
YERİNE İLİŞKİN VERİLER (1991-1995) (Milyon Dolar)**

YILLAR	İHRACATA ORANI (%)	CARİ İŞLEMLER DENGESİ İLE KARŞILAŞTIRMASI	
		CARİ İŞLEMLER DENGESİ	TURİZM GELİRLERİ
1991	107.8 (a)	-420	1,026
1992	156.1 (a)	-638	1,539
1993	160.9 (a)	+110	1,396
1994	175.7 (a)	74	1,700
1995	145.1 (a)	-213	1,783

Kaynak: WTO, IMF

(a) Mal İhracatı.

3. RAKİP ÜLKELERİN TÜRK TURİZMİ İLE EKONOMİK KARŞILAŞTIRMASI

Akdeniz'e kıyısı bulunan ve benzer çekicilik özelliklerine sahip 11 ülkenin turizmine ilişkin veriler yukarıda verilmiştir. Türkiye ile turizm alanında rakip sayılabilecek bu ülkelerin Türk turizmi ile karşılaştırılması, ülkelerin yer aldığı gruplar itibariyle yapılacaktır. İlk grupta AB üyesi ülkeler (Fransa, İspanya, İtalya, Yunanistan ve Portekiz), ikinci grupta Orta Doğu ülkesi olan Mısır ve Doğu Akdeniz ülkesi olan İsrail ile Kıbrıs ve son grupta Kuzey Afrika ülkeleri (Fas, Tunus ve Cezayir) yer almaktadır.

3.1. AB Üyesi Akdeniz Ülkeleriyle Karşılaştırma

Turizmde Türkiye'nin rakibi olan AB Akdeniz ülkeleri, gelişmekte olan ülkeler değildir. İspanya, Portekiz ve Yunanistan, 1970'li yıllarda turizm olayının ilk gelişmeye başladığı dönemlerde, ekonomilerinin gelişmiş olmaması ve sanayileşme seçeneklerinin o dönemde sınırlı olması yönüyle ülkemizin şu andaki şartlarıyla paralellikler göstermektedir. Bu yönüyle ülkemize model olabilecek durumdadır.

Şu anda Gümrük Birliği gerçekleştirdiğimiz ve AB ile Türkiye ilişkileri, bir çok alanda olduğu gibi, turizm yönünden de oldukça güçlüdür. Özellikle Türk turizm sektörü ile Avrupa arasında karşılıklı bir bağımlılık mevcuttur. 1997 yılında ülkemize gelen 9.7 milyon turistten %54 ü AB ülkesi vatandaşıdır. Bu nedenle, AB pazarı Türk turizmi için çok önemlidir¹⁵².

Türk turizmi için bu kadar önemli olan AB pazarının dikkatle takip edilmesi gerekmektedir¹⁵³. Son yıllarda dünya turizm piyasasındaki yerini kaybetmeye başlayan AB, bu durumun önüne geçebilmek için çaba göstermektedir. Ortalama olarak AB'nin GSMH'nin %5.5 i turizm sektörü tarafından sağlanıyor, sektörde çalışan 9 milyon insan toplam istihdamın %6 sını oluşturuyor olması ve %95 ini küçük firmaların oluşturduğu 1.2 milyon işletme sayısı ile turizm, AB ekonomisi için önemini korumaktadır¹⁵⁴.

Avrupa ülkeleri uluslararası turizm pazarından %60 ve dünya turizm gelirinden %50 pay almaktadır. Avrupa kıtasında turizm hareketliliği, Akdeniz'e kıyısı olan AB ülkelerinde daha da yoğunlaşmaktadır¹⁵⁵.

1992 yılında Tek Pazar'a geçen AB, 1999 yılbaşından itibaren de tek para birimine (Euro) geçmiştir¹⁵⁶. Bu gelişmeler, diğer sektörleri olduğu gibi turizm sektörünü de yakından ilgilendirmektedir. Giderek globalleşen turizm pazarından, Avrupa'nın diğer pazarlara nazaran bir destinasyon olarak rekabet gücünü kuvvetlendirmeyi amaçlayan teşvik programları, bu gelişmelerden daha önce başlatılmıştır.

Bundan birkaç yıl öncesine kadar AB, turizme sektörel bir yaklaşım getirmemiştir. Bu yönde ilk kararlar 1983 yılında Avrupa Parlamentosu'nda alınmaya başlanmıştır¹⁵⁷. Turizm sektöründeki kurumsal örgütlerin baskısıyla AB, 1990 lı yılların başında turizme sektörel bir yaklaşım getirme çabasına girmiştir.

¹⁵² İrfan ARIKAN "AB ve Türk Turizmi", TÜRSAB DERGİSİ, S.147, Nisan 1996, s.48.

¹⁵³ Meral KORZAY, "AT'ye Girme Aşamalarında Turizm Hizmetlerinin Kamuoyu Oluşturucu Gücü", TURİZM YILLIĞI, 1990, ANKARA, 1991, s.61.

¹⁵⁴ Jöng Volker KETELSEN, "Policy Elements on Tourism in the European Union", BİLKENT TURİZM FORUMU, 29-30 Kasım 1996, Ankara, s.3.

¹⁵⁵ Fehmi KÖFTEOĞLU, AB Turizm Politikaları ve Türkiye, TÜRSAB 25. Yıl Dizisi No:1, Ankara, 1997, s.17.

¹⁵⁶ Kenan MORTAN, Dünya Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Ya.No: 1042-570, Eskişehir, 1998, s.64.

¹⁵⁷ Haluk GÜNUĞUR, "Avrupa Bütünleşmesi ve Turizm Sektörü", 1. BİLKENT TURİZM FORUMU, 29- 30 Kasım 1996, Ankara, s.7.

AB Konseyi, 1990 yılını Avrupa Turizm Yılı ilan etmiştir. Bu gelişmeyi, 1993-1995 yıllarını kapsayan İlk Turizm Teşvik Programının kararlaştırılması izlemiştir. Maastricht Anlaşması ile ilk defa turizm sektörü AB'nin aksiyon programı içine¹⁵⁸ alınmıştır.

AB Komisyonu 1995 Nisan'ında Yeşil Kitap olarak adlandırılan bir rapor yayınlanmıştır. Yeşil Kitapta turizm sektörünün; AB'nin ekonomik ve sosyal bütünleşmesinde, Avrupa Vatandaşlığı kavramının gerçekleştirilmesinde, nisbeten geri kalmış veya sınır bölgelerinde ekonomik gelişmesinin sağlanmasında ve KOBİ'lere istihdam yaratılmasındaki kapasitelerine dikkat çekilmiştir.

AB Komisyonu tarafından hazırlanan ve 1997-2000 yıllarını kapsayan PHILOXENIA Programı¹⁵⁹, AB'nin turizm sektörünü doğrudan hedefleyen ilk geniş kapsamlı teşvik programıdır. PHILOXENIA, bundan önce gerçekleştirilen ve 1993-1995 yıllarını kapsayan Turizm Aksiyon Planı'ndan daha geniş kapsamlıdır ve Birliğin bu alandaki faaliyet yetkisini güçlendirmektedir. PHILOXENIA Programı, AB ülkeleri dışında, EFTA ülkelerini, Kıbrıs ve Malta'yı, Doğu Avrupa ülkelerini kapsarken, Türkiye bu programa alınmamıştır¹⁶⁰.

Turizm sektörüne doğrudan yönelik bu teşvik programı gibi çalışmalar dışındaki bazı gelişmeler de turizm sektörünü etkilemektedir. Örneğin Schengen Anlaşması¹⁶¹ bunlardan birisidir. Bu anlaşma, üye ülkeler arasında sınır geçişlerinde kimlik kontrollerinin kaldırması ve diğer ülkelere ortak vize politikaları uygulanması açısından turizm hareketlerini etkileyecektir¹⁶². Benzer şekilde, tek para birimi olan Euro'ya geçiş de turizmi etkileyecektir¹⁶³. Euro'nun geçerli olduğu ülkelerde Avrupalı turistlerin kambiyo işlemlerinden zarara

¹⁵⁸ Maastricht Anlaşması, 3. madde, t başlıklı paragraf.

¹⁵⁹ Eski Yunanca'da (konukseverlik) anlamına gelen PHILOXENIA, Turizm Komisyonu tarafından geliştirilen bir programdır. Bkz. Mert ERSİN, "AB'nin Philoxenia Programı Nedir, Neyi Öngörür?", TÜRSAB DERGİSİ, s.154, Temmuz 1996, s.55.

¹⁶⁰ Çiğdem AKKAYA ve Diğ., Avrupa Birliği'nin Turizm Politikası, TYD Yayını, Essen, 1996, s.15.

¹⁶¹ Schengen'e taraf ülkeler: Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Fransa, İspanya, Portekiz, Almanya, Avusturya ve Portekiz'dir.

¹⁶² Cem TARHAN, "Avrupa'da Siyasi Bütünleşme ve Turizm", 1.BİLKENT TURİZM FORUMU, 29-30 Kasım 1996, Ankara, s.14.

¹⁶³ Gary AKEHURST, "European Tourism Policy", (Ed. by Peter JOHNSON and Barry THOMAS), PERSPECTIVES ON TOURISM POLICY, London, 1992, s.215.

uğraması ve bu işlemler için komisyon ödemeleri ortadan kalkacağı için, Birlik içi turizmi olumlu yönden etkileyecektir. Fakat, Euro'nun yürürlüğe girmesiyle, para birimlerini devalüe ederek turist çeken üye ülkelerin bu avantajları ortadan kalkacaktır.

Uluslararası turizmde önemli bir ağırlığı olan AB içerisinde, turizm hareketlerinin en yoğun olduğu ülkeler Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerdir. Bu ülkeler turizm arenasında ülkemizin de rakibi konumundadır. İncelenen ülkelerin turizm sektörlerinin boyutları ve ekonomileri içerisindeki ağırlıkları ileride ele alınacaktır. Burada sadece, bu ülkelerin 1996 yılı yatak kapasitelerinin AB'nin toplam yatak kapasitesindeki yerine baktığımızda; İtalya'nın %21 lik payı oluşturan 1.7 milyon yatağa, Fransa'nın %14 lük payı oluşturan 1.2 milyon yatağa, İspanya'nın %13 lük payı oluşturan 1 milyon yatağa , Yunanistan'ın %6 lık payı oluşturan 572 bin yatağa ve Portekiz'in %2 lik payı oluşturan 208 bin yatağa sahip olduğunu görmekteyiz¹⁶⁴. Bu yılda Türkiye'nin yatak kapasitesi ise 300 bindir.

3.1.1. Turist Sayıları Yönünden Karşılaştırma

1997 yılının verilerine göre Türkiye'yi bir yıl içerisinde yaklaşık 10 milyon turist ziyaret etmiş iken, aynı yıl Fransa'ya 67 milyon, İspanya'ya 43 milyon, İtalya'ya 34 milyon, Portekiz'e ve Yunanistan'a 10 ar milyon turist gelmiştir. Görüldüğü gibi, Türkiye turist sayısı yönünden Portekiz ve Yunanistan'la aynı düzeyde, diğer 3 ülkenin oldukça gerisindedir. Ülkemiz, uluslararası turizm pazarından 1997 yılında %1.6 pay alır iken, Fransa'nın payı %11, İspanya'nın payı %7, İtalya'nın payı %5.7, Portekiz ve Yunanistan'ın payı ise %1.7 olmuştur. Türkiye, uluslararası turizm pazarından aldığı pay itibariyle Portekiz ve Yunanistan'la aynı düzeyde, incelenen diğer ülkelerin ise çok gerisindedir. .

¹⁶⁴ **Tourism in the European Key Figures 1995-1996**, Eurostat-Distributive Trade, Services and Transport Supplement 2, 1997, Luxemburg.

TABLO-50

TÜRKİYE'YE GELEN TURİST SAYILARI VE TURİZM GELİRLERİ

YILLAR	TURİST SAYILARI (Bin Kişi)	DÜNYA PAYI (%)	TURİZM GELİRLERİ (Milyon Dolar)	DÜNYA PAYI (%)
1990	5,839	1.27	3,225	1.21
1991	5,518	1.19	2,654	0.97
1992	7,076	1.41	3,639	1.17
1993	6,501	1.26	3,959	1.25
1994	6,671	1.23	4,321	1.23
1995	7,727	1.37	4,957	1.24
1996	8,614	1.45	5,650	1.30
1997	9,700	1.58	8,089	1.82

Kaynak : WTO

3.1.2. Turizm Gelirleri Yönünden Karşılaştırma

1997 yılı verilerine göre ülkemizin turizmden elde ettiği gelir 8 milyar dolar iken, aynı yıl İtalya 30 milyar dolar, Fransa 28 milyar dolar, İspanya 27 milyar dolar, Portekiz ve Yunanistan 4 er milyar dolar turizm geliri elde etmiştir. Bu rakamlar, Türkiye'nin bir yıl içerisinde yaklaşık aynı sayıda turist çektiği Yunanistan ve Portekiz'den bir kat daha fazla turizm geliri elde ettiğini göstermektedir. Ülkemizin turizmden elde ettiği gelirler İtalya, Fransa ve İspanya'nın oldukça gerisinde kalmaktadır. Dünya turizm gelirinden alınan pay yönünden ise; Türkiye'nin payı %1.8 iken, İtalya %6.8, Fransa %6.3, İspanya %6.1, Portekiz %1 ve Yunanistan %0.9 pay almıştır.

3.1.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı Yönünden Karşılaştırma

Son yıllarda Türkiye'de GSMH içinde turizm gelirlerinin payı %4 lere kadar yükselmiştir. Karşılaştırma yaptığımız Akdeniz'e kıyısı olan AB ülkelerinin GSMH içinde uluslararası turizm gelirlerinin payı, 1997 verilerine göre Fransa için %2.1, İspanya için %5.4, İtalya için %2.9, Portekiz için %4.8 ve Yunanistan için %3.8 olmuştur.

TABLO-51

**TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI TURİZMİN EKONOMİDEKİ YERİNE
İLİŞKİN VERİLER (1990-1997)**

YILLAR	GSMH'DA PAYI (%)	İHRACATA ORANI (%)		CARİ İŞLEMLER DEN- GESİ İLE KARŞILAŞ- TIRMA (Milyon Dolar)	
		(a)	(b)	Cari İşlemler Dengesi	Turizm Gelirleri
1990	2.1	24.9	12.2	-2,600	3,225
1991	1.8	19.5	9.4	297	2,654
1992	2.4	24.7	12.4	-974	3,639
1993	2.2	25.8	12.7	-6,433	3,959
1994	3.4	23.9	13.0	2,631	4,321
1995	3.0	22.9	11.6	-2,339	4,957
1996	3.1	24.3	11.0	-5,380	5,650
1997	4.2	30.8	13.8	-2,437	8,089

Kaynak : DPT, HM, Turizm Bakanlığı verileri.

(a) Mal ihracatı. (b) Mal ve hizmet ihracatı.

3.1.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı Yönünden Karşılaştırma

Türkiye'nin 1997 yılında gerçekleştirdiği mal ihracatına turizm gelirlerinin oranı %31 iken, bu oran İtalya'da %11.3, Fransa'da ise %10 olmuştur. 1996 yılında ülkemiz için bu oran %24.3 iken, İspanya'da %27.8 ve Portekiz'de %16.8 olmuştur. 1995 yılında ülkemiz için aynı oran %23 iken Yunanistan'da bu oran %69.4 olarak gerçekleşmiştir. Bulunabilen en son yılların verilerine baktığımızda, turizm gelirlerimizin mal ihracatı gelirlerimize oranının, Yunanistan ve İspanya hariç diğer ülkelerden yüksek olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Türkiye'nin 1997 yılındaki mal ve hizmet ihracatı içerisinde turizm gelirlerinin payı %13.8 iken, bu pay aynı yıl İspanya'da %18.1, Portekiz'de %11.7 ve Yunanistan'da %24.3 olarak gerçekleşmiştir. Bu değerlere göre, mal ve hizmet ihracatları içerisinde turizm gelirlerinin payı Portekiz'de ülkemiz payından düşük, Yunanistan ve İspanya'da ülkemiz payından yüksektir.

3.1.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri Yönünden Karşılaştırma

Turizm gelirleri ülke ekonomisine döviz kazandırıcı etki yaptığından, ülkenin cari işlemler açıklarının kapatılmasında veya fazla vermesinde önemli bir konuma gelmektedir. Bu önem, incelediğimiz ülkelerin bazılarında oldukça yüksek iken, bazılarında önem derecesi düşüktür. Örneğin 1997 yılı cari işlemler dengesi açık veren İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da turizmden elde edilen döviz gelirlerinin olmaması durumunda bu açığın İspanya'da yaklaşık 10 kat, Portekiz'de 11 kat, Türkiye'de 4 kat ve Yunanistan'da 2 kat artacağını söylemek mümkündür. Fransa ve İtalya'da ise turizm gelirlerinin hiç olmaması veya daha az miktarda olması cari işlemler dengesinin fazla vererek değil, açık vererek kapanacağı sonucunu göstermektedir.

3.2. Orta Doğu ve Doğu Akdeniz Ülkeleriyle Karşılaştırma

Bu grupta, bir Orta Doğu ülkesi olan Mısır ve Doğu Akdeniz ülkeleri olan İsrail ve Kıbrıs (KKTC ve Kıbrıs Rum Yönetimi) turizmleri, Türkiye turizmi ile karşılaştırılacaktır.

3.2.1. Turist Sayıları Yönünden Karşılaştırma

1997 yılında Türkiye'ye gelen turist sayısı 9.7 milyon iken, aynı yıl Mısır'a 3.6 milyon turist gelmiştir. 1996 yılında yabancı turist sayısı ülkemizde 8.6 milyon, Kıbrıs Rum Kesimi'nde 2.3 milyon ve KKTC'de 365 bin olmuştur. 1995 yılında ülkemizi ziyaret eden turist sayısı 7.7 milyon iken, bu sayı İsrail'de 2.2 milyon olmuştur. Göstergelere göre Türkiye'nin ülkesine çektiği yabancı turist sayısı ve buna bağlı olarak uluslararası turizmden aldığı pay Mısır, İsrail, Kıbrıs Rum Yönetimi ve KKTC'den oldukça yüksektir.

3.2.2. Turizm Gelirleri Yönünden Karşılaştırma

İncelemeye konu olan bu gruptaki ülkelerde Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer almaktadır. Bu nedenle turizm sayesinde elde edilen döviz gelirleri büyük değer taşımaktadır. Türkiye 1997 yılında turizmden yaklaşık 8 milyar dolar döviz geliri elde ederken, Mısır aynı yılda 3.8 milyar dolar elde

etmiştir. 1996 yılında Türkiye'nin turizm geliri 5.7 milyar dolar olduğunda, İsrail'in 2.8 milyar dolar, Kıbrıs Rum Kesimi'nin 2 milyar dolar ve KKTC'nin 176 milyar dolar olmuştur. Görüldüğü gibi, son verilere göre ülkemizin turizmden sağladığı döviz gelirleri ve dolayısıyla uluslararası turizm gelirlerinden aldığı pay Mısır, İsrail, KKTC ve Kıbrıs Rum Kesimi'nden oldukça yüksektir.

3.2.3. GSMH'da Turizm Gelirleri Payı Yönünden Karşılaştırma

1996 yılında KKTC GSMH'sı içinde turizm gelirlerinin payı %22.7 iken, Türkiye için bu pay sadece %3.1 olmuştur. Ülkemizde 1995 yılında bu pay %3 iken, İsrail'de %3.2 olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılı verileri Türkiye için %3.4, Mısır için %3.3 olmuştur. Bu oranlar, gelirler yönünden turizmin Türkiye, Mısır ve İsrail ekonomilerinde yaklaşık aynı derecede öneme sahip olduğunu, KKTC ekonomisinde ise turizm gelirlerinin daha büyük önem taşıdığını göstermektedir. Kıbrıs Rum Kesimi'ne ilişkin veriler bulunamadığından bir karşılaştırma yapılamamıştır.

3.2.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı Yönünden Karşılaştırma

1995 yılında İsrail'in mal ihracatı gelirlerine turizm gelirlerinin oranı %14.7, Kıbrıs Rum Kesimi'nde %145.1 iken, Türkiye için bu oran %22.9 olmuştur. 1994 yılında mal ve hizmet ihracatı içerisinde turizm gelirleri payı Mısır'da %8.9, Türkiye'de %13.8 olmuştur. 1996 yılında ülkemizin mal ihracatına turizm gelirlerinin oranlaması %24.3 iken bu oran KKTC'de %55.3 olarak gerçekleşmiştir. Bu değerler, mal ihracatına turizm gelirlerinin oranı yönünden Türkiye'nin İsrail'in ilerisinde, Kıbrıs Rum Kesimi'nin ve KKTC'nin gerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, mal ve hizmet ihracatı içerisinde turizm gelirleri payının Mısır'a göre ülkemizde daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

3.2.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri Yönünden Karşılaştırma

Ülkemizde 1995 yılında cari işlemler dengesi turizm gelirlerinin yaklaşık %50 si kadar açık verirken, bu oran İsrail için %200, Kıbrıs Rum Kesimi için %12 oranında açık şeklinde gerçekleşmiştir. 1994 yılında Mısır'ın 293 milyon dolar fazla veren cari işlemler dengesinin eğer turizm gelirleri olmasaydı yaklaşık 1.1 milyar dolar açık vereceğini söylemek mümkündür. Benzer şekilde KKTC'de nötr sonuç veren 1996 yılı cari işlemler dengesinin, turizm gelirlerinin olmaması durumunda, 178 milyar dolarlık açıkla kapanacağını söyleyebiliriz.

3.3. Kuzey Afrika Ülkeleriyle Karşılaştırma

Ülkemizle sosyo-kültürel ve ekonomik yönlerden benzerlik gösteren üç Kuzey Afrika ülkesi, turizm değerleri açısından da benzerlik göstermektedir. Kıyı turizmine özgü değerlere sahip Tunus, Fas ve Cezayir ayrıca özgün kültürleriyle de bir çekicilik oluşturmaktadır. Bu üç ülkeden sadece Cezayir'de son yıllarda yaşanan karışıklıklar sebebiyle turizm hareketlerinde bir daralma görülmüş, Fas ve Tunus turizminde ise gelişme kaydedilmiştir.

3.3.1. Turist Sayıları Yönünden Karşılaştırma

1997 yılının göstergelerine göre Fas'a gelen turist sayısı 3.1 milyon, Tunus'a 4.3 milyon ve Cezayir'e 635 bin kişi olmuştur. Ülkemize gelen turist sayısı ise 9.7 milyondur. Uluslararası turizm pazarında ülkemizin aldığı pay Tunus'un 2.5 katı, Fas'ın 3 katı ve Cezayir'in yaklaşık 15 katıdır. Bu veriler bize, yıllık turist çekme kapasitesinin söz konusu Kuzey Afrika ülkelerinden oldukça fazla olduğunu göstermektedir.

3.3.2. Turizm Gelirleri Yönünden Karşılaştırma

Turist sayısı yönünden epey ilerisinde olduğumuz bu üç Kuzey Afrika ülkesinden, turizm gelirleri yönünden de oldukça iyi durumda olduğumuz görülmektedir. 1997 yılında Türkiye 8 milyar dolar turizm geliri elde ettiğinde, Fas'ın 1.2 milyar dolar, Tunus'un ise 1.5 milyar dolar turizm geliri sağladığı önceki kısımlarda verilen tablolardan anlaşılmaktadır. Yine aynı verilere göre,

Ülkemiz 1995 yılında 5 milyar dolar turizm geliri elde ettiğinde, Cezayir'in sadece 27 milyon dolarlık bir turizm kazancının olduğunu elimizdeki verilerden görmekteyiz. Bu ülkelerin dünya turizm gelirleri payının da ülkemizden oldukça düşük olduğunu söyleyebiliriz.

3.3.3. GSMH'da Turizm Gelirlerinin Payı Yönünden Karşılaştırma

1994 yılı göstergelerine göre Tunus GSMH'sında turizm gelirlerinin payı %8.6, Fas'ın %4.3, Cezayir'in %0.1 olduğu görülmektedir. Aynı yıl lkemiz GSMH'sında turizm gelirleri payının %3.4 olduğu dikkate alınırsa, Fas ve Tunus ekonomilerinde turizm gelirlerinin öneminin daha fazla olduğu, Cezayir ekonomisinde ise turizm gelirlerinin öneminin neredeyse yok denecek kadar az olduğu ortaya çıkmaktadır.

3.3.4. Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı Yönünden Karşılaştırma

Mal ve hizmet ihracatı içerisinde turizm gelirlerinin payı 1995 yılında Tunus'da %16.4, Fas'da %12.8, ülkemizde %11.6 olarak gerçekleşmiştir. Bu verilere göre Tunus ve Fas'ın mal ve hizmet ihracatları içerisinde turizm gelirlerinin payının ülkemizden daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Cezayir'in 1994 yılında mal ve hizmet ihracatı gelirleri içerisinde turizm gelirlerinin payının sadece %0.4 olduğu görülmektedir. Bu yıl için Türkiye'nin bu oranı %13 olmuştur.

3.3.5. Cari İşlemler Dengesi ve Turizm Gelirleri Yönünden Karşılaştırma

1995 yılında Tunus'un turizmden sağladığı döviz gelirlerinin olmaması durumunda, cari işlemler açığının 2 kat, Fas'ın 1 kat ve Türkiye'nin 2 kat daha fazla gerçekleşeceği görülmektedir. Diğer bir değişle bu ülkelerin turizmden elde ettikleri döviz gelirleri cari işlemler dengelerinin daha fazla açık vermesini önlemiştir. Cezayir'in 1994 yılı için durumuna baktığımızda, 1.8 milyar dolarlık açık veren cari işlemler dengesi içerisinde 36 milyon dolarlık turizm gelirlerinin pek de katkısının olmadığını görmekteyiz.

4. TÜRK TURİZMİNİN GELECEĞİ

1980 li yıllardan itibaren önemli bir gelişme gösteren Türk turizminin 1997 yılı sonu itibariyle ulaştığı nokta şu şekilde özetlenebilir:

- 311 bin turistik yatak kapasitesi, 597 bin toplam yatak kapasitesi,
- 262 bini konaklama işletmelerinde, 260 bini yan hizmetlerde olmak üzere 522 bin doğrudan, dolaylı istihdam da eklendiğinde, toplam 1.5 milyonluk istihdam,

- Yaklaşık 10 milyon gelen turist sayısı ile uluslararası turizm pazarından %1.6 pay,

- 8 milyar dolar turizm geliriyle toplam uluslararası turizm gelirlerinden %1.8 pay,

- GSMH içinde turizm gelirlerinin %4.2 lik payı,

- Mal ihracatına turizm gelirlerinin oranı %31, mal ve hizmet ihracatında turizm gelirlerinin payı %14,

- **Turizm gelirlerinin olmaması durumunda ise, 2.4 milyar dolar olan cari işlemler açığının yaklaşık 3 kat artarak 11 milyar dolarlık cari işlemler açığının ortaya çıkacak olması.**

Bu göstergeler, Türkiye ekonomisinde turizm sektörünün önemli bir konuma geldiğini göstermektedir. 1990 lı yılların ikinci yarısından itibaren Türk turizminde alternatif arayışlara girilmiştir. Bu alternatifler:

- Turizmin çevreye zarar vermesi değil, sürdürülebilir yönünün ağırlık kazanmaya başlaması,

- Turizmin Türkiye'de sadece deniz, kum ve güneşten oluşan kıyı turizmi şeklinde değil, alternatif turizm türleri (kongre turizmi, inanç turizmi, ekoturizm, kültürel turizm, özel ilgi alanı turizm gibi) yönünden de sahip olduğu potansiyelin değerlendirildiği bir çeşitliliğe kavuşturulması¹⁶¹,

- Turizmin çeşitlendirilmesiyle veya belirli bir turizm türü için oluşturulan üst yapının turizm mevsimi dışında da kullanıma alınmasıyla, (Örneğin, kıyı otellerinde kış aylarında kongre turizmi düzenlenmesi gibi), turizmin mevsimlik

¹⁶¹ Meral KORZAY, "Turizm Ürününün Çeşitlendirilmesi ve Kültür Turizmi", 1. ULUSAL TURİZM SEMPOZYUMU, 17-19 Eylül 1998, Eğirdir, s.197.

yoğunlaşmasının ortadan kaldırılması. Böylece turizme ayrılan kaynakların (insan, tesis ve sermaye) daha verimli hale getirilmesi,

- Daha fazla sayıda turist çekmek için yetkili seyahat acentalarının güçlendirilmesi ve daha çok tur operatörleriyle bağlantı kurularak, pazar olarak seçilen hedef ülkenin turistik talebini ve eğilimini belirledikten sonra, etki oranı yüksek ve sonuç alıcı bir turistik tanıtma ve pazarlama politikasının geliştirilmesi,

- Günümüzün dinamik turistinin gereksinimleri, beklentileri farklı olan tüketici gruplarından oluştuğundan hareketle, tatilinde kendisine en yüksek faydayı sağlayacak turistik ürünler demeti arayışı içinde olduğunun unutulmaması,

- Avrupa ülkelerindeki 1 milyon üretken insanımızın, Türkiye'nin tanıtımında gönüllü elçi olarak, buldukları ülkelere yerleşenlerden turist olarak, ve ülkemizde turizm yatırımcısı olarak faydalanılması¹⁶⁶,

- Ülkemizde, sadece aktif dış turizmin değil, önemli bir potansiyel oluşturan¹⁶⁷ iç turizmin de geliştirilmesi ,

-Gelişen teknolojiye bağlı olarak, Internet gibi global bilgi ağlarıyla pazarlama konusunda turizm işletmelerinin ve sektörün yenilikçi olması¹⁶⁸, gerekir.

Bu öngörülen sektörel tedbirlerin alınmasıyla daha da gelişecek olan Türk turizmi için VII. BYKP'da 2000 yılında ulaşacağı nokta olarak; yılda 13 ile 17 milyon arası turist ve 10 ile 14 milyar dolarlık turizm geliri olarak tahmin edilmiştir. Fakat bu hedeflerle, WTO'nun 2000 yılında tüm dünyada 692 milyon turist sayısı tahmini içerisinde %1.9 ile %2.5 oranında bir pay alacak olan ülkemiz için, bu büyüklükler yeterli değildir. Türkiye'nin sahip olduğu turizm potansiyeli (turistik ürün, altyapı, personel) 2000 yılı için öngörülen gelişmeleri hem turist sayısı açısından, hem de turizm geliri açısından aşmaya uygundur.

¹⁶⁶ Cevdet YILMAZ, "Türkiye'de Turizmin Geliştirilmesi ve Turizm Gelirlerinin Artırılmasında Batı Avrupa'daki İşçilerimizden Faydalanma İmkanları", TURİZM YILLIĞI 1994, Ankara, 1994, s.342.

¹⁶⁷ Rauf ARIKAN, "Türkiye'de Ailelerin Turizme Katılımları ve Turizm Harcamaları", TURİZM YILLIĞI 1994, Ankara, 1994, s.17.

¹⁶⁸ Şükrü YARCAN, Türkiye'de Turizm ve Uluslararasılaşma, Boğaziçi Üniversitesi Yayın No: 603, İstanbul, 1996, s.156.

Ekonomisinin dışa açıklığı ve Batı hayat standartları bakımından Türkiye, AB ile yakın ekonomik ve politik ilişkiler kurmak istegindedir. Ülkemizin turist profiline bakıldığında, AB orijinli turistlerin halâ önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Yakın gelecekte de, bu dağılımın pek değişmesi beklenmemektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin AB turizmini dikkatle takip etmesi ve ortaya çıkan gelişmelere göre dinamik çözümler geliştirmesi gerekmektedir.

2000'li yıllardan itibaren dünya turizmi içerisinde payı azalacağı tahmin edilen Avrupa kategorisinde değerlendirilen ülkemizin yeni turizm arayışlarında Avrupalılık yönünün ağır bastığı değil, kendi öz niteliklerini ortaya koyan bir turizm anlayışını benimsemesi gerekmektedir¹⁶⁹.

Ülkemizin turizmden elde ettiği gelirlerin çoğaltılması ve sürdürülebilir kılınmasıyla; öncelikle döviz kazançlarımız kalkınmamızın gerektirdiği boyuta ulaşacak, daha sonra ödemeler dengesi açıklarımızın giderilmesi sağlanacak ve sonuçta iktisadi refahımızın artmasına katkıda bulunulabilecektir.

¹⁶⁹ Ayhan GÖKDENİZ, "Özellikle Avrupa'daki Yeni Yapısal Değişikliklerin Uluslararası Turizm Hareketlerinin Yansıması ve Türkiye", TURİZM YILLIĞI 1994, Ankara, 1994, s.123.

S O N U Ç

Dünya genelinde 1950 li yıllardan itibaren atağa kalkan, fakat ülkemizde keşfedilmesi için 30 yıl beklemesi gereken turizm olayı, 21. yüzyıla girmek üzere sayılı ayların olduğu şu anda, ulaştığı boyut itibariyle önemli bir sektör şekline dönüşmüştür.

Uluslararası turizm pastasından aslan payını gelişmiş ülkeler almakta olsa da, gelişme yolundaki ülkeler için de turizm, önemli bir döviz kazandırıcı unsur olmaktadır. Çünkü, gelişmiş bölgelerden az gelişmiş bölgelere doğru bir fiziki ve parasal akımı ifade eden turizm olayı, değerleri yönünden turizme uygun olan, döviz darboğazı içerisindeki ülkelere bir alternatif oluşturmaktadır.

Şüphesiz ki turizm, ekonomik etkilere sahip olduğu kadar, ekonomi dışı etkilere de sahiptir. Fakat bu çalışmanın amacı, turizmin ekonomik etkilerinden birisi olan cari işlemler dengesine katkılarını önce Türkiye için, daha sonra da rakip Akdeniz ülkeleri için inceleyip, bunların karşılaştırmalı bir analizini yapmaktır.

Benimsenen tanımıyla; dinlenme ve onunla bağlantılı ihtiyaçların karşılanması nedeniyle ortaya çıkan, tüketim harcamasıyla belirlenen geçici yer değiştirmeye bağlı olan olayların ve ilişkilerin bütünü olan turizm, çeşitli açılardan sınıflandırılabilir gibi, temel ayırım olan iç turizm ve dış turizm olarak iki kısımda değerlendirilebilir.

Dış turizm de, o ülkeye yabancı turistlerin gelişini ifade eden **aktif dış turizm** ve o ülke vatandaşlarının yurt dışına turistik amaçla gidişini tanımlayan **pasif dış turizm** şeklinde bölümlendirilebilir. Bu çalışmada uluslararası bir inceleme yapıldığından, dış turizm ve özellikle aktif dış turizm ele alınmaktadır.

Turizmin üretim, pazarlama ve satış konularında kendine özgü şartları bulunmaktadır. Her şeyden önce turizm sektörü bir hizmet sektörüdür. Ayrıca turizm, talebi gerçekleştirenler yönünden dışa bağımlıdır. Tüketim kararı aşamasında genellikle ekonomi dışı faktörler de rol oynamaktadır. Bu nedenlerle turizm, ortaya çıkan gelişmelere karşı çok hassas bir sektördür.

Turizmin ekonomide dış ödemler dengesinden başka, gelire, istihdama, ek ihracata, iç fiyatlara, devlet gelir ve harcamalarına diğer sektörlerle, döviz kuruna ve yatırımlara da etkileri mevcuttur.

İki Dünya Savaşı atlatan ve bunun tekrar yaşanmaması için, sosyal barışın tesisine yönelik olarak devletler tarafından teşvik edilerek 1950 yılından sonra hızla gelişmeye başlayan turizm olayının, ülkemizde değerinin oldukça geç anlaşıldığı açıktır. 1950-1983 yılları arasındaki 33 yılda, ülkemize gelen turist sayısından daha yüksek oranda turizm geliri elde edildiği görülmektedir. 1983 yılından sonra bu rakamlar daha yüksek oranda gelişme göstermiştir. Son olarak 1997 yılı itibariyle ülkemize yaklaşık 10 milyon turist gelmiştir.

Turizm sektörünün 1983 yılından itibaren toplam sabit sermaye yatırımları içerisindeki payı %0.6 lardan başlayarak 1989-1991 döneminde %4 lere kadar yükselmiş, daha sonra azalmaya başlayarak 1997 yılında %2.1 olarak gerçekleşmiştir.

1980 li yıllardan bu yana toplam yatırımlara paralel olarak, turizm sektöründe yapılan yatırımlar içerisinde de kamu sektörünün payı giderek azalmış, buna karşılık özel sektörün payı sürekli artmıştır. 1997 yılında kamunun genel ekonomide yapılan toplam yatırımlar içerisindeki payı %23 iken, turizm sektöründe sadece %10 olmuştur.

1980 yılında 56 bin olan toplam turistik yatak sayımız, her yıl yapılan ilavelerle 1997 yılında 311 bine ulaşmıştır. Bu kapasiteyi meydana getiren konaklama işletmeleri, yaklaşık %50 gibi düşük sayılabilecek bir ortalama doluluk oranıyla çalışmaktadır. Son dönemde faaliyete geçen konaklama tesislerinin eskilerine göre daha büyük ölçekli oldukları görülmektedir. Yatırımı henüz devam eden konaklama tesislerinin turistik yatak kapasitesi 219 bin olup, önümüzdeki 10 yılda toplam turistik yatak kapasitemizin 1 milyona çıkarılması hedeflenmektedir.

Artan turizm hareketleri, sadece yerli yatırımcıları değil yabancı yatırımcıları da cezbederek turizm sektörüne yatırım yapmalarını sağlamaktadır. Toplam yabancı sermaye izinleri içerisinde turizm sektörünün payı 1988 yılında %19 a kadar yükselmiş, izleyen yıllarda bir miktar azalmış, fakat 1997 yılında %14 olarak gerçekleşmiştir.

Turizm, sağladığı ekonomik faydalar nedeniyle, değişik enstrümanlarla ülkemizde teşvik edilmiştir. Yatırım teşvik belgeleri içerisinde turizm sektörünün payı 1991 yılında %4 iken, takip eden yıllarda biraz azalmış, 1997 yılında ise %5 olarak gerçekleşmiştir. 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu ile Türkiye’de turizm sektörüne o zamana kadar uygulanmayan pek çok teşvik sağlanmıştır.

Türkiye’nin 1951 yılında 4.3 milyon dolar olan dış turizm geliri 1957 yılında 1 milyon dolara kadar gerilemiş, sonraki dönemde artmaya başlayarak, 1963 yılında 8 milyon dolara, 1980 yılında 327 milyon dolara, 1984 yılında 839 milyon dolara yükselmiştir. Turizm gelirlerimiz 1990 yılında 3.2 milyar dolar, 1993 yılında 4 milyar dolar ve 1997 yılında ise 8 milyar dolar olmuştur. Bu yönüyle Türkiye, turizm gelirlerini yıllık olarak en fazla artıran ülkeler içerisinde yer almaktadır.

GSMH içerisinde turizm gelirlerinin payı 1953 yılında sadece %0.1 iken, hızlı sayılamayacak bir artışla 1983 yılında %0.8 e kadar yükselmiştir. 1984 yılında %1.7 ile başlayan GSMH içerisinde turizm gelirleri payı artışı, dalgalı bir seyir izleyerek, 1997 yılında %4.2 ye kadar ulaşmıştır.

Başka ülkelerde elde edilen gelirlerin ülkemize aktarılması şeklinde gerçekleşen turizm kazançlarının, ekonomi içerisindeki gelir etkisini incelemek amacıyla turistik çoğaltan katsayısı 1996 yılı verilerine göre hesaplandığında 4.8 gibi oldukça önemli bir oran bulunmuştur. Türkiye, turizm çoğaltan katsayısı yüksek ülkeler arasında yer almaktadır.

Genellikle işsizlik oranının daha fazla görüldüğü kesim olan genç nüfusu ve kadın nüfusunu istihdam eden turizm sektörü, emek yoğun üretimi nedeniyle istihdama büyük katkılar sağlamaktadır. Yapılan hesaplamalara göre 1997 yılında turizm sektöründe doğrudan 522 bin kişi istihdam edilmektedir. Ayrıca her yıl gerçekleştirilen yeni kapasiteye ortalama 20 bin personelin doğrudan istihdam

edilmesi gerekmektedir. Mevcut haliyle turizm sektöründe, doğrudan ve dolaylı olmak üzere toplam 1.5 milyon insanın istihdam edildiği tahmin edilmektedir.

Yurtdışına giden vatandaşlarımızın yaptıkları turizm giderlerinin, elde ettiğimiz turizm gelirlerinden düşülmesiyle bulunan net turizm gelirlerimizin 1981 yılında 278 milyon dolar iken, 1988 yılında 2 milyar dolara, 1995 yılında 4 milyar dolara ve 1997 yılında 6.4 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Ayrıca, 1997 yılında yolcu beraberinde ülkemizden toptan olarak götürülen malların değerinin de 3.5 milyar dolar olduğu tespit edilmiştir. Fakat, turizm sektörü içinde yapılan döviz harcamaları (sızıntı-leakages) konusunda sağlıklı bir veri mevcut değildir. Bu sızıntıların büyüyerek, elde ettiğimiz net turizm gelirlerini azaltmaması için yapısal tedbirler alınmalıdır.

Turizmden elde edilen döviz gelirlerinin önemi, bu rakamların ihracattan elde edilen döviz gelirleri rakamları ile karşılaştırılarak daha iyi anlaşılabilir. 1963 yılında turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı %2 oranında iken, bu oran 1988 de %20 ye, 1997 yılında ise %31 e kadar ulaşmıştır.

Türkiye’de ödemeler bilançosu açığı kronik hale gelmiş ve ekonomik yapının temel özelliklerinden kabul edilmeye başlanmıştır. Oysa, turizm gelirlerindeki artışlar, ödemeler bilançosunda görünmeyen kalemlerin pozitif değerlerin artmasına, bu da cari işlemler açıklarının azalmasına ve dolayısıyla ödemeler bilançosunun kronikleşmiş açıklarının belli ölçüde kapatılmasına katkı sağlamaktadır.

Ülkemizde turizm gelirlerinin dış ticaret açıklarına oranı 1980 yılında sadece %6.5 iken, 1988 yılında %88 e kadar yükselmiş, sonraki yıllarda dış ticaret açıklarının çok hızlı artması nedeniyle 1993 yılında %28 e kadar gerilemiştir. 1994 yılında yaşanan iç ekonomik kriz nedeniyle, oldukça azalan dış ticaret açık miktarından daha fazla miktarda turizm geliri elde ettiğimiz görülmektedir. İzleyen yıllarda ise dış ticaret açığımız hızla artmaya devam etmiş, son olarak 1997 yılındaki 21 milyar dolarlık dış ticaret açığının %38 ine karşılık gelecek kadar turizm geliri elde edilmiştir.

Turizm gelirlerimizin son 18 yılda, sadece 2 yıl hariç, sürekli açık veren cari işlemler dengesine nasıl katkıda bulunduğu bir kaç yönden değerlendirilebilir. 1997 yılı baz alındığında, turizm gelirlerinin cari işlemler

açığına oranı %332 dir. Diğer taraftan, 1997 yılında elde ettiğimiz 8 milyar dolarlık turizm gelirimizin olmaması durumunda, cari işlemler açığımızın dört kat artarak 12.5 milyar dolar olarak gerçekleşmiş olacağını söyleyebiliriz. Bu karşılaştırmalar, ülkemizde elde edilen turizm gelirlerinin, cari işlemler dengesindeki önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Ülkemiz için son 15 yılda önem kazanmaya başlayan turizm olayının dünyada hızla gelişmeye başladığı 1950 yılından itibaren global seyrine baktığımızda; uluslararası turizme katılan insan sayısının 25 milyondan, 1997 yılında 613 milyona ulaştığı görülmektedir. Bu dönem içerisinde sadece 1982 yılında çok küçük gerileme gösteren uluslararası turist sayısı, diğer yıllarda değişen oranlarda sürekli artmıştır.

1950 yılında uluslararası turizm gelir toplamı sadece 2 milyar dolar iken, 1982 yılındaki gerileme hariç, her yıl değişen oranlarda artarak 1997 yılında 444 milyar dolara kadar yükselmiştir.

En son verilere göre uluslararası turizmden elde edilen gelirler: GSMH ların %1.44 üne, mal ve hizmet ihracatlarının %8 ine ve hizmetler sektöründen elde edilen gelirlerin %34 üne karşılık gelmektedir.

İncelenen son 38 yıllık dönemde dünya turizm gelirleri, uluslararası turizme katılanların sayısından daha yüksek oranda artış göstermiştir. Böylece turist başına ortalama harcamalar yükselmiştir. Bu ortalama, dönem başında 120 dolar iken, dönem sonunda 1,380 dolara yükselmiştir.

1995 yılı sonunda dünya turistik yatak kapasitesi 24.3 milyon adettir. Bu kapasitenin %45 i Avrupa'da, %35 i ise Amerika'da bulunmaktadır.

Son yıllarda dünyada en çok turist çeken ilk dört ülkenin Fransa, ABD, İspanya ve İtalya'nın olduğu görülmektedir. Türkiye, bu sıralamada 19. sırada yer almaktadır. Son yıllarda gelen turist sayısını en hızlı artıran ülkeler olarak Çin, Polonya ve Çek Cumhuriyeti dikkat çekmektedir.

Uluslararası turizm gelirlerinden en çok pay alan ilk dört ülke ABD, İtalya, Fransa ve İspanya olmuştur. Türkiye 17. sırada yer almaktadır. Çin, Avustralya, Polonya ve Endonezya'nın son dönemde oldukça yüksek oranlarda turizm gelirlerini artırdıkları gözlenmektedir.

Bölgesel olarak Doğu Asya ve Pasifik, son 10 yıllık dönemde, diğer bölgelere göre turizmin daha hızlı büyüdüğü bölge olmuştur. Buna rağmen uluslararası turizm pazarından Avrupa %59, Amerika %19 ve Doğu Asya ve Pasifik %15 lik paylar almıştır. Uluslararası turizmden elde edilen gelirlerin dağılımı ise, %50 Avrupa, %28 Amerika ve %19 Doğu Asya ve Pasifik şeklindedir. Uluslararası turizm için en fazla harcama yapan ülkeler Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ve Avusturya'dır.

Dünya Turizm Örgütü'nce uluslararası turizm hacminin 2020 yılında 1.6 milyar turist sayısına ulaşacağı, bölgeler itibariyle en yüksek oranlı artışların Doğu Asya ve Pasifik'de gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu tahminde en çok turist çeken ülkenin Çin, ABD, Fransa ve İspanya olacağı öngörülmektedir. 2020 yılında en çok turist çekecek ilk 10 ülke içerisinde Türkiye yer almamaktadır. 2020 yılında uluslararası turizm gelirlerinin 2 trilyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.

İçerisinde yer aldığımız Akdeniz Bölgesi, turist üreten Avrupa ve Kuzey ülkelerine coğrafi yakınlığı, kıyı turizm olanaklarından en üst derecede yararlanılabilmesi, rekreatif zenginlikleri, günümüz Batı dünyasının temellerini oluşturan antik uygarlıkların zengin kültürel mirası, daha yakın tarihsel bağlar, yaşayan özgün kültürler nedeniyle turistik çekiciliğe sahiptir.

Akdeniz toplam turizm pazarından, bu bölgede yer alan AB üyesi ülkeler en büyük payı almaktadır. Bu ülkeler Fransa, İspanya, İtalya, Yunanistan ve Portekiz'dir. Turizmde en önemli rakiplerimiz olan bu ülkelerin izledikleri turizm politikalarının dikkatle takip edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, ülkemize gelen turistlerin %54 ü AB ülkesi vatandaşlarıdır. Bu durum da, AB-Türkiye turizm ilişkilerini daha hassas kılmaktadır.

AB'de GSMH' nın %5.5 i turizm sektöründen sağlanmakta, toplam istihdamın %6 sını turizm sektöründe çalışanlar oluşturmaktadır. AB ekonomisinde böyle bir ağırlık taşıyan turizm sektörü için son dönemde bazı önemli kararlar alınmıştır.

1992 yılında Tek Pazar'a , 1999 yılbaşından itibaren Tek Para Birimi'ne geçen AB, turizmden ekonomik olduğu kadar; Birlik insanlarına Avrupa vatandaşlığı kavramının benimsetilmesi yönünden de faydalanmayı

düşünmektedir. 1990 yılının Avrupa Turizm Yılı ilan edilmesi, 1995 yılında Yeşil Kitap'ın yayınlanması, 1997-2000 yıllarında Philoxenia Programının uygulanacak olması, hep AB'nin turizmin Birlik içerisinde gelişmesine yönelik çalışmalarıdır. Bu çalışmaların Türk turizmi açısından dikkatle takip edilmesi gereken yönleri bulunmaktadır.

1997 yılında Türkiye'ye 10 milyon turist gelmiş iken, Fransa'yı 67, İspanya'yı 43, İtalya'yı 34, Portekiz'i ve Yunanistan'ı 10 ar milyon turist ziyaret etmiştir. Ülkemiz, uluslararası turizm pazarından %1.6, Fransa %11. İspanya %7, İtalya %6, Portekiz ve Yunanistan %1.7 şer pay almıştır.

Yine son yılın verilerine göre ülkemiz turizmden 8, İtalya 30, Fransa 28, İspanya 27, Portekiz ve Yunanistan 4 er milyar dolar döviz kazancı elde etmiştir. Burada, Türkiye'nin bir yıl içerisinde yaklaşık aynı sayıda turist çektiği Yunanistan ve Portekiz'den bir kat daha fazla turizm geliri elde ettiği dikkat çekmektedir. Dünya turizm gelirlerinden Türkiye %1.8, İtalya %6.8, Fransa %6.3, İspanya %6.1, Portekiz %1 ve Yunanistan %0.9 pay almaktadır.

Türkiye'nin 1997 yılında GSMH'da turizmden elde ettiği gelirlerin payı %4.2 düzeyinde iken, bu payın Fransa'da %2.1, İspanya'da %5.4, İtalya'da %2.9, Portekiz'de %4.8 ve Yunanistan'da %3.8 olduğu görülmektedir.

1997 yılı verilerine göre, mal ihracatına turizm gelirlerinin oranı Türkiye'de %31 iken, İtalya'da %11, Fransa'da %10 olmuştur. 1996 yılında bu oran ülkemizde %24 , İspanya'da %28, Portekiz'de %17 olmuştur. 1995 yılında ise bu oran ülkemizde %23 iken Yunanistan'da %69 olarak gerçekleşmiştir. Bir başka açıdan konu incelendiğinde, 1997 yılında mal ve hizmet ihracatı içerisinde turizm gelirleri payının Türkiye'de %14, İspanya'da %18, Portekiz'de %12 ve Yunanistan'da %24 olduğu görülmektedir.

Cari işlemler dengesi 1997 yılında açık veren Türkiye, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın, turizmden elde edilen döviz gelirleri olmasa; cari işlemler açıklarının sırasıyla 3 kat, 10 kat, 11 kat, ve 2 kat büyüyeceği belirlenmiştir. Diğer taraftan Fransa ve İtalya'nın fazla veren cari işlemler dengesinin, turizm gelirlerinden mahrum kalmaları durumunda, açık vererek sonuçlanacağı görülmektedir. Bu veriler, AB üyesi ülkelerin cari işlemler dengesinde turizmden elde edilen gelirlerin önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Ülkemiz turizminin Orta Doğu ve Doğu Akdeniz ülkeleriyle karşılaştırmasına baktığımızda, 1997 yılında Türkiye'ye 9.7 milyon, Mısır'a 3.6 milyon turist geldiği, 1996 yılında ülkemizi ziyaret eden turist sayısı 8.6 milyon iken, Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nde 2.3 milyon, KKTC'de 365 bin olduğu, 1995 yılında ülkemizde turist sayısı 7.7 milyon olduğunda, bu sayının İsrail'de 2.2 milyon olarak gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye'ye bir yıl içerisinde gelen turist sayısı Mısır, İsrail, Kıbrıs Rum Kesimi ve KKTC'ye gelen turist sayılarından oldukça yüksektir. Buna bağlı olarak da uluslararası turizmden ülkemizin aldığı pay bu ülkelere göre oldukça büyüktür.

Türkiye, 1997 yılında turizmden yaklaşık 8 milyar dolar, Mısır ise 3.8 milyar dolar gelir elde etmiştir. 1996 yılı turizm geliri ülkemizde 5.7 milyar dolar iken, İsrail'de 2.8 milyar dolar, Kıbrıs Rum Kesimi'nde 2 milyar dolar ve KKTC'de 176 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Ülke ekonomisinde turizm sektörünün ağırlığını gösteren GSMH içerisinde turizm gelirleri payı 1996 yılında KKTC'de %22.7, Türkiye'de ise %3.1 olmuştur. 1995 yılında bu pay ülkemizde %3 iken İsrail'de %3.2 olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılında ise Türkiye'de bu pay %3.4, Mısır'da %3.3 dür. Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne ait veri bulunamadığından karşılaştırma yapılamamıştır.

1996 yılında ülkemizin mal ihracatına, turizm gelirlerinin oranı %24.3 iken, KKTC'de %55.3 olmuştur. 1995 yılında Türkiye'de bu oran %22.9, İsrail'de %14.7, Kıbrıs Rum Kesimi'nde %145.1 olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılında ise mal ve hizmet ihracatı içerisinde turizm gelirlerinin payı Türkiye'de %13.8, Mısır'da %8.9 olmuştur.

Cari işlemler dengesi yönünden turizm gelirlerinin durumuna baktığımızda, 1995 yılında ülkemizde cari işlemler dengesinin turizm gelirlerinin %50 si, İsrail'de %200 ü, Kıbrıs Rum Kesimi'nde %12 si oranında açık verecek şekilde gerçekleştiğini görmekteyiz. 1994 yılında Mısır turizm geliri elde etmeseydi 293 milyon dolar fazla veren cari işlemler dengesi 1.1 milyar dolarlık açık şekline dönüşecek, KKTC'de ise nötr cari işlemler dengesinin 178 milyar dolar açık verecek olduğunu söylemek mümkündür. Bu veriler, Orta Doğu ve Doğu

Akdeniz ülkeleri açısından da turizmden sağlanan döviz kazançlarının cari işlemler dengesi yönünden önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Kuzey Afrika ülkeleri ile ülkemizin turizm verilerini karşılaştırdığımızda, 1997 yılında ülkemize 9.7 milyon, Fas'a 3.1 milyon, Tunus'a 4.3 milyon ve Cezayir'e 635 bin turist geldiği görülmektedir. Yine 1997 yılında Türkiye turizmden 8 milyar dolar gelir elde ederken, Fas 1.2, Tunus ise 1.5 milyar dolar kazanç sağlamıştır. 1995 yılında bizim 5 milyar dolarlık turizm gelirimize karşılık, Cezayir sadece 27 milyon dolarlık döviz kazancı elde etmiştir. Gerek turist sayısı yönünden, gerekse turizm gelirleri yönünden Kuzey Afrika ülkelerinden, Türkiye'nin durumu oldukça iyidir. İncelenen bu ülke grubunda, Cezayir'in siyasi istikrarsızlık nedeniyle turizminin giderek daraldığı dikkat çekmektedir.

GSMH içerisinde turizm gelirlerinin payı 1994 yılı göstergelerine göre Türkiye'de %3.4, Tunus'da %8.6, Fas'da %4.3, Cezayir'de %0.1 olarak gerçekleşmiştir. Cezayir'de turizm gelirlerinin toplam gelirler içerisinde öneminin neredeyse yok denecek kadar az olduğu, buna karşılık Fas ve Tunus ekonomilerinde turizm gelirlerinin, Türkiye ekonomisine göre daha ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır.

Mal ve hizmet ihracatı içerisinde turizm gelirleri payı 1995 yılında Türkiye'de %11.6 iken, Tunus'da %16.4, Fas'da 12.8 olmuştur. Cezayir'de ise %0.4 gibi çok küçük bir rakamdır. Tunus ve Fas'ın toplam ihracat gelirleri içerisinde turizm gelirlerinin payının Türkiye'den bir miktar yüksek olduğu görülmektedir.

Turizmden sağlanan döviz gelirlerinin olmaması durumunda, 1995 yılı cari işlemler açığının Tunus'da 2 kat, Fas'da 1 kat ve Türkiye'de 2 kat daha büyük gerçekleşeceği görülmektedir. Cezayir'in 1994 yılı için durumuna baktığımızda, 1.8 milyar dolarlık açık veren cari işlemler dengesi içerisinde 36 milyon dolarlık turizm gelirlerinin pek de katkısının olmadığını görmekteyiz.

Yapılan bu karşılaştırmalar, Akdeniz Bölgesi'nde yer alan ve araştırma konusu yaptığımız ülkelerin sadece bir tanesi (Cezayir) dışında, tümünün ekonomileri içerisinde turizm sektörünün önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Bu önem, özellikle cari işlemler dengesi yönünden ortaya

çıkmaktadır. Ülkemizin ve incelenen ülkelerin (Cezayir hariç), turizmden elde ettikleri döviz gelirleri sayesinde cari işlemler dengesini ya fazla verecek şekilde kapattıklarını, ya da cari işlemler açıklarının daha fazla artmasını önledikleri görülmektedir. Bu ülkeler içerisinde cari işlemler fazlası bulunanların dahi, turizm gelirlerinin olmaması durumunda cari işlemleri açıkla sonuçlanacaktır.

Ülkemiz, sahip olduğu zengin turistik değerlerine rağmen mevcut kurulu kapasitesini dahi verimli kullanamamaktadır. 1997 yılı itibariyle turizmde geline yer yeterli değildir. Özellikle AB üyesi Akdeniz ülkelerinde ve küçük Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nde bile turizm olayının geldiği nokta, somut karşılaştırmalarla yukarıda verilmiştir. Şu durumu ile Türkiye'ye bir turizm ülkesidir demek, pek doğru olmayacaktır.

Fakat, önümüzdeki dönemde Türkiye'nin dünyanın sayılı turizm ülkelerinden birisi olmaması için hiç bir sebep yoktur. Dışa bağımlı bir sektör olan turizm, uluslararası düzeyde ortaya çıkan olaylardan çok çabuk etkilenmektedir. Bu nedenle, dış piyasaların ve rakip ülkelerin uygulamalarının çok iyi takip edilmesi gerekmektedir.

2000 li yıllarla birlikte Doğu Asya ve Pasifik ekseninde daha hızlı gelişecek olan turizm hareketliliği, diğer bölgelerdeki turizm ülkeleri için tehlike sinyalleri vermektedir. Bu durum, uluslararası turizm pazarından ve gelirinden aldıkları paylar giderek düşen Akdeniz'in Avrupa yakasındaki ülkeleri de endişelendirmektedir. Ülkemizin de bu yönde tedbirleri içeren turizm politikaları izleyerek, değil turizmin gerilemesi, daha da gelişmesi için çabalar göstermesi zorunludur.

KAYNAKÇA

- AKEHURST, Gary : "European Tourism Policy", (Ed.by Peter JOHNSON and Barry THOMAS), PERSPECTIVES ON TOURISM POLICY, London, 1992.
- AKKAYA, Çiğdem ve Diğ. : **Avrupa Birliği'nin Turizm Politikası**, TYD Yayını, Essen, 1996.
- ALGAN, Ümit R. : "Türkiye'de Turizm Sektörü İle İlgili Projeksiyonlar", Ç.Ü. SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ, Adana, 1995.
- ARCHER, Brian : "Towards a Tourist Regional Multiplier", OWEN Christine B. JOURNAL OF TRAVEL RESEARCH, Vol.XI, Fall 1972.
- ARIKAN, İrfan : "AB ve Türk Turizmi", TÜRSAB DERGİSİ, S.147, Nisan 1996.
- ARIKDAL, Güneş M. : "Yıllara Göre Seçilmiş Ülkelerden Türkiye'ye Gelen Yabancı Sayısının Satınalma Gücü Paritesi Temeline Göre Hesaplanmış Değişkenlerle Açıklanması", TURİZM YILLIĞI 1990, Ankara, 1991.
- AVCIKURT, Cevdet : "Global ve Bölgesel Düzeyde Uluslararası KARAMAN, Sebahattin Turizm Hareketleri ve Türkiye" , TURİZMDE SEÇME MAKALELER: 22, TUGEY Yayın No:34, İstanbul, 1995.
- BARUTÇUGİL, İsmet S. : **Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri**, İstanbul, 1986.
- BARUTÇUGİL, İsmet S. : **Turizm İşletmeciliği**, Uludağ Üniversitesi İİBF Yayın No:61, Bursa, 1982.
- BAUD-BOVY, Manuel : **Tourism and Recreation Development**, LAWSON, Fred Architectural Press, London, 1997.
- BAYKAL, Füsün : "Akdeniz Havzasında Uluslararası Turizm Hareketleri ve Türkiye", TURİZM YILLIĞI 1992, Ankara, 1992,
- BERBEROĞLU, C.Necat : **Makro İktisat Teorisi**, Eskişehir, 1995.

- BRADEN, Paul : "Bringing Travel, Tourism and Cultural
WIENER, Louise : Resource Activities in Harmony with Regional
Economic Development", TOURISM
MARKETING AND MANAGEMENT
ISSUES, George Washington University,
Washington, 1980.
- BROTHERTON, Bob : " Beyond Destinations-Special Interest
HİMMETÇİOĞLU, Bülent : Tourism" ANATOLIA AN INTERNATIONAL,
JOURNAL OF TOURISM AND HOSPITALITY
RESEARCH, V.8, N.3, Fall 1997.
- BRYDEN, John M. : **Tourism and Development**, Cambridge
University Press, Cambridge, 1983.
- BULL, Adrian : **Economics of Travel and Tourism**, Pitman
Publishing , Melbourne, 1991
- BURKART, A. J. : **Tourism: Past, Present and Future**, William
MEDLIK, S. Heinemann Ltd., London, 1981.
- BURKART, A. J. : **Tourism: Past, Present and Future**, William
MEDLIK, S. Heinemann Ltd., London, 1976.
- CHIB, S.N. : **Tourism and the Third World**, THIRD WORLD
QUARTERLY, Vol.I, N.2, April 1980.
- COŞKUN, Alev : "21. Yüzyılda Turizmin En Gözde İş Alanı
Olacaktır", TYD DERGİSİ, S.19, Eylül-Kasım,
1995.
- DAVIDSON, Rob : **Tourism**, Pitmen Publishing, London, 1989.
- DİKMEN, O. : "Türkiye'de Turizmin Geliştirilmesi", İktisadi
ve Diğ. Araştırmalar Tesisi Yayını, İstanbul, 1965.
- DİNÇER, Mithat Zeki : **Turizm Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisinde
Turizm**, İstanbul, 1993.
- DOĞAN, Hasan Zafer : "Gençlik Turizminin Psikolojik Temelleri",
GENÇLİK TURİZMİ KONFERANSI, Turizm
Bakanlığı Yayını, Ankara,1992.
- DOĞAN, Hasan Zafer : "Turizmin Sosyo-Kültürel Temelleri, İzmir, 1987.
- EKİNCİ, Yüksel : "Planlı Dönemlerde Türk Turizmine Bakış
DOĞDU, Arzu (1963-1990)", TURİZM YILLIĞI 1992, Türkiye
Kalkınma Bankası Yayını, Ankara, 1992.
- EKİNCİ, Yüksel : "Turizm Amaçlı Yabancı Sermaye
EKİNCİ, Arzu Yatırımlarının Türk Ekonomisine Etkileri",
TURİZM YILLIĞI 1993, Ankara, 1993.
- EKİPMEN, Ferit : "Türkiye'nin Uluslararası Turizm Talebine
Bakış", 1. BİLKENT TURİZM FORUMU,
Bilkent Üniversitesi Yayını, Ankara,1996.
- ERALP, Ziya : **Genel Turizm**, Ankara Üniversitesi Basın Yayın
Y.O. Yayın No:3, Ankara,1983.
- ERGÜN, S. : "Türkiye'de Otelcilik Endüstrisinde Resmi
Sektör Yardım ve Yatırımları", TÜRKİYE'DE
TURİZM POLİTİKASI SEMİNERİ, 24-25 Ocak
ve 6-7 Mart 1964,Türkiye Ekonomi Kurumu,
İktisadi Araştırmalar Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964.

- ERSİN, Mert : "AB'nin Philoxenia Programı Nedir, Neyi Öngörür?", TÜRSAB DERGİSİ, S.154, Temmuz 1996.
- EVLİYAĞLU, Sait : **Genel Turizm Bilgileri**, Ankara, 1989.
- FRECHTLING, Douglas C : "Assesing the Economic Impacts of Travel and Tourism-Introduction to Travel Economic Impact Estimaition", TRAVEL, TOURISM, AND HOSPITALITY RESEARCH, (Edited by J.R.Brent RITCHIE - Charles R.GOELDNER), John Wiley and Sons Inc., New York, 1994.
- ESER, Uğur : **Turizm Katma Değeri ve Çoğaltan Katsayısı**, Turizm Bakanlığı Yayın No:11, Ankara, 1993.
- KOTİL, Erdoğan
- KANAT, Nejdet
- GÖKDENİZ, Ayhan : "Özellikle Avrupa'daki Yeni Yapısal Değişikliklerin Uluslararası Turizm Hareketlerine Yansımaları ve Türkiye", TURİZM YILLIĞI 1994, Ankara, 1994.
- GÖKSAN, Ergün : **Turizm Olayı**, İzmir, 1978.
- GÖKSAN, Ergün : **Turizm Ekonomisi ve İşletmeciliği**, İzmir, 1986.
- GRAY, H.Peter : **International Travel-International Trade**, MA: Heath Lexington Books, Lexington, 1970.
- GRENON, Michel : **Mavi Plan, Akdeniz Havzasının Geleceği**, Çevre Bakanlığı Yayını, Ankara, 1992.
- BATISSE, Michel
- GUNN, Clare A. : **Tourism Planning**, 2 nd Ed., Taylor and Francis, New York, 1988.
- GÜNUĞUR, Haluk : "Avrupa Bütünleşmesi ve Turizm Sektörü", 1.BİLKENT TURİZM FORUMU, 29-30 Kasım 1996, Ankara, 1996.
- HARRISON, David : "International Tourism and the Less Developed Countries: The Background", TOURISM AND THE LESS DEVELOPED COUNTRIES, (Edited by David HARRISON), John Wiley and Sons Ltd., West Sussex, 1995.
- HOLLOWAY, J.Christopher: **The Business of Tourism**, 3 rd Ed., Pitman Publishing, London, 1988.
- HOLLOWAY, J.Christopher : **The Business of Tourism**, 4 th Ed., Longman Group Ltd., Essex,1994.
- INSKEEP, Edward : **Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach**, Van Nostrand Reinhold, New York, 1991.
- İÇÖZ, Orhan : **Turizm Ekonomisi**, Ankara, 1998.
- KOZAK, Metin
- İÇÖZ, Orhan : **Turizm Talebinin Yapısal Analizi ve Türkiye'ye Yönelik Turizm Talabini Etkileyen Faktörler**, (Basılmamış Doçentlik Tezi),İzmir, 1991.
- İÇÖZ, Orhan : **Turizmin Bölgesel Etkileri ve Kuşadası Örneği**, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 1987.

- İÇÖZ, Orhan : "Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizmin Ekonomik Önemi", TURİZM YILLIĞI 1986, Ankara, 1988.
- İÇÖZ, Orhan : "Türkiye'ye Yönelik Uluslararası Turizm Talebini Belirleyen Etmenler", TURİZM YILLIĞI 1988-1989, Ankara, 1990.
- İSTANBULLU DİNÇER, Füsun : **Turizm ve Turist Tanımlarındaki Gelişmeler**, TURİZM YILLIĞI 1993, Ankara, 1993.
- İYİBOZKURT, Erol : **Uluslararası İktisat Teori ve Politika**, Bursa, 1995.
- İZMEN, Ümit : **KKTC Ekonomisi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, TÜSİAD Yayın, İstanbul, 1998.
- CANDEMİR, Baturalp : **Tourism: Passport to Development?**, Oxford University Press, Oxford, 1979.
- de KADT, Emanuel
- KAISER, Charles : **Tourism Planning and Development**, Boston, Mass., 1978.
- HELBER, Larry E.
- KAHRAMAN, Nüzhet : **Turizm Yatırım Projeleri Analizi**, Ankara, 1997.
- KARLUK, S.Rıdvan : **Uluslararası Ekonomi**, 5. Baskı, İstanbul, 1997.
- KARLUK, S.Rıdvan : **Türkiye Ekonomisi**, 5. Baskı, İstanbul, 1998.
- KETELSEN, Jöng Volker : "Policy Elements on Tourism in the European Union", 1.BİLKENT TURİZM FORUMU, 29-30 Kasım 1996, Ankara, 1996.
- KIRCIOĞLU, E. Nilgün : "Turizmde Ürün Kavramı", DIŞ TANITIM VE TURİZM, İş Bankası Yayın No:253, Ankara, 1983.
- NAZİLLİ, S. Selçuk
- KORZAY, Meral : "AT'ye Girme Aşamasında Turizm Hareketlerinin Kamuoyu Oluşturma Gücü", TURİZM YILLIĞI 1990, Ankara, 1991.
- KORZAY, Meral : "Turizm Ürününün Çeşitlendirilmesi ve Kültür Turizmi", 1. ULUSAL TURİZM SEMPOZYUMU, 17-19 Eylül 1998, Eğirdir, 1998.
- KOZAK, Nazmi : **Genel Turizm**, Ankara, 1994.
- AKOĞLAN, Meryem
- KOZAK, Metin
- KOZAK Metin : "24 Ocak Kararlarının Türk Turizmine Etkileri", TURİZM YILLIĞI 1993, Ankara, 1993
- KOZAK, Metin : "Türkiye'de Turistik Arz İle İlgili Bazı Ekonomik Değişkenlerin Dış Turizm Talebi Üzerine Etkisi", TURİZMDE SEÇME MAKALELER:21, TUGEY Yayın No:33, İstanbul, 1995.
- KÖFTEOĞLU, Fehmi : "Bir Endüstri Olarak Turizm", İSO DERGİSİ, S.266, Nisan 1988.
- KÖFTEOĞLU, Fehmi : **AB Turizm Politikaları ve Türkiye**, TÜRSAB 25. Yıl Dizisi No:1, Ankara, 1997.
- LAWSON, F.R. : "Turizm Yatırımlarında Fırsatlar ve Riskler", TYD DERGİSİ, Ocak-Şubat 1994.
- LÖK, Hasan : **Avrupa Birliği'ne Entegrasyonda Türk Turizm Sektörü'nün Rekabet Şansını Artırıcı Yeni Teşvik Politikaları**, İstanbul, 1995.

- LUNDBERG, Donald E. : **The Tourist Business**, 5 th Ed., CBI Publishing Co., Boston, Mass., 1985.
- LUNDBERG, Donald E. : **The Tourist Business**, 4 th Ed., CBI Publishing Co., Boston, Mass., 1980.
- McINTOSH, Robert W. : **Tourism Principles, Practices, Philosophies**, 5 th Ed., John Wiley and Sons Inc., New York, 1986.
- GOELDNER, Charles R. : **Tourism Principles, Practices, Philosophies**, Grid Inc., Columbus, Ohio, 1980.
- McINTOSH, Robert W. : **Tourism Principles, Practices, Philosophies**, John Wiley and Sons, Inc., New York, 1995.
- GOELDNER, Charles R.
- RITCHIE, J.R.Brent
- MORTAN, Kenan : **Dünya Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Ya.No: 1042-570, Eskişehir, 1998.
- OLALI, Hasan : **Turizm Ekonomisi**, İzmir, 1988.
- TİMUR, Alp
- OLALI, Hasan : "Türkiye'de Turizmin Geliştirilmesinde Turistik Potansiyel ve Arz Kapasitesi", **TÜRKİYE'DE TURİZMİN GELİŞTİRİLMESİ SEMİNERİ**, İzmir, 2-6 Eylül 1979.
- OLALI, Hasan : **Turizm**, Ankara, 1991.
- OLALI, Hasan : **Turizm Politikası ve Planlaması**, İstanbul, 1990.
- OLALI, Hasan : **Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri**, (ENKA 1985 Yılı Ekonomi Dalı Birincilik Ödülü), İzmir, 1986.
- TİMUR, Alp : "Türk Turizminin Dünyadaki Yeri", **MARMARA ÜNİVERSİTESİ İİBF DERGİSİ**, Y.1995, C.XI, S.1-2.
- ONGAN, Serdar : **Seyahat Ticareti**, İstanbul, 1997.
- ÖNER, Çiğdem : **Turizmin Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkileri**, Ankara, 1992.
- ÖZDEMİR, Mehmet : "KKTC Turizmi", **TURİZM YILLIĞI 1992**, Ankara, 1992.
- ÖZLENEN, Sezer : **İsrail Ülke Etüdü**, İTO Yayın No: 1997-22, İstanbul, 1997.
- GÜZEL, H.Tülay : **Tourist Development**, Pergamon, New York, 1981.
- PEARCE, Douglas : **Tourism Today**, Hong Kong, 1987.
- PEARCE, Douglas : **İktisada Giriş Prensipler ve Politika**, Bursa, 1993.
- PARASIZ, İlker : "Turizm Çevre İlişkileri ve Turizm Kaynaklarının Korunması", **TURİZM YILLIĞI 1985**, Ankara, 1986.
- SAĞCAN, Mustafa : **Turizm; Tanıtma-Pazarlama-Ekonomi**, Ankara, 1993.
- SEZGİN, Orhan M. : **Genel Turizm**, Ankara, 1995.
- ACAR, Yıldırım : "Uygulamalı Turizm Eğitim Yatırımları ve Teşvik Tedbirleri", **TURİZM YILLIĞI 1990**, Ankara, 1991.
- SEZGİN, Orhan M.
- SEZGİN, Orhan M. : "International Significance of Tourism", **TOURISM IN THE CARIBBEAN - THE ECONOMIC IMPACT**, Ottawa, 1982.
- SPINRAD, B.K.

- ŞAHİN, Adem : **İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından Türkiye'de Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi**, TOBB Yayın No:149-61, Ankara, 1990.
- ŞIKLAR, İlyas : **Turizm Ekonomisi**, (Ders Notları), Eskişehir, 1995.
- TARHAN, Cem : "Avrupa'da Siyasi Bütünleşme ve Turizm", 1. BİLKENT TURİZM FORUMU, 29-30 Kasım 1996, Ankara, 1996.
- TİMUR, Alp : **Turizmin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Bakımından Bir Değerlendirme**, (Doçentlik Tezi)İzmir, 1982.
- TİMUR, Alp : "Turizmin Gelir Yaratıcı Etkisi", TURİZM YILLIĞI DERGİSİ, Ankara, 1986.
- TOSKAY, Tunca : **Turizm, Turizm Olayına Genel Yaklaşım**, İstanbul, 1983.
- TUNCER, Doğan : "Turizm Sektöründe Entegrasyon ve Avrupa'da Birkaç Örnek", HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ İİBF DERGİSİ, Haziran 1983.
- TUNCER, Doğan : **Turizmde Dağıtım Sistemi ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi**, Hacettepe Üniv. İ.İ.B.F. Yayın No: 14, Ankara, 1986.
- TUNÇ, Azize : **Genel Turizm Gelişimi-Geleceği**, Ankara, 1998.
- SAÇ, Firuzan : "Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi", TURİZM YILLIĞI 1990, Ankara, 1991.
- TUTAR, Erdinç : "Türk Turizmi ve Türk Yatırımlarının Gelişim ve Geleceği", 1. BİLKENT TURİZM FORUMU, Bilkent Üniversitesi Yayını, Ankara, 1997.
- TÜRKERİ, Yılmaz : **The Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Societies**, Sage, London, 1990.
- URRY, John : "Turizm Alanındaki Tüketici Tiplerine Bir Yaklaşım", DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ İİBF DERGİSİ, Y.1, S.1-2, Ağustos, 1983.
- USAL, Alparslan : **Turizm, Turizm Olayına ve Türk Turizm Politikalarına Yapısal Yaklaşım**, İstanbul, 1988.
- ÜRGER, Savaş : **Genel Turizm Bilgisi**, Akdeniz Üniversitesi Yayın No:53, Antalya, 1993.
- VAR, Turgut : **Kuşadası ve Çeşme Turistik İstasyonlarında Bölgesel Turizm Çoğaltanları**, (Yayınlanmamış Araştırma), İzmir, 1980.
- TİMUR, Alp : **Tourism Marketing and Management Handbook**, Prentice Hall, Cambridge, 1989.
- WITT, Stephen F. : **Türkiye'de Turizm ve Uluslararasılaşma**, Boğaziçi Üniversitesi Yayın No: 603, İstanbul, 1996.
- MOUTINHO, Luiz : **Kıbrıs'ta Turizm**, İstanbul, 1994.
- YARCAN, Şükrü
- YEŞİLADA, Ekrem

YILMAZ, Cevdet

- : "Türkiye'de Turizmin Geliştirilmesi ve Turizm Gelirlerinin Artırılmasında Batı Avrupa'daki İşçilerimizden Faydalanma İmkanları", TURİZM YILLIĞI 1994, Ankara, 1994.
- : HOTEL DERGİSİ, Türkiye Otelciler Birliği Yayın Organı, Haziran 1998.
- : **Ekonomik Rapor**, TOBB Yayını, Ankara, Değişik Yıllar.
- : **VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, DPT Yayını, Ankara, 1994.
- : **Turizm Endüstrisi İşgücü Araştırması**, Turizm Bakanlığı ile Uluslararası Çalışma Örgütü Araştırması, Ankara, 1994.
- : **Türkiye Ekonomisinin İinput-Output Yapısı**, DİE Yayını, 1990.
- : **Turizm İstatistikleri Bülteni**, Turizm Bakanlığı Yayını, Değişik Yıllar.
- : **VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, DPT Yayını, Ankara, 1994.
- : **Temel Ekonomik Göstergeler**, DPT Yayını, Değişik Aylar.
- : **Planlama Dergisi**, S.10, DPT Yayını, Ankara, 1996.
- : **National Incomes**, OECD Yayını, Vol.I, 1991-1996.
- : **Basic Statistics of the European Union**, EUROSTAT Yayını, 33 rd Edition, Brüksel, 1996.
- : **Tourism 2020 Vision**, WTO, Madrid, 1998.
- : **Yearbook of Tourism Statistics**, Vol. 1-2, 49. Edition, WTO Yayını, Madrid, 1997.
- : **World Debt Tables External Finance for Developing Countries**, Vol-2, A World Bank Book, Washington, 1996.
- : **Tourism Policy and International Tourism in OECD Countries 1990-1991**, OECD Yayını, Paris,

59, OECD Yayını,

istics Yearbook, IMF *

, WTO Yayını, Madrid, *

port Policy and
id, 1988.

e, OECD Yayını,

Europe 1986-1996,

7.
, WTO Yayını, Madrid,

-
- : **Turizm Katma Değeri ve oğaltan Katsayısı,**
Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1993.
-
- : **Tourism in the European Key Figures**
1995-1996, Eurostat-Distributive Trade, Services
and Transport Supplement 2, EUROSTAT Yayını,
Luxemburg, 1997.

SİRH
7